

ISSN: 1309 - 954 X

BARTIN ÜNİVERSİTESİ

İ.İ.B.F. Dergisi

YIL : 2010 CİLT:1 SAYI:1

Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi
Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences
Yılda iki defa yayınlanan hakemli bir dergidir.
Yıl/Year: 2010 Cilt/Volume:1 Sayı/Number: 1
ISSN: 1309 – 954 X

Sahibi/Published by

Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
Prof. Dr. Mahmut KARTAL (Dekan)

Editör:
Yrd. Doç. Dr. M. Sinan BAŞAR

Editör Yardımcısı:
Yrd. Doç. Dr. Ensar YILMAZ
Öğr. Gör. Soykan TOĞAN

Yayın Kurulu:
Yrd. Doç. Dr. M. Sinan BAŞAR
Yrd. Doç. Dr. Mahmut BOZAN
Yrd. Doç. Dr. Alper AYTEKİN
Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN
Yrd. Doç. Dr. Şaban ESEN
Yrd. Doç. Dr. Ensar YILMAZ
Öğr. Gör. Soykan TOĞAN

Yazışma Adresi/Communication Address:
Yrd. Doç. Dr. M. Sinan Başar
Bartın Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi,
Fakülte Dergisi Editörlüğü, 78 Kampus/BARTIN
Telefon: 0 378 223 53 81 (Editör)
0 378 223 53 46 (Editörlük)
Faks: 0 378 223 50 39
E-posta: iibfdergi@bartin.edu.tr.

Yasal Sorumluluk/Legal Responsibility
Dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına ve çevirmenlerine aittir.
The authors and translators are responsible for the content of their papers.

Baskı-Dizgi-Cilt
Sürat Matbaacılık Kirtasiye Tic. ve San. Ltd.
Eskihastane Cad. Bülent Ecevit Bulvarı No.56 / Bartın
Tel-fax: 0378 227 55 00

Hakem Kurulu/ Referee Board

Prof. Dr. Abdullah TOPÇUOĞLU, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Adem ESEN, Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet UZUN, Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Aziz KUTLAR, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan OKTAY, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. H.Musa TAŞDELEN, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı DURAN, Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan BAL, Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILDIRIM, Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. M. Sinan TEMURLenk, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin HALİS, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KÖK, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Sami ŞENER, Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Sibkat KAÇTIOĞLU, Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü YILDIZ, İst. Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan KORKMAZ, Karaelmas Üniversitesi
Doç. Dr. Köksal ALVER, Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KARAKAŞ, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Selim BAŞAR, Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Yasin SEZER, Pamukkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Abdullah TAKIM, Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ensar YILMAZ, Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin YILDIZ, Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mahmut BOZAN, Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN, Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ramazan ARSLAN, Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Şaban ESEN, Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yaşar AKÇA, Bartın Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yaşar ÖZ, Bartın Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Alper AYTEKİN - Salih BARIŞIK

Öğrencilerin Yurt veya Ev Ortamını Tercih Etme
Önceliklerinin Araştırılması
(Bartın Orman Fakültesi Örneği)
1-16

***

Şaban ESEN

Rekabet Kavramına İktisat Okulları Açısından Yaklaşım
17-26

***

Ramazan ARSLAN

Osmanlı Devleti'nin Aşiretlere Bakış Açısı ve Adıyaman İli
Aşiretleri Üzerine Bir Araştırma
(1840-1890)
27-38

***

Abdullah TAKIM

Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Yabancı Sermaye
Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri
39-60

***

Ensar YILMAZ

Türkiye'de Siyaset Alanının Yeniden Tanziminde İki Önemli Olay:
Tan Gazetesi Baskını ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın Ölümü
61-72

***

Yusuf AVCI

Marksist Devlet Teorileri Çerçevesinde Elitler Teorisinin Marksist
Yorumu Üzerine Bir İnceleme Marx ve Pareto
73-84

***

Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi Yayın İlkeleri
85-90

Öğrencilerin Yurt veya Ev Ortamını Tercih Etme Önceliklerinin Araştırılması (Bartın Orman Fakültesi Örneği)

Doç. Dr. Alper Aytekin

Bartın Üniversitesi
İİBF Yönetim Bilişim Sistemleri
aytekin@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Salih Barışık

Gaziosmanpaşa Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü
sbarisik70@yahoo.com

Özet: Bu çalışmada Bartın Orman Fakültesi öğrencilerinin yurt veya ev tercihlerine neden olan öncelikler araştırılmıştır. Arzu edilen sonuçları elde etmek için Bartın Orman Fakültesi'nde okumakta olan 199 öğrenciyle yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS istatistik programına aktarılmış ve burada değerlendirilmiştir. Buna göre öğrenci ev tercihini yaparken birinci öncelikli düşüncesi, "Giriş-çıkış saatlerinin rahat olması" (%29) ve "daha sessiz ve rahat ortamda ders çalışmak" (%25) olmaktadır. Bunun yanı sıra, öğrencilerin yurt tercihini yaparken ise birinci öncelikli düşüncesi, "Maddi açıdan fiyatının uygun olması" (%50) ve "okula yakın olması" (%28) olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bartın Orman Fakültesi, Başarı Durumu, Yurt ve Evde kalma tercihleri

The Investigation of Priorities Housing Choice of Students

(A Study Case: Bartın Faculty of Forestry)

Abstract: In this study, the priorities causing Bartın Faculty of Forestry students to prefer to stay whether in dormitory or private houses have been investigated. In order to obtain consistent results, face to face surveys were carried out with 199 students. The data transferred into SPSS Software and evaluated. The primary thought of the students is the convenience of private houses (29%) by comfortable and free entrance and exit times. 25% of the students indicated that quietness and being comfortable is the mean reason for choosing private houses. 50% of the students said that cost issues is the main reason to stay in dormitories. 28% of the students also said being close to school is also important.

Keywords: Bartın Faculty of Forestry, Success Rate, Dormitory or Private House.

Giriş

Her yıl on binlerce öğrenci üniversiteye başlamaktadır. Gençlerin üniversite öğrenimini sürdürürken pek çok sorunla karşılaştıkları bilinmektedir. Lise ortamından üniversite ortamına gelen gençlerin, genel olarak ailesinin yanından ayrılmamanın ve üniversitedeki öğrenim sisteminin getirdiği yeni ortama uyum sağlama, kendi kararlarını alma, sorumluluk alıp bunun sonucuna katlanma, derslerde başarılı olma, beslenme, barınma ihtiyaçlarını karşılayabilme ve arkadaş edinme gibi pek çok sorunla karşılaşmaktadır. Bu sorunlarla başa çıkamayan gençlerde depresif eğilimlere, genel kaygı gibi davranış bozukluklarına, başarısızlık, kişiler arası ilişki ve uyum sorunlarına rastlanmaktadır (Ültanır, 1996).

Dökmen (1989), üniversite 1.sınıf öğrencilerinin daha çok üniversite ve yurt yaşamına uyum sorunlarının ön plana çıktığını, son sınıf öğrencilerinin ise gelecek kaygısı, iş bulma endişesinin ön planda olduğunu belirtmektedir.

Bu çalışmada Bartın Orman Fakültesinin öğrencilerinin yurt veya ev tercihlerine neden olan öncelikler araştırılmıştır. Öğrencilerin yurt veya ev ortamını hangi önem düzeyinde hangi kriterlere dikkat ederek tercih ettikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Arzu edilen sonuçları elde etmek için Bartın Orman Fakültesi'nde okumakta olan 199 öğrenciyle yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS istatistik programına aktarılmış ve burada değerlendirilmiştir.

1. Eğitimde Başarıyı Etkileyen Faktörler

Okul başarısı öğrencinin bulunduğu okul, sınıf ve derse göre belirlenmiş sonuçlara ulaşmada göstermiş olduğu ilerlemedir. Ancak çağdaş anlamda başarı kavramının akademik başarı ile sınıflandırılmayacağı, bilgi ve beceri gibi bilişsel davranışlar kadar, ilgiler, kişilik özellikleri ve tutumlar gibi bilişsel olmayan davranışları da içerdiği görülmektedir.

Başarısızlık kavramı ise daha çok çocuğun ya da gencin uzun süreli (bir eğitim öğretim döneminden daha uzun süre) hemen her dersten, gelişim düzeyinin ve yeteneklerinin altında başarı göstermesi ve bu başarısızlığı bir türlü telafi edememesi durumu olarak kabul edilmektedir.

Eğitimde başarıyı etkilene faktörleri şöyle sıralamak mümkündür (URL-1, 2007);

1. Duygusal Faktörler
2. Benlik Algısı
3. Motivasyon
4. Zihinsel Faktörler
5. Sınav Kaygısı
6. Cinsiyet Faktörü
7. Ebeveyn Tutumları
8. Kardeş Tutumları

9. Arkadaşlık İlişkileri
10. Okul-Öğretmen Faktörü
11. Ders Çalışma Yöntemi

Başarılı ve başarısız öğrencilerin zeka düzeyleri açısından belirgin farklar olduğu söylenemez. Ancak başarılı öğrenciler çalışma alışkanlıkları, uyum, dinleme ve gözlem açısından başarısız öğrencilere göre daha iyidirler.

Ders çalışırken öğrenme dışında başka kaygıların olması, öğrenmenin verimini düşürmektedir. Çocuk eğer parasal sıkıntılar yüzünden bir işte çalışıyor, anne baba arasındaki çatışmalar da arada kalıyor ya da arkadaşlık ilişkilerinde sorunlar yaşıyorsa (ergenlikte özellikle kız-erkek arkadaşlıklarında) öğrenmesi olumsuz etkilenmektedir. Bu nedenle anne babalar çocuklarını mümkün olduğu kadar çatışma ve stresten uzak tutmalıdır (URL-1, 2007).

Eğitmcilerin de çok iyi bildikleri gibi, okul başarısı söz konusu olduğunda en etkili faktörlerin başında zekâ bulunmaz. *Doğru* çalışma tarzı, arkadaşlık ve aile ilişkileri, öğretmen-öğrenci ilişkileri ve öğrenenin istek ve hazır oluşu gibi faktörler, parlak bir zekânın yaratacağı avantajdan daha fazla etkiler başarıyı (URL-2, 2007).

Başarıya odaklanmış olmak ya da başarıyı çok istemek, başarıyı garanti etmez. Genç insanın kendi belirlediği hedeflerine yönelik yaklaşımları ve çalışma alışkanlıkları istediği başarıya ulaşmasını kolaylaştıracak ya da zorlaştıracak güçtedir. Kolaylaştırıcı önlemlerin başında ise, bir öğrenen olarak kendini tanıması gelir (URL-2, 2007).

2. Eğitimde Ortamın Olumlu Olumsuz Etkileri

Eğitimde öğrencinin yaşadığı ortamın öğrencinin başarısına olumlu ya da olumsuz olarak direkt ettiği yaptığı birçok araştırma ile ortaya konmuştur. GENÇ Gündem Araştırma Grubu'nun Ege Üniversitesi'nde yaptığı ankette evde kalan öğrencilerin, ailesiyle veya yurttan kalan öğrencilere göre daha başarısız olduğu ortaya çıkmıştır.

EGE Üniversitesi'nde 150 öğrenciyle yüzyüze görüşülerek yapılan ankette 50 yurttan, 50 ailesiyle, 50 de arkadaşlarıyla evde kalan öğrenciye geçen yılki başarı durumları sorulmuştur. Yurttan kalan 50 öğrencinin toplam 44 zayıfı, ailesiyle kalan 50 öğrencinin toplam 49 zayıfı, arkadaşlarıyla veya tek başına evde kalan 50 öğrencinin ise toplam 97 zayıf dersli olduğu belirlenmiştir (Saat, 2000).

YURTTA kalan öğrenciler, genellikle parasal durumları iyi olmadığı için eve çıkmadıklarını, ancak yurttan kalmanın da söylenildiği gibi ille de derslerde başarısızlık sonucunu getirmediğini belirtmiştir. Genellikle ders çalışma isteğinin bulunmasının önemini vurgulayan öğrenciler, "İstedikten sonra her yerde ders çalışılır yeter ki çalışma azmi olsun" demişlerdir.

YURTTA kalan öğrencilerin yüzde 66'sı eve çıkmak istediklerini söylemiş, ancak evde kalan öğrencilerin durumlarının da pek parlak olmadığı görülmüştür. Dersleri zayıf da olsa evde kalanlar yine de hallerinden oldukça memnun görünmektedir. Ailesiyle kalan öğrencilerin yüzde 74'ü ise yurttan ya da ayrı evde kalmak istemiyor. Evde kalan öğrencilerin ise yalnızca yüzde 5'i halinden memnun değildir (Saat, 2000).

Bir başka araştırmada, Gazi Üniversitesinin çeşitli fakültelerinden 420 öğrenci üzerinde, öğrencilerin kişisel nitelikleri, motivasyonu, üniversitede öğretim nitelikleri, öğretim elemanı-öğrenci ve yönetici ilişkileri ile ilgili 30 zihinsel olmayan etmeden oluşan bir anket uygulanmıştır (Yüksel, 2006).

Ankete katılan öğrencilerin yüzde 51'ini erkekler, yüzde 49'unu da kızlar oluşturmaktadır. Öğrencilerin yüzde 6'sı başarı düzeylerini çok iyi, yüzde 49'u iyi, yüzde 36'sı iyi, yüzde 9'u da zayıf olarak gördüklerini belirtmiştir. Araştırmada, öğrencilerin yüzde 82'si ailelerinin gelir seviyesinin orta, yüzde 9'u düşük, diğer yüzde 9'u da yüksek gelir seviyesine sahip olduğunu ifade ederken, yüzde 54'ü aylık ellerine geçen gelirin harcamalarına yettiğini bildirmişlerdir. "Okunan programdan memnun musunuz?" sorusuna ise öğrencilerin yüzde 42'si "evet", yüzde 44'ü "kısmen", yüzde 14'ü de "hayır" cevabını vermiştir.

Araştırmada öğrencilerin çoğunluğunun aileleriyle olan ilişkilerinin iyi olduğu gözlenmiştir. "Ailemle ilişkilerim iyi" diyenlerin oranı yüzde 82 olarak tespit edilirken, yüzde 17'si aileleriyle ilişkilerini "kısmen iyi", yüzde 1'i de "kötü" olarak değerlendirilmiştir. Üniversitedeki yönetici-öğrenci ilişkilerinden memnun olanların oranı yüzde 18 olarak gerçekleşmiştir. Yüzde 49'u bu soruya "kısmen memnunuz", yüzde 33'ü "memnun değilim" cevabını vermiştir.

Öğrencilerin yüzde 16'sı derslerde kullanılan öğretim yöntemlerinden memnun olduklarını belirttiler. Öğretim yöntemlerinden memnun olmayanların oranı yüzde 23 olurken, kısmen memnun olanların oranı yüzde 61 olmuştur.

Öğrencilerin yüzde 64'ü karşı cinsle ilişkilerinden memnun olduğunu ifade ederken, "memnun değilim" diyenlerin oranı yüzde 12, "kısmen memnunuz" cevabını verenlerin oranı da yüzde 24 olarak gerçekleşmiştir. "Öğretim elemanları ile ilişkilerinden memnun musunuz?" sorusuna ise öğrencilerin yüzde 67'si evet, yüzde 33'ü hayır cevabını vermiştir.

Anadolu Ajansı muhabirine araştırma sonuçlarını değerlendiren Doç. Dr. Yüksel, Türkiye'de zihinsel olmayan etmenler konusunun daha çok öğrencinin kişilik nitelikleri, çevresel olanakları, aile yapısı gibi kavramlarla ilgili olduğunu belirterek, bu konuda yurtdışında çeşitli araştırmalar yapıldığını, ancak Türkiye'de zihinsel olmayan etmenlerin başarı üzerinde etkileri hakkında yeterince araştırma bulgusunun bulunmadığını belirtmiştir.

Araştırmayı zihinsel olmayan etmenlerin üniversite öğrencilerinin başarılarına etkilerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirdiklerini kaydeden

Yüksel, araştırma sonucunda, öğretim yöntemlerinden memnun olan öğrencilerin daha başarılı olduklarını gözlediğini belirtmiştir. Aynı şekilde aylık eline geçen paranın ihtiyaçlarını karşıladığını belirten öğrencilerin, maddi sıkıntı yaşayanlara göre başarı düzeylerinin daha yüksek çıktığını vurgulayan Yüksel, bunun yanı sıra istediği bölümde okuyanların, ailedeki üniversite mezunu veya öğrencisi sayısı fazla olanların, arkadaşlık, aile, öğretim elemanları ile ilişkilerinden memnun olanların diğer öğrencilere göre daha başarılı olduklarını tespit etmiştir.

Yüksel, öte yandan cinsiyetin, sosyal etkinliklere katılma oranının, okulların fiziki ortamının yeterlilik düzeyinin ve karşı cinsle arkadaşlık ilişkilerinden memnunluk durumunun başarı üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını görüldüğünü belirtmiştir.

3. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada amaç, Bartın Orman Fakültesi öğrencilerinin yurt ve evde kalma tercihlerinin ortaya konmasıdır. Bu amaçla Bartın Orman Fakültesi öğrencileri için bir anket çalışması hazırlanmış ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

Çalışma materyali olarak Bartın Orman Fakültesi bünyesinde bulunan Orman Endüstri Mühendisliği, Orman Mühendisliği ve Peyzaj Mimarlığı bölümü öğrencileri kullanılmıştır.

Anket ile elde edilen veriler, SPSS paket programı içerisine aktarılmış ve bu ortamda değerlendirilmiştir. Anket soruları aşağıda verilmiştir.

1. Cinsiyetinizi işaretleyiniz.

Erkek Bayan

2. Hangi bölümde okuyorsunuz?

Orman Peyzaj Orman Endüstri

3. Ders çalışma ortamınızı yeterli buluyor musunuz?

Çok iyi İyi Yeterli Az Çok az

4. Bartın'daki ikamet durumunuzla ilgili size en uygun seçeneği işaretleyiniz

YURTKUR'da kalıyorum

Evde yalnız kalıyorum

Özel yurttta kalıyorum

Evde ailemle kalıyorum

Evde arkadaşlarımla kalıyorum

Yurtta kalıyorsanız yurdu tercih öncelikleriniz nelerdir? En önemli 5 tanesini seçiniz ve bunları önem derecesine göre 1'den 5'e sıralayınız.

___ Maddi açıdan fiyatı uygun

Evde kalıyorsanız evi tercih öncelikleriniz nelerdir? En önemli 5 tanesini seçiniz ve bunları önem derecesine göre 1'den 5'e kadar sıralayınız.

___ Giriş-Çıkış saatleri rahat olması

___ Giriş-Çıkış saatleri düzenli

___ Okula yakın olması

___ Ders çalışma ortamı rahat

___ Yurdun sağladığı imkanlar
(dolap, yatak, çalışma masası)

___ Daha fazla arkadaş
çevresinin oluşması

___ Ev arkadaşı seçemediğim
için veya evde arkadaşlarla
anlaşamama

___ Ev bulmak zor olduğu için

___ Ev sahibi ile uğraşmak
istemediğim için

___ Çamaşır, bulaşık yıkama,
yemek ve temizlik yapma
sıkıntısından kurtulduğum için

___ Arkadaş ortamının daha
samimi olması

___ Şehre yakın bir yerde
olabilmek için

___ Kendine daha fazla zaman
ayırabildiğim için

___ Hiçbir sınırlama olmaması
(tv, yemek, özgürlük)

___ Yurttaki şakalara maruz
kalmamak için

___ Daha sessiz ve rahat bir
ortamda ders çalışmak için

___ Temizlik, banyo imkanları
daha iyi olduğu için

___ Arkadaşlarımı kendim
seçebildiğim için

___ Ev hayatının zorluklarına
şimdiden alışmak için

5. Şuan ki kaldığınız ortamdan memnun musunuz?

Evet Hayır

3.1. Güvenilirlik Katsayısı

Ankette yer alan soruların bir ölçekte hazırlanıp hazırlanmadığının ve öğrencilerin anketteki soruları aynı yaklaşım çerçevesinde anlayıp anlamadıklarının belirlenmesi için uygulanan modelin test edilmesi gerekli bulunmuştur. SPSS'de Alfa Yöntemi (Cronbach Alfa Katsayısı) ile anketin güvenilirliği değerlendirilmiştir. 5 soruluk ölçekte güvenilirlik katsayısı $\alpha=0,6945$ olarak bulunmuştur. Bu değer güvenilirlik düzeyinin normal olduğunu göstermektedir. Alfa'nın 0,40'dan küçük olması ölçeğin güvenilir

olmadığını, 0,40-0,60 arası düşük güvenilirlikte olduğunu, 0,60-0,80 güvenilir olduğunu, 0,80-1,0 arası ise yüksek güvenilirliğe karşılık geldiğini göstermektedir. Soruların alt gruplara ayrılması ve değişkenlerin bu gruplara göre dağılımında yapılacak değişiklikler güvenilirlik düzeyini belirli bir ölçüde etkilemektedir. Ancak bu etki genelde olumlu yönde olmaktadır.

3.2. Örneklem ve Örneklem Büyüklüğü

Örneklem, belli kurallara göre, belli bir evrenden seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük kümedir. Araştırmalar çoğunlukla örneklem kümeler üzerinde yapılır ve elde edilen sonuçlar ilgili evrenlere genellenir (Karasar, 2005).

Örneklem evrenin bir parçası olup hem araştırma, hem de istatistiksel bakımdan büyük önem taşır. Örneklemin en önemli özelliği yansız ve temsili olmasıdır (Kaptan, 1983).

Üzerinde çalışılan bir evrenden örneklem seçme işlemine ise örnekleme denilmektedir. Seçilen örneklemden elde edilen bilgiler kullanılarak evren konusunda doğru bilgilere ulaşılmaya çalışılır. (Arıkan, 2004).

Örnekleme, bir araştırmanın konusunu oluşturan evrenin bütün özelliklerini yansıtan bir parçasının seçilmesi işlemi belirtir. Örneklem, seçildiği bütünü küçük bir örneğidir. Örneklemin seçildiği grubun tümü ise evreni oluşturur. Örneklem seçilirken, örneklemin temsil yeteneği taşımasına ve yeterli büyüklükte olmasına dikkat etmek gerekir. Örneklem seçilerek yapılan araştırmalar zaman ve maliyet yönünden ekonomik olduğu gibi, çoğu zaman da bütün evrenin incelenmesiyle elde edilen sonuçlar kadar geçerli, sağlıklı ve güvenilir olabilir (Gökçe, 1988).

Bu çalışmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Basit tesadüfi örneklemede evreni oluşturan her eleman örneğe girme şansı eşittir. Dolayısıyla hesaplamalarda da her elemana verilecek ağırlık aynıdır (Arıkan, 2004).

Örneklem büyüklüğünün tespitinde STATCALC bilgisayar programından faydalanılmıştır. 482 kişilik ana kütle için veriler girildiğinde %90 güvenilirlik düzeyinde minimum örneklem büyüklüğünün "123", %95 güvenilirlik düzeyinde ise minimum örneklem büyüklüğünün "165" olması gerektiği belirlenmiştir.

Çalışmada 199 kişiye anket uygulanmıştır.

4. Bulgular

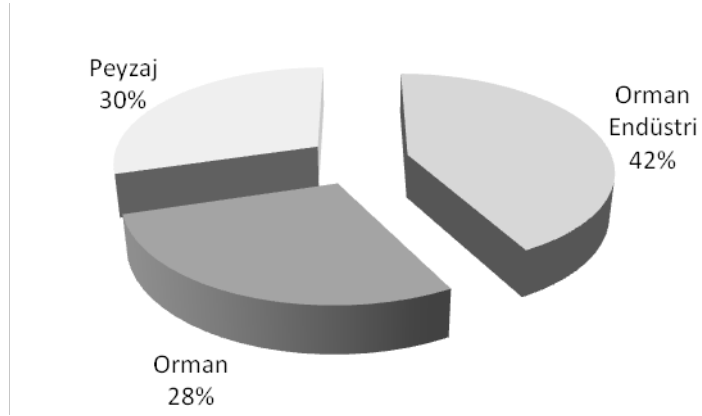
Bartın Orman Fakültesi öğrenci sayısı 2009–2010 öğretim yılı itibari ile 482'dir. Ankete katılan toplam öğrenci sayısı 199'dur. Ankete katılan öğrenci oranı %41'dir.

Bartın Orman Fakültesi bünyesinde Orman Endüstri Mühendisliği, Orman Mühendisliği ve Peyzaj Mimarlığı bölümleri bulunmaktadır. Anketlerin tamamı yüz yüze yapılmıştır.

Ankete katılan öğrencilerin bölümler ve cinsiyet bazında dağılımı şöyledir (Çizelge 1);

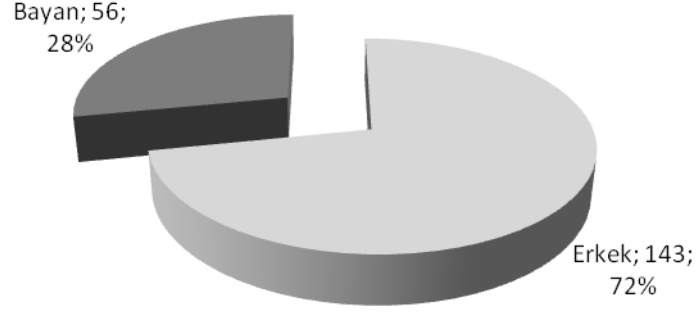
Çizelge 1. Ankete katılan öğrencilerin bölümlere ve cinsiyete göre dağılımı

Bölümler	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Bayan	
Orman Endüstri	67	17	84
Orman	46	10	56
Peyzaj	30	29	59
Toplam	143	56	199

Şekil 1. Bölümlere göre ankete katılım oranları

Ankete katılanların %42'si (84 kişi) Orman Endüstri Mühendisliği bölümü, %30'u (59 kişi) Peyzaj Mimarlığı bölümü ve %28'i (56 kişi) Orman Mühendisliği bölümü öğrencisi olup, katılanların %28'i (56 kişi) bayan ve %72'si (143 kişi) erkektir (Şekil 1 ve Şekil 2).

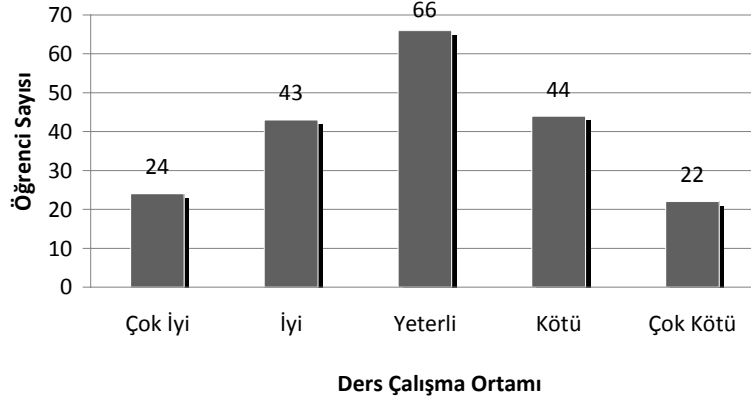
Şekil 2. Ankete katılanların cinsiyete göre dağılımı

4.1. Ders çalışma ortamı ile ilgili değerlendirme

Ders çalışma ortamı ile ilgili sorulan soruda, ders çalışma ortamının yeterli olduğu (%33,2) hususunda fikir birliğine varılmıştır (Çizelge 2-3, Şekil 3).

Çizelge 2. Çalışma ortamı ile ilgili frekans değerleri

	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Çok İyi	24	12,1	12,1
İyi	43	21,6	33,7
Yeterli	66	33,2	66,8
Kötü	44	22,1	88,9
Çok Kötü	22	11,1	100,0
Toplam	199	100,0	

Şekil 3. Öğrencilerin ders çalışma ortamları hakkındaki düşüncelerinin dağılımı

Çizelge 3. Değerlendirme sonuçları

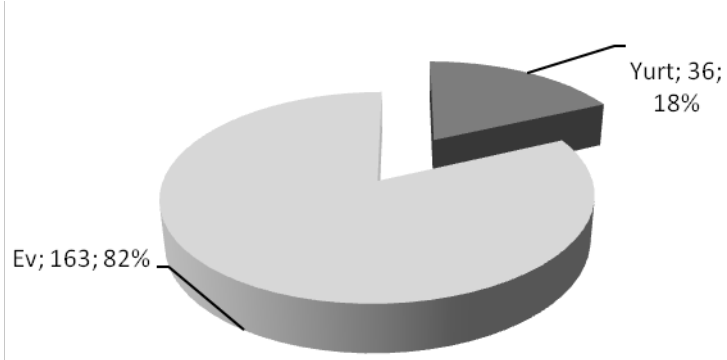
		Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma
Ortam	99	1,00	5,00	3,0151	1,16981
Geçerli Veri Sayısı	99				

4.2. Öğrencilerin yurt ve ev tercihleri yaparken önem verdikleri kriterlerin değerlendirilmesi

Ankete katılan öğrencilerden 36 (%18,1) kişi yurttaki kalırken, 163 (%81,9) kişi de evde kalmaktadır (Çizelge 4, Şekil 4).

Çizelge 4. Yurt ile evde kalan öğrencilerin karşılaştırılması

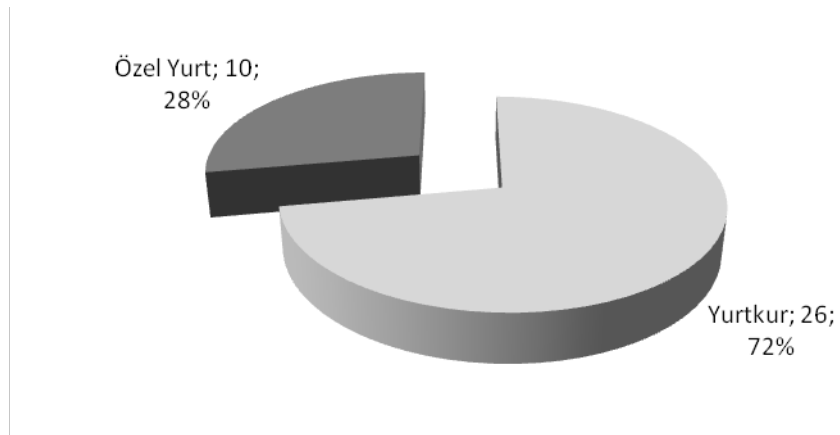
	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Yurt	36	18,1	18,1
Ev	163	81,9	100,0
Toplam	199	100,0	

Şekil 4. Ankete katılan öğrencilerin ev-yurt dağılımı

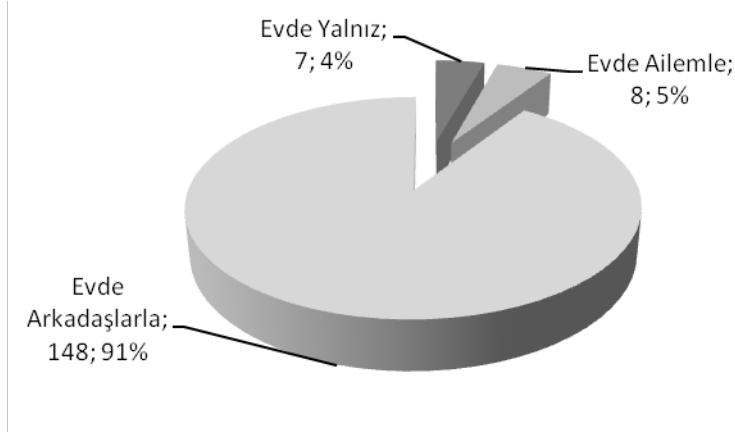
Çizelge 5. Yurt ve Evde kalan öğrencilerin ayrıntılı dağılımı

	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
YURTKUR	26	13,1	13,1
Özel Yurt	10	5,0	18,1
Evde Yalnız	7	3,5	21,6
Evde Ailemle	8	4,0	25,6
Evde Arkadaşlarla	148	74,4	100,0
Toplam	199	100,0	

Şekil 5. Yurtta kalan öğrencilerin Özel Yurt-Yurtkur dağılımı

Yurtta kalan öğrencilerin %28'i özel yurttaki, %72'si ise Yurtkur'da kalmaktadır. Evde kalan öğrencilerin ise %4'i evde tek başına kalırken, %5'i ailesiyle, %91'i ise arkadaşlarıyla kalmaktadır (Çizelge 5, Şekil 5-6).

Şekil 6. Evde kalan öğrencilerin kimlerle kaldığını gösteren dağılım şeması

4.3. Evi tercih eden öğrencilerin evde kalmalarında etken olan birinci derecedeki öncelikleri

Öğrencilerin ev tercihlerinde önem derecelerine göre hangi kriterleri dikkate aldıkları aşağıdaki tablolarda ayrıntılı olarak verilmiştir (Çizelge 6).

Çizelge 6. Evi tercih etmede birinci dereceden öncelikler

	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Giriş-Çıkış Saatleri rahat	46	29,5	29,5
Daha sessiz ve rahat bir ortamda ders çalışmak	39	25	54,5
Hiçbir sınırlama olmaması	16	10,3	64,7
Temizlik ve banyo imkanları iyi	12	7,7	72,4
Arkadaş ortamı daha samimi	11	7,1	79,5
Şehre yakın bir yerde olmak	10	6,4	85,9
Ev hayatının zorluklarına şimdiden alışmak için	10	6,4	92,3
Kendime daha fazla zaman ayırabildiğim için	6	3,8	96,2
Arkadaşları kendim seçebildiğim için	4	2,6	98,7
Yurttaki şakalara maruz kalmamak için	2	1,3	100
Toplam	156	100	

4.4. Yurdu tercih etmede birinci derecede öneme sahip öncelikler

Öğrencilerin yurt tercihlerinde önem derecelerine göre hangi kriterleri dikkate aldıkları aşağıdaki tablolarda ayrıntılı olarak verilmiştir (Çizelge 7).

Çizelge 7. Yurdu tercih etmede birinci dereceden öncelikler

	Frekans	Yüzde	Kümülatif Yüzde
Maddi açıdan fiyatı uygun	16	50,0	50,0
Okula Yakın	9	28,1	78,1
Daha fazla arkadaş çevresi	2	6,3	84,4
Ev arkadaşı seçemediğim için	2	6,3	90,6
Giriş-Çıkış saatleri düzenli	1	3,1	93,8
Ev bulmak zor	1	3,1	96,9
Çamaşır, bulaşık sıkıntısı olmaması	1	3,1	100,0
Toplam	32	100,0	

4.5. Kaldıkları ortamdaki memnun olan ve olmayan öğrencilerin karşılaştırılması

Öğrencilerin kaldıkları ortamda memnuniyetleri araştırıldığında Yurtkur'da kalan 26 öğrenciden 16'sı memnun 10'u memnun değildir. Özel yurtda kalan 10 öğrenciden sadece 2'si memnun değilken evde yalnız kalan 6 öğrenciden ise sadece 1'i memnun değildir. Ailesiyle kalan bütün öğrenciler yaşadıkları ortamdaki memnundurlar (Çizelge 8).

Çizelge 8. Kaldığı ortam ile memnuniyet arasındaki frekans tablosu

	Ortam		Toplam
	Evet	Hayır	
Yurtkur	16	10	26
Özel Yurt	8	2	10
Evde Yalnız	6	1	7
Evde Ailemle	8	0	8
Evde Arkadaşlarla	139	9	148
Toplam	177	22	199

Sonuç ve Tartışma

Bartın Orman Fakültesi öğrenci sayısı 2009-2010 öğretim yılı itibari ile 482'dir. Ankete katılan toplam öğrenci sayısı 199'dur. Ankete katılan öğrenci oranı %41'dir.

Bartın Orman Fakültesi bünyesinde Orman Endüstri Mühendisliği, Orman Mühendisliği ve Peyzaj Mimarlığı bölümleri bulunmaktadır. Bu

bölmelerdeki öğrenciler basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Anketlerin tamamı yüz yüze yapılmıştır.

Ankete katılanların %42'si (84 kişi) Orman Endüstri Mühendisliği bölümü, %30'u (59 kişi) Peyzaj Mimarlığı bölümü ve %28'i (56 kişi) Orman Mühendisliği bölümü öğrencisi olup, katılanların %28'i (56 kişi) bayan ve %72'si (143 kişi) erkektir.

Ankete katılan öğrencilerden 36 (%18,1) kişi yurttan kalırken, 163 (%81,9) kişi de evde kalmaktadır. Yurttan kalan öğrencilerin %28'i özel yurttan, %72'si ise Yurtkur'da kalmaktadır. Evde kalan öğrencilerin ise %4'i evde tek başına kalırken, %5'i ailesiyle, %91'i ise arkadaşlarıyla kalmaktadır.

Öğrencilerin ev veya yurt ortamını seçerken dikkat ettikleri hususlar önem sırasına göre tespit edilmiştir. Buna göre öğrenci ev tercihini yaparken birinci öncelikli düşüncesi, "Giriş-çıkış saatlerinin rahat olması" (%29) ve "daha sessiz ve rahat ortamda ders çalışmak" (%25) olmaktadır. İkinci öncelikli olarak, "şehre yakın bir yerde oturmak" (%15) ile "temizlik ve banyo imkanının iyi olması" (%15) düşünülmektedir. Üçüncü öncelik olarak ise yine "temizlik ve banyo imkanlarının iyi olması" (%17) ile "evde hiçbir sınırlama olmaması" (%16) akla gelmektedir. Dördüncü öncelik olarak, "yine temizlik ve banyo imkanlarının iyi olması" (%17) ve "daha sessiz bir ortamda ders çalışma" (%13) dikkate alınmaktadır. Beşinci öncelik olarak ise "kendime daha fazla zaman ayırabildiğim için" (%14) ile "arkadaşlarımı kendim seçebildiğim için" (%14) seçenekleri ön plana çıkmaktadır.

Öğrencilerin yurt tercihini yaparken birinci öncelikli düşüncesi, "Maddi açıdan fiyatının uygun olması" (%50) ve "okula yakın olması" (%28) olmaktadır. İkinci öncelikli olarak, "okula yakın olması" (%32) ile "giriş-çıkış saatlerinin düzenli olması" (%19) düşünülmektedir. Üçüncü öncelik olarak ise "çamaşır bulaşık sıkıntısının olmaması" (%23) ile yine "okula yakın olması" (%16) akla gelmektedir. Dördüncü öncelik olarak, yine "çamaşır bulaşık sıkıntısının olmaması" (%20) ve "yurdun bazı imkanlarının (kahvaltı fişleri gibi) iyi olması" (%17) dikkate alınmaktadır. Beşinci öncelik olarak ise "yurdun bazı imkanlarının (kahvaltı fişleri gibi) iyi olması" (%27) ile "ev arkadaşı seçemediğim için" (%17) seçenekleri ön plana çıkmaktadır.

Son olarak öğrencilerin kaldıkları ortamdaki memnuniyetleri incelenecek olursa; Yurtkur'da kalan 26 öğrenciden 16'sı memnun 10'u memnun değildir. Özel yurttan kalan 10 öğrenciden sadece 2'si memnun değilken evde yalnız kalan 6 öğrenciden ise sadece 1'i memnun değildir. Ailesiyle veya arkadaşlarıyla evde kalan bütün öğrenciler yaşadıkları ortamdaki memnundurlar.

Kaynakça

ARIKAN, R. (2004), Araştırma teknikleri ve rapor hazırlama, Ankara, Asil Yayın.

DÖKMEN, Ü. (1989), A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Rehberlik Merkezinde Sürdürülmekte Olan Psikolojik Drama Çalışması, Yüksek Öğretim de Rehberlik ve Psikolojik Danışma Toplantısı, 20-28 Mayıs 1987, Ankara.

GÖKÇE, B. (1988), Toplumsal bilimlerde araştırma, Ankara, Savaş Yayınları.

KAPTAN, S. (1983), Bilimsel araştırma teknikleri ve istatistik yöntemleri.

KARASAR, N. (2005), Bilimsel araştırma yöntemi, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

SAAT, S. (2000), Hürriyet Gazetesi İnternet Arşivi, <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/ege/turk/00/04/27/egehab/54ege.htm>., Son Güncelleme: 27.04.2000.

URL-1, (2007), www.bucaram.gov.tr/admin/rehberlik/1157712558.doc, Son Erişim Tarihi, 25.05.2007.

URL-2, (2007), Kıbrıs Gazetesi, <http://www.kibrisgazetesi.com/printa.php?col=110&art=5952>, Son Erişim Tarihi, 25.05.2007.

ÜLTANIR, E. (1996), Yeni Açılan Üniversitelerde Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezlerinin Açılmasına Duyulan Gereklilik, Çağdaş Eğitim Dergisi Yıl:21, Sayı:220, s.10-14, Nisan.

YÜKSEL, G. (2006), http://www.haber7.com/haber.php?haber_id=141257, Gazi Üniversitesi Anket Uygulaması, Son Güncelleme: 02.03.2006.

Rekabet Kavramına İktisat Okulları Açısından Yaklaşım

Yrd. Doç. Dr. Şaban Esen

Bartın Üniversitesi
İİBF İşletme Bölümü
sesen@bartin.edu.tr

Özet: Bu çalışmada rekabetin iktisat okulları açısından nasıl değerlendirildiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Klasik iktisatçılar tarafında rekabet, dar anlamda ele alınmış ve varlığı sezgi yoluyla algılanan bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Neo-klasik iktisatçılara göre rekabet piyasa yapısı olarak algılanmış ve “tam rekabet piyasası” şeklinde tanımlanmıştır. Post-Keynezyen yaklaşıma göre ise rekabet, bir hayatta kalma süreci şeklinde algılanmıştır. Chicago ve Avusturya okullarına göre ise rekabet, kaynakların etkin kullanımı yoluyla oluşturulan dinamik bir pazar yapısı şeklinde tanımlanabilir.

Rekabet kavramına farklı anlamların yüklenmesi özellikle rekabet hukuku uygulamalarında ayırt edici bir rol oynamaktadır. Çünkü rekabeti bir “süreç” olarak algılamak ile bir “piyasa yapısı” olarak algılamak ve değerlendirmek uygulamada birbirinden farklı sonuçlar doğurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rekabet, İktisat Okulları, Klasik İktisat, Avusturya Okulu, Chicago Okulu

An Approach to the Concept of Competition in Terms of Economics Schools

Abstract: In this study how competition is evaluated in terms of economy schools is introduced. Classical economists discuss competition narrowly and it is thought as a term that can be detected by perception. According to the neoclassical economists competition is perceived as a form of market and it is defined as “perfect competition market”. According to Post-Keynesian approach the competition is viewed as a process of surviving. According to Schools of Chicago and Austria the competition is a dynamic form of market shaped by the effective use of the sources.

Imposing different meanings to the term competition plays a distinctive role because viewing and evaluating the competition as a “process” and a “form of market” turns out different results in practice.

Keywords: Competition, Schools of Economics, Classical Economics, School of Austria, School of Chicago

Giriş

Rekabet, gerek günlük konuşmalarımızda, gerek iş hayatında ve gerekse akademik çevrelerde sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Piyasa ekonomisinin dayandığı temel varsayımlardan biri iktisadi aktörlerin kararlarını serbestçe alabilmeleridir. İktisadi anlamda rekabet, bir piyasada satıcıların daha fazla müşteri edinerek kârlarını artırmak için giriştikleri yarış şeklinde tanımlanmaktadır. Rekabet olgusu, etkin çalışan bir piyasa sistemi için temel oluşturur ve kaynakların etkin dağılımını sağlar. Öte yandan, rekabetçi piyasanın başka işlevlerinden de söz edilebilmektedir. Teknolojik gelişme rekabet gücüne ulaşmada anahtar rol oynadığından, rekabet teknolojik ilerlemeyi teşvik eder. Hakim durumdaki teşebbüslerin piyasayı ele geçirme etkisini sınırlandırarak özellikle KOBİ niteliğindeki işletmelerin piyasaya girişlerini kolaylaştırır. Ayrıca rekabetçi piyasa yapısı, firmaları, yenilik yapma, rekabetçi güçlerini sürekli olarak pazar koşullarına uyarlama yönünde teşvik etmektedir. Yukarıda saymış olduğumuz liberal bir bakış açısıyla rekabetin serbest piyasa yapısı içinde sağladığı avantajlardır. Bununla beraber rekabet her zaman yukarıda ifade edildiği üzere işlemez. Özellikle rekabet halinde olan firmaların aralarındaki rekabeti sonlandırmak için çeşitli işbirliklerine gittikleri bilinmektedir. Dolayısıyla onlar açısından en iyi piyasa yapısı rekabetin en az olduğu piyasa yapısı olmaktadır.

1. Rekabetin Tanımı

Türkkân'a (2000: 69) göre, rekabet kavramı dört farklı açıdan değerlendirilebilir. Bunlardan birisi, rekabetin yapısal veya davranışsal koşullarına ağırlık veren tanımdır. Burada tanımlanan aslında rekabet ortamını yaratan özellikler ve sınırlamalarla ifade edilen rekabet koşullarıdır. Bu yaklaşım, rekabetin nasıl ve hangi koşullarda oluşacağı veya rekabet ortamının nasıl oluşturulacağı ve rekabet baskısının nasıl sağlanacağı sorusu çerçevesinde anlam kazanır. Rekabet kavramının tanımlanmasında ikinci hareket noktası, rekabetin fonksiyonları veya işlevleridir. Burada rekabetin etkileri ve istenirliği ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşım, toplumsal düzeyde rekabetin performansının değerlendirilmesi açısından önem kazanır. Rekabetin tanımlanmasında üçüncü yaklaşım ise, rekabetin niteliğini ve farklı şekillerini hareket noktası olarak ele alır. Bu yaklaşım da rekabet sürecine ilişkin sorunların tespitinde, yapılacak dış müdahalelerin ve rekabet stratejilerinin belirlenmesi ve teşhisinde ön plana çıkar. Nihayet rekabetin algılanmasında bir diğer hareket noktası, rekabet gücü kavramıdır. Rekabet gücü kavramı stratejik yaklaşım açısından önem kazanmaktadır. Özetle, rekabet kavramının çok çeşitli alanlarda ve özellikle günlük hayatta yaygın olarak kullanılması, bu kavramın anlamında farklılaşmaya sebep olmuştur. Ancak, inceleme konumuz iktisadi ve hukuki anlamdaki rekabetin incelenmesi olduğundan, "sosyal", "siyasal" veya "sportif" anlamdaki rekabet konumuz dışıdır.

Sözlük anlamında rekabet; “iki firmayı kapsayan, her firmanın, insanların rakip firmaların değil de kendi ürünlerini satın alması için çabalaması uğraşısı” olarak tanımlanmıştır.¹

İktisat biliminde rekabet kavramı üzerinde pek durulmamış günlük hayattaki kullanımına paralel olarak; iktisadi amaçlar için mücadele eden birimler arasındaki karşıtlık veya rakiplik durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmıştır (Lipsev ve diğ., 1989:213).

Seyidoğlu ise, rekabeti; “mal ve faktör piyasalarında çok sayıda alıcının ve çok sayıda satıcının kendi aralarında görülen yarışma, çekişme” şeklinde tanımlamıştır (Seyidoğlu, 2001a: 89).

Demsetz, (1989: 226) rekabetin, “önceden beri satıcılar arasında müşteri kazanmak için yapılan yarış; alıcılar açısından da satıcılar tarafından sunulan malları almak için yapılan mücadeleyi” karşıladığını ifade etmektedir.

Türkkkan, rekabeti “nispeten adil bir yarışma ortamında, birden çok benzer konumdaki katılımcının, yarışma kurallarına bağlı kalarak, eş anlı olarak kıt bir şeyi veya istenilir bir konumu kazanma amacıyla, yaptıkları çabalar” olarak tanımlamaktadır (Türkkkan, 2000: 69).

Hukuki anlamdaki rekabet kavramı ise, iktisadi anlamda kullanılan rekabet kavramını destekler niteliktedir. Rekabet Kanunu'nun² üçüncü maddesinde, rekabet; “mal ve hizmet piyasalarındaki teşebbüsler arasında özgürce kararlar verilmesini sağlayan yarış” şeklinde tanımlanmıştır.

1968 Yılında Alman Federal Mahkemesi'nin bir kararında rekabet, “bir işletmenin pazar gücünü genişletmek amacıyla, diğer işletmelere göre kaliteli ve daha hesaplı mal ve hizmet üretme gayret ve mücadelesi” şeklinde tanımlanmıştır (Oberdorfer ve diğ., 1971:14). Gerçekten rekabet; üreticileri, mal ve hizmetlerin maliyetini mümkün olduğunca düşük maliyetlerde tutmaya motive eder. Bu anlamda üretimin daha seri hale getirilmesi, daha gelişmiş teknoloji kullanılması, masrafların azaltılması ya da yeni ürünlerin ortaya konulması rekabetin sonucudur (Smith, 1963:186). Rekabet anlayışı bunlarla da sınırlı kalmaz. Tercih edilmeyi uman, rağbet görmek isteyen rakip firmalar, üretimin kalitesini artırmak, çok daha çekici tarzda sunmak veya paketlemek aynı zamanda da servis hizmetleri yönünden farklılıklara sahip olmak için kıyasıya yarışır. Böylece rekabet, en kaliteli ve faydalanma kabiliyeti en yüksek mal ve hizmeti, yine en makul fiyatla tüketiciye arz etmek amaç ve gayretini formüle eder (Petersmann, 1997:9).

---

¹ Collins Cobuild, English Language Dictionary, The University of Birmingham,1990, s.283. Ayrıca rekabet kelimesi karşılığı olarak kullanılan İngilizce, Rivalry; hasım taraflar arasında pek de hoş olmayan kıyasıya mücadeleyi, Emulation kelimesi ise, biriyle aynı seviyeye gelmek veya ondan üstün olabilmek için imrenilecek derecedeki gayreti belirtir. Webster's New World Dictionary, Third College Edition, Cleveland&New York, 1988

² 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'dur.

2. İktisat Okullarına Göre Rekabet

İktisat okulları, rekabet kavramına farklı anlamlar yükledikleri için, her okulun rekabet kavramına yaklaşımı farklılık arz etmektedir. Aşağıda genel kabul görmüş iktisat okullarının rekabet tanımlarına yer verilmiştir.

2.1. Klasik İktisatçılara Göre Rekabet

Klasik ekonomi teorisinde rekabet kavramı üzerinde durulmamış; ancak varlığı sezgi yolu ile algılanan bir kavram olarak değerlendirilmiştir (Stigler, 1987:234). Klasik iktisatçılar, Neo-klasikler gibi rekabeti bir piyasa yapısı olarak özdeştirmemiş olsalar da rekabetin sadece piyasa içinde yer aldığına inanmışlardır (DPT, 2000: 34).

Adam Smith rekabeti, üretilebilecek mal miktarının sınırlı olmasından dolayı hasımlar arasındaki yarışma gibi görmüştür. Dolayısıyla, Smith tarafından rekabet, firmaların piyasadaki değişikliklere uyum sağlarken, kazanç elde etmek için, rakiplerinin işlerini zorlaştırma olarak ifade edilmektedir (Vickers, 1995:5).

Klasik iktisadi düşünce, rekabeti tam anlamıyla dinamik bir kavram olarak algılamaktan uzaktır. Klasikler, rekabeti sadece üretim faktörlerinin düşük getiri alanlarından yüksek getiri alanlarına yönelmesi durumunda dinamik bir süreç olarak algılamışlardır. Bunun dışında, Klasik yaklaşımda rekabet dar piyasa olgusu dışına çıkmamıştır. Bu anlayış, Klasiklerin rekabet kuramlarını geliştirmelerini engellemiştir.

Aktan ve Vural'a (2004: 20) göre, Klasik anlamda rekabet, alıcı ve satıcıların değişen tercihlerinin birbirlerine daima uyumlu olmasını sağlayan bir süreci içerir. Dışarıdan herhangi bir müdahale olmazsa ekonomi sürekli olarak dengeye kavuşan dinamik bir yapı olarak varlığını sürdürür. Otomatik olarak işleyen bu sistemin varlığı doğal olarak piyasaya giriş ve çıkışın bütün taraflar açısından serbest olmasını gerektirir. Bu anlamda tekel durumu olmuşsa bile bu geçicidir. Zira bir müddet sonra tekel karı, piyasaya yeni girişimcileri çekeceğinden rekabet süreci işlemeye devam edecektir.

2.2. Neo-Klasik İktisatçılara Göre Rekabet

Klasikler tarafından "piyasa süreci" olarak algılanan rekabet, Neo-klasikler tarafından "piyasa yapısı" olarak algılanmıştır (Çapoğlu, 1991: 33). Piyasa yapısı olarak algılanan rekabet, Neo-klasikler tarafından "tam rekabet piyasası" şeklinde tanımlanmıştır.

Bilindiği üzere, tam rekabet piyasası, çok sayıda alıcının ve satıcının bulunduğu, ilgili herkesin piyasa hakkında bilgi sahibi olduğu, piyasaya giriş ve çıkışların serbestçe yapılabildiği, bölünebilen ve homojen bir malın yer aldığı piyasa olarak tanımlanmaktadır.

Neo-klasik anlayışta piyasadaki firma sayısı, rekabeti belirleyen bir unsur olarak görülür. Eğer mevcut piyasada tek bir firma varsa rekabetten söz edilemez. Bu durumda tekelci bir piyasa yapısı söz konusudur. Eğer piyasadaki firma sayısı sınırlı ise, aksak rekabetin dolayısıyla da oligopolistik

bir yapının var olduğu kabul edilir. Ancak piyasa, üzerinde etkisi olmayacak kadar çok miktarda küçük firmadan oluşuyorsa, burada tam rekabetten söz edilebilir. Bu anlayışa göre, firma malına olan talep esnekliği de piyasaların rekabet bakımından farklılığını gösteren bir unsurdur. Eğer firmalar sonsuz esneklikte bir talep eğrisi ile karşı karşıya iseler, tam rekabetin varlığı söz konusudur. Çünkü tam rekabette firmalar esnekliği sonsuz bir talep eğrisi ile karşı karşıyadırlar. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, rekabetin analitik işlevinin fiyatları marjinal maliyetler düzeyine indirmesidir. Ancak, maliyetlerin düzeyi hiçbir zaman açıklanmamaktadır (Aktaş, 2003: 6).

Rekabetin, klasik iktisattaki fiyatı belirleme işlevi, Neo-klasik iktisatta kaybolmuştur. Neo-klasik anlayışta firmalar piyasa fiyatını etkileyememekle birlikte, piyasa fiyatını veri olarak aldıklarından Neo-klasikçi tam rekabet piyasasında kuramsal olarak rekabetin bulunmadığı söylenebilir (Barca, 2003). Klasik ekonomide, en iyiyi belirleme ve fazla stoklardan kurtulmak için firmaların fiyat düşürme faaliyeti olarak kavranan rekabet, Neo-klasiklerin "tam rekabet" anlayışında ortadan kalkar. Klasiklere göre, rekabet sürecinin tek işlevi olan piyasa fiyatını belirleme, "tam rekabette" açıklanmayan ve anlatılmayan bir kavram haline gelir (Auerbach, 1998: 13).

Yatırımlar ve teknolojik değişme rekabetin en önemli unsurlarıdır. Neo-klasiklerin üretim maliyetlerini veri olarak alması, bu unsurların göz ardı edilmesine neden olmuştur. Ancak, firmaların sürekli olarak yaptıkları yatırımlarla teknolojilerini yenileme, verimliliklerini artırma ve maliyetlerini düşürme çabası içinde oldukları bilinmektedir. Önemli olan fiyat rekabeti değil, yatırım ve teknoloji rekabetinde başarılı olmaktır. Firmalar yatırım ve teknoloji rekabetinde başarılı olduğu sürece fiyatlarını düşürme olanağına sahip olacaklarından, piyasa paylarını artıracıktır. Piyasada firma sayısı azalsa bile rekabetin varlığı sürekli hissedilecektir. Ancak, bu düşünce Neo-klasik anlayışa ters düşmektedir. Firma sayısının azalması yoğunlaşma oranını artıracığından, Neo-klasik düşünce, rekabetin azaldığını kabul etmektedir.

2.3. Avusturya Okuluna Göre Rekabet

Avusturya Okulu, Neo-klasiklerin rekabeti durağan bir piyasa yapısı gibi ele almalarına karşı çıkan yaklaşımlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşımı savunanlar arasında birtakım ayrılıklar olmasına rağmen, genelde bireycilik, insanların bilgilerinin tam olmayacağı, süreçlerin karmaşıklığı vurgulanmakta, ekonomide devlet müdahalesine karşı çıkarak serbest piyasanın üstünlüğü savunulmaktadır (Savaş, 2000a; Yay, 1993). Avusturya Okulu'nun önde gelen isimlerinden biri olan Friedrich Hayek, piyasa hakkındaki bilgilenmenin rekabet süreci içinde olacağını belirterek, Neo-klasiklerin, herkesin piyasa hakkında tam bilgiye sahip olduğu varsayımını eleştirmektedir. Neo-klasikler, herkesin piyasa hakkında tam bilgiye sahip olduğunu varsayarken, bu bilgilenmenin nasıl olduğunu belirtmemektedir. Hayek, bu bilgilenmenin rekabet süreci içinde olacağını

vurgulamaktadır (Cleg, 1990:59-60). Rekabeti, bir piyasa yapısından ziyade, bir piyasa süreci olarak gören Avusturya Okulu, onu dinamik bir yaklaşımla ele almakta ve girişimcilere büyük önem vermektedir (Barca, 2003). Avusturya Okulu'nun önde gelen isimlerinden olan Joseph Schumpeter, rekabeti, yeni bir teknoloji, yeni bir süreç ya da yeni bir organizasyon tipi olarak algılamaktadır (Pickering, 1974:201). Rekabet, yenilik yapmak için bir süreçtir ve girişimcilik bunda önemli bir rol oynamaktadır. Girişimcilerin, bir icadı sonuna kadar kullanarak veya denenmemiş teknolojiler kullanarak ya da bir sanayii yeniden yapılandırarak üretim yöntemlerinde mevcut kalıpları kırıp, yeni çıkışlar açma gibi işlevlere sahip oldukları belirtilmektedir (Ekelund ve Hebert, 1990:567-570; Schumpeter, 1942). Avusturya Okulu'nun tekellere karşı tutumu da Neo-klasiklerle farklılık arz etmektedir. Neo-klasikler rekabeti yok ettiği ve tüketiciyi sömürdüğü düşüncesiyle tekele karşı çıkmaktadırlar. Ancak Avusturya Okulu, sistemin dinamiğinin kazanç güdüsü olduğunu ileri sürerek, yüksek kazançların teknolojik yeniliği teşvik ettiğini belirtmektedir. Böylelikle piyasada tek bir firma olsa dahi rekabetin her zaman için tehdit edici bir unsur olacağını ileri sürmektedirler. Piyasanın yeterince karlı olduğunu gören diğer teşebbüslerse kısa bir süre içinde piyasaya girecekler ve tekelin aşırı karına son vereceklerdir. Piyasa bu şekilde kendi kendisini düzenleyecektir. Bu nedenle devletin piyasalara müdahalesini uygun bulmamaktadırlar (Hayek, 1997:111).

2.4. Post-Keynezyen Yaklaşım Göre Rekabet

Post-Keynezyen yaklaşımda rekabet, hayatta kalma süreci olarak görülmektedir. Firmaların kazanç amacıyla kuruldukları ve kazanç elde etme yeteneklerini kaybettikleri an piyasada yok olacakları vurgulanmaktadır. Bu nedenle firmaların hayatta kalmak için maliyetlerini düşürmek zorunda kaldığı belirtilmektedir.

Post-Keynezyen yaklaşım, rekabeti bir süreç olarak düşündüğünden onun sadece fiyat boyutunu değil, üretim, yatırım ve kurumsal boyutlarını da ele almaktadır. Maliyetlerin yatırım ve teknolojik yeniliklerle düşeceğini belirten bu yaklaşım, yatırımların gerçekleşmesinin mali kaynakların varlığına bağlı olduğunu öne sürmektedir.

Kurumsal yapılar ve özellikle de mali sistem; mali kaynakların varlığını ve koşullarını belirlediği için Post-Keynezyen yaklaşımda üzerinde önemle durulan konular olmaktadır. Mali sistemin, bankalarla sahiplik ilişkisi olan firmaları, diğerlerine nazaran kayırmasının diğer firmaların yatırım olanaklarını kısıtlayacağı belirtilmektedir. Bu da rekabet açısından olumsuzluk arz etmektedir (Parasız, 1996).

Bunun yanında rekabeti kısıtlayan kurumsal yapılardan biri de dış ticaret politikalarıdır. Örneğin, bazı sektörlerin gümrük vergileri ile korunmasının rekabeti sınırlayacağı belirtilmektedir.

Post-Keynezyen yaklaşımda rekabet ölçütünün firmaların araştırma ve geliştirme harcamaları olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, sürekli teknolojik yenilik içinde olan bir firma hakim durumundan dolayı fiyatlarını yükseltebilme imkanına sahip olsa bile, o piyasada rekabetin mevcut olduğu ileri sürülmektedir.

2.5. Chicago Okuluna Göre Rekabet

Aktan ve Vural'a (2004:22) göre, Neo-klasik iktisadın bir uzantısı olarak ele alınabilecek olan Chicago İktisat Okulu, günümüzde anti-tröst hukuku büyük ölçüde etkileyen ve ölçek ekonomisinin topluma sağladığı verimlilik kazançları üzerinde önemle duran bir anlayışı yansıtır. George J.Stigler önderliğindeki Chicago Okulu, Clark tarafından ortaya konulan fonksiyonel rekabet yaklaşımını reddetmekle birlikte endüstriyel piyasaların yapısal özelliklerinden hareketle rekabet yoğunluğuna ilişkin sonuçlara ulaşılacağını savunmaktadır. Stigler (1968), rekabeti; her bir alıcının sonsuz miktarda talep ile karşılaştığı piyasa şeklinde tanımlamıştır. Bu okul, yasal sınırlamaların bulunmadığı endüstriyel piyasalarda rekabetin iyi işlediğini vurgulamaktadır. Piyasalarda farklı sınıfların konsantrasyonunun ortaya çıkmasının nedeni maliyet yapısıdır. Dolayısıyla artan konsantrasyona uygun ve ölçek ekonomilerinden yararlanan büyük işletmeler kurulmaktadır (Alchian ve Demsetz, 1972:62). Bu yaklaşıma göre, piyasada tüketicinin istismar edilmesinden korkmamak gerekir. Çünkü endüstride artan maliyet ve kar sonucunda yeni işletmeler piyasaya girecektir. Yeni işletmelerin piyasaya girmesi ise, arzı arttırarak fiyatların düşmesine neden olacaktır. Chicago Okulu İktisatçıları tekelleşmenin ve bunun yol açtığı karların rekabet karşıtı fiyatlardan değil, etkin kaynak tahsisi yoluyla maliyetin azalmasından kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Dolayısıyla Chicago Okulu temsilcilerine göre tekelleşme (ya da pazar gücü) tek başına suçlanamaz. Şirketlerin tekelleri nasıl geliştirdikleri de anlaşılmalıdır. Bu çerçevede her tekelleşme kaynak ve gelir dağılımının bozulmasını değil, tam tersine gelişmesine yol açacaktır. Diğer yandan fiyat ile marjinal maliyet arasındaki fark belli değildir. Bu nedenle rekabet yasasını uygulayacak kuruluşların yapacakları müdahaleler faydalı olmayacaktır. Ayrıca kısa vadede firmalar aşırı kar elde edebilirler; ancak uzun vadede bu karlar ortadan kalktığı için aşırı karların varlığı önemli değildir. Bu nedenle piyasadaki konsantrasyonlara karşı çıkılmaması ve devletin piyasaya müdahale etmemesi gerektiğini ortaya koymaktadırlar. Bu yüzden tekelleşmeye karşı anti-tröst yönetmeliklerin yeniden ele alınması gerektiği gerçeğinin altını çizmektedirler. Burada piyasalarda yapay engeller yaratılmadığı sürece, piyasanın kendi düzenleyici gücünün rekabetin iyi işlenmesini sağlayacağı belirtilmelidir. Yani rekabet sürecinin serbest bırakılarak kendi kendini düzenlemesi gerektiği ortaya konmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada rekabet kavramı iktisat okulları açısından incelenmiştir. Klasikler, rekabeti piyasa içinde bir süreç olarak ele almışlardır. Neo-klasikler ise, rekabeti piyasa yapısı olarak algılamışlardır. Avusturya Okulu da rekabeti piyasa süreci olarak ele almakta ve rekabetin serbest bir piyasada işlerliği olacağını, devlet müdahalelerinin rekabet sürecini baltalayacağını ileri sürmektedirler. Post Keynezyen yaklaşımda rekabet, bir hayatta kalma sürecidir. Bu nedenle firmaların ayakta kalabilmesi için maliyetlerini düşürmeleri gerekmektedir. Son olarak Chicago Okulu ise, piyasaların işleyişinde Avusturya Okulu gibi devletin mümkün olduğunca piyasalara müdahale etmemesini, rekabeti piyasaların kendi kendine sağlayacağına inanmaktadırlar. Bu okul,piyasadaki tekellerden korkmamak gerektiğini, büyük birleşmelerin üretimde etkinlik sağlayacağını, bundan da en fazla tüketicilerin yararlanacağını ifade etmektedir.

Rekabet kavramına olan bu farklı yaklaşımlar kendisini özellikle rekabet hukuku uygulamalarında çok daha fazla hissettirmektedir. Çünkü rekabet hukuku uygulayıcıları referans aldıkları iktisadi okulların görüşleri doğrultusunda davaları değerlendirdiği için benzer davalarda farklı kararların verildiği görülmektedir.

Kaynakça

- AKTAN, Coşkun Can (2004), Yeni İktisat Okulları, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- AKTAN, Coşkun Can ve İstiklal Y. Vural (2004), Yeni Ekonomi ve Yeni Rekabet, TİSK Rekabet Dizisi, No:1, Ankara.
- AKTAŞ, Cihan (2003), Gelişmekte Olan Ülkelerde Rekabet Politikası: Bir Çerçeve Çalışması, Rekabet Kurumu, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.
- ALCHIAN, A., ve H. Demsetz (1972), Production, Information Costs and Economic Organization, American Economic Review, s.58-67.
- AUERBACH, P. (1998), Competition: The Economics of Industrial Change, Oxford: Basil Blackwell.
- BARCA, Mehmet (2003), Economic Foundations of Strategic Management, Ashgate Publishing Limited, England.
- CLEG, S.R. (1990), Modern Organizations: Organization Studies in the Postmodern World, Sage Publications, London.
- ÇAPOĞLU, Gökhan (1991), Prices, Profits and Financial Structures: A Post-Keynesian Approach to Competition, Edward Edgar Publishing Limited.
- DEMSETZ, Harold (1989), Efficiency, Competition and Policy, The Organization of Economic Activity, Vol.III, Oxford: Basil Blackwell, s.91-111.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2000), Rekabet Hukuku ve Politikaları, Özel İhtisas Komisyon Raporu, Yayın No: 2501, Ankara.
- EKELUND, Robert B. ve Robert F. Hebert (1990), A history of Economic Theory and Method, 3th Edition, McGraw-Hill.
- HAYEK, F.A. (1997), Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni, Cilt III, Çev. Mustafa Erdoğan, İş Bankası Yayını No.357/44.
- LİPSEY G. Richard, O. P. Steiner ve D. D. Purvis (1989), Economics, 8. Baskı, New York.
- OBERDORFER, G. Hirsch (1971), Common Market Cartel Law, Chicago.
- PARASIZ, İlker (1996), İktisada Giriş, Prensipler ve Politika, Ezgi Kitapevi, 4. Baskı, Bursa.
- PETERSMANN, Ernst (1997), "The Need for Integrating trade and Competition Rules in the WTO World Trade and Legal System" Symposium on Competition Policy, Economic Development and International Trade içinde, WTO, Geneva 29 November, s.1-43.
- PICKERING, J.F. (1974), The Firm and it's Market, Industrial Structure and Market Conduct, London: Martin Robertson.
- SAVAŞ, Vural (2000), İktisadın Tarihi, Siyaset Kitabevi, 4.Baskı, Ankara.
- SCHUMPETER, J. A. (1942), Capitalism, Socialism and Democracy, 3rd Edition, Harper&Row, New York.

SEYİDOĞLU, Halil (2001), Ekonomi ve İşletmecilik Terimleri Açıklamalı Sözlük, Güzem Yayınları No:4, Ankara.

SMITH, Augustus H. (1963), Economics for Our Times, McGraw Hill.

STIGLER, George J. (1987), Essay in the History of Economics, The University of Chicago Press.

TÜRKKAN, Erdal (2000), Rekabet Hukuku Uygulamalarında İşleyebilir Rekabet Olgusu ve Kavramı, Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları, Sayı:11, Kasım-Aralık, s.123-159, Ankara.

VICKERS, John (1995) Strategic Competition Among the Few-Some Recent Developments in The Economics of Industry, Oxford Review of Economic Policy, Vol.1 No.3, s.145-148.

YAY, Turan (1993), F.A. Hayek'te İktisadi Düşünce, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Osmanlı Devleti'nin Aşiretlere Bakış Açısı ve Adıyaman İli Aşiretleri Üzerine Bir Araştırma (1840–1890)

Yrd. Doç. Dr. Ramazan Arslan

Bartın Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü
ramazanarslan02@gmail.com

Özet: Toplumsal yapı içinde önemli bir yeri olan aşiret kavramı, aynı soydan gelme inancı üzerine kurulmuştur. Bu inancın temelinde ise var olan toprakların başka ailelerin eline geçmesini önleme mantığı yatmaktadır.

Aşiret kavramının önem kazandığı Osmanlı Devleti'nde, izlenilen politikaların bir gereği olarak Kürt aşiret reislerinin nüfuzlarından yararlanılmış, diğer devletlerin baskınlarına karşın örgütlenmeleri sağlanmıştır. Ayrıca, konar-göçer aşiretler, ziraatla uğraşmaya teşvik edilmiş ve olası baskınlara karşı toprakları korumaları karşılığında vergiden muaf tutulmuşlardır. Ayrıca, iskân politikası çerçevesinde aşiretlere toprak tahsisi yapılmış ve bu aşiretlerin yaşadıkları bölgelerde okullar açılmıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin aşiretlere bakış açısı ve aşiretlere yönelik izlediği politikalar ele alınmış, arşiv belgelerinden hareketle ortaya konulan XIX. Yüzyılda Adıyaman da bulunan aşiretlerin sosyal hayatı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aşiretler, Adıyaman, XIX. Yüzyıl, Adıyaman Aşiretleri

A Research on Point of View of Ottoman State about Tribes and on Tribes of Adıyaman Province (1840-1890)

Abstract: The concept of Tribe, which has a critical place within the social structure, is based on the belief of coming from the same descendance. The foundation of this belief is shaped by the logic of preventing the present lands from being captured by other families.

In the Ottoman State where the concept of tribe gains importance, influences of Kurdish tribal leaders were used as a necessity of followed policies and they were allowed to get organized against the raids of other states. Additionally, nomadic tribes were encouraged to engage in agriculture and were kept exempt from taxes in return for their protection of the lands against any potential raid. Further, tribes were allocated lands within the framework of developmental policy and schools were opened in regions where these tribes lived.

In this study, point of view of Ottoman State about Tribes and policies followed by it towards the tribes are discussed, social life, of the tribes that were present in Adıyaman in XIX Century that was discovered starting from the archive documents, was analyzed.

Keywords: Tribes, Adıyaman, XIX Century, Tribes of Adıyaman

Giriş

Günümüzde sosyal bilimcilerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri, toplumsal terimler için somut tanımlar ortaya koymaktır. Bir grubun toplumsal kimliği, zamanı ve yeriyle ilişkili olarak kendine özgü özellikler gösterir. Grup kimliği, kültürle yakından ilgili olduğu için “grup kimliğini oluşturan nedir?” ve “bir toplumsal grubun sınırları nelerdir?” gibi sorulara evrensel cevaplar bulmak olanaksızdır. Bu durumun en iyi örneği “aşiret” terimidir (Özoğlu, 2005: 63).

Aşiret kavramını tanımlamak için birçok toplumsal kuram geliştirilmiştir. Bu kuramların her biri aşireti farklı biçimde tanımlamaya çalışmıştır. Örneğin; Hourani'deki aşiret kavramı tarımsal, doğal bir kırsal toplum olgusu ve grup dayanışması olmak üzere iki şekilde ele alınmış ve iki tür toplumsal varlığa işaret etmek için kullanılmıştır. Köylerin oluşturduğu kooperatif birlikleri gibi kırsal toplum olgusuna göre, bu gruplar, hayvancılık yapan grupların göçünde, ekim ve hasat işlemlerinde ve toprağın dağıtımını gibi işbirliğini gerektiren durumlar nedeniyle birbirlerine tutunurlar. Bunlar daha çok birtakım işbirlikleri yakınlık, ortak soydan gelme veya sonradan oluşmuş evlilik gibi yollarla meydana gelen akrabalık kanalıyla birbirlerine bağlanırlar. Hourani'ye göre bu akrabalık bağlarının ortaya çıkmasının asıl nedeni; grupların bazı sebeplerle birbirinden ayrılması, kendisine ait toprağın başka ailelere geçmesinin önlenmesi ya da ortak çıkarlardan dolayı insanların birbirleriyle ilişki kurma ihtiyacıdır. Grup dayanışmasına dayanan ikinci husus ise bir grup ile ortak soy arasındaki kurgusal ilişki söz konusudur. Tarihi sürece bakıldığında genelde bu ilişkilere rastlamak özelde ise XIX. Yüzyılda Adıyaman ilinde bulunan aşiretleri de bu çerçevede düşünmek mümkündür.

İşte bu makalede Osmanlı Devleti'nin aşiretlere olan bakış açısı ve aşiretlere yönelik izlediği politikalar gözden geçirilecek ve XIX. Yüzyılda Adıyaman ilinde bulunan aşiretler ve bu aşiretlerin sosyal yapısı incelenecektir.

1. Osmanlı Devletinin Aşiretlere Bakış Açısı

Osmanlı Padişahlarının Kürt aşiret reislerinin nüfuzundan yararlandıkları bilinmektedir. İzlenen politika gereği aşiret reislerinin diğer devletlerin baskınlarına karşı örgütlenmesi sağlanmıştır. Örneğin; Yavuz Sultan Selim, Osmanlı sarayının hizmetinde nüfuzlu bir Kürt olan danışmanı Mevlana İdris Bitlisi³'yi Kürt aşiret reislerini Safeviler'e karşı örgütlemesi için gönderdi. İdris Bitlisi, en az yirmi Kürt aşiret reisinin bağlılığını kazanmayı başardı. Bitlisi'nin, hem Osmanlı Devleti hem de Kürt aşiret reisleri arasında aracılık konumunu son derece etkili bir şekilde kullanması, Diyarbakir ve

---

³ İdris-i Bitlisi, Akkoyunluların divan kâtiplerinden idi. Çaldıran savaşından sonra Osmanlıların hizmetine girmiştir (Uzunçarşılı: 274-275).

civarının kolayca Osmanlı topraklarına katılmasına yardım etmiştir (Özoğlu, 2005: 68).

Osmanlı Devleti, ayrıca, parçalı Kürt gruplarını yönetmek için bunları aşiret seviyesi üzerinde daha geniş ve daha yönetilebilir birimler şekline sokarak “birleştir ve yönet” politikası gütmüştür. Bu şekilde devlet kendi kökenlerini Araplara dayandırarak meşrutiyet kazanmaya çalışan Kürt soylularına ihtiyaç duymuştur. Safevi ve Akkoyunlu yönetimlerinin aksine Osmanlılar, Kürt aşiretleri üzerindeki artık sönmüş olan otoritelerini yeniden tesis etme çabalarında geleneksel Kürt yöneticisi tabakasını destekledi ve pekiştirdi (Özoğlu, 2005: 72).

Osmanlı devletinin yıkılışına kadar Osmanlı yöneticilerinin gözü daima Kürt aşiretlerinin yoğun olarak yaşadıkları yerler üzerinde oldu ve bir Kürt emirliğinin ortaya çıkmasına hiçbir zaman izin vermediler. Bunun yerine özellikle Abdulhamid döneminde (1876–1909) Kürt aşiret kuvvetleri Osmanlı ordusuna eklendi ve Kürtlerin ileri gelenleri, rahatlıkla izlenerek yönlendirilebilecekleri İstanbul’a büyük ölçüde yeniden yerleştirildiler. Kürt aşiret kuvvetleri devlet tarafından Hamidiye Alayları adı altında örgütlendiler (Keskin, 2007: 69). 1308(1891)’de, uzak ve zor idare edilen Doğu Anadolu eyaletlerinde Rusya’nın olası girişimlerinden çekinen Abdulhamid, bölgeyi denetlemek ve acil bir güvenlik gücü sağlamak üzere “Hamidiye” birliklerini oluşturdu (Finkel, 2007: 446). Bu kuvvetler 1912–13 Balkan Savaşları’na dek kullanıldı. Sultan Abdulhamid ayrıca ismi sonradan Diyarbakir olarak değiştirilen ve Kürdistan⁴ olarak bilinen bölgede kalan küçük aşiret liderlerinin çocuklarını eğitmek ve belli bir dereceye kadar yönlendirebilmek için Aşiret Mektepleri’ni kurdu (Özoğlu, 2005: 89). II. Abdulhamid Han tarafından 1309(1892)’de aşiret çocuklarının eğitimi için İstanbul’da açılan okul, 21 Eylül 1892 tarihinde açıldı. Okula ilk olarak Halep, Bağdat, Suriye, Musul, Basra, Diyarbakir, Trablusgarb vilâyetlerinden 4’er talebe alındı (Keskin, 2007: 69).

1.1. Osmanlı Devleti’ndeki Aşiretlerde Sosyal Hayat

Osmanlı yönetiminden önce konar-göçerler, göçebeler olarak bilinirdi (Tabakoğlu, 2003: 84–85). Göçebeler, hareket içinde her an birlikte olan (Tezel, 1986: 32), yaz ve kışları ayrı ayrı yaylaklarda ve kışlaklarda yaşayan unsurlar olarak da tanımlanabilir (Tabakoğlu, 2003: 84–85). Genelde aşiretlerden meydana gelen göçebeler için zaman, daha tek düze, sınırsız ya da mevsimlik olarak algılanır. Saat, gün ve haftalardan daha çok,

---

⁴ 1263(1847) ve 1283(1867) yılları arasındaki Devlet Salnameleri, “Eyalet-i Kürdistan”ın merkezi hükümet tarafından kurulduğunu ve doğrudan yönetildiğini göstermektedir. 1283(1867) Devlet salnamesinde “Kürdistan” adının üzeri çizilmiş ve yerine “Diyarbakır” konulmuştur. 1280/1864 yılından sonra Kürdistan’dan bir eyalet olarak bahsedilmemiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz (Özoğlu, 2005: 72).

mevsimler dikkate alınır. Bu algılamaya uygun olarak sınırsız bir mekân anlayışı vardır (Şahin, 1991: 14). Dolayısıyla konakladıkları yerlerin az çok belirli oluşu, onların yarı göçebe olarak adlandırılmalarının daha doğru olduğunu gösterir. Bunlar kendi ihtiyaçlarını giderecek kadar tarımla uğraşıyorlardı. Ancak asıl geçim kaynakları hayvancılık idi.

Göçerler sahip oldukları hayvan sürülerini her yaz yaylalara çıkartıp otlak ararlar, kışları da barınmak için kışlağa yani düze inerlerdi. Büyük sürülerle ve kalabalık insan kitleleriyle yapılan bu gidiş-gelişler yerleşik halkın ekinlerine, hayvanlarına vs. zarar vermekteydi. Göçebelerin kendi başlarına buyruk olmaları, devlet disiplinine uymak istememeleri ve gidiş-gelişlerinde yol üzerindeki halka bu şekilde zarar vermeleri, yerleşik halk ile sürtüşmelerine yol açmıştır. Ortaya devletin müdahalesini gerektirecek boyutta sürtüşmelerin çıktığı da olmuştur. Bu göçebe-yerleşik çekişmeleri daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir (Tabakoğlu, 2003: 84–85). Bu çerçevede bakıldığında ekonomisi tarıma dayanan Osmanlı Devleti, ziraat alanlarını canlandırmak için konar-göçer (Lindner, 1983: 75) topluluklardan yararlanma yoluna gitmiştir. Bu amaçla konar-göçerler, uygun yerlere yerleştirilerek (Emecen, 2003: 177) ilgili bölgeyi zararlı insanlardan korumak ve ziraatle uğraşmak şartıyla bazı vergilerden muaf tutulmuşlardır (Halaçoğlu, Ermeni Tehciri, 2007: 129).

Göçebe unsurlar, Batı, Güney ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaygın şekilde bulunmaktaydı. Orta Anadolu'da yaşayan göçebelerde ise daha çok yerleşik hayat tarzı görülmekteydi (Tabakoğlu, 2003: 85). Konar-göçerlerin yaşam tarzlarına uygun yerleri tercih etmeleri, nüfus hareketleri de etkilemiştir. Örneğin günümüzde Adıyaman ilinin bir ilçesi olan Besni'nin çevresinin, hayvancılıkla geçimini sağlayan konar-göçerler tarafından, yılın belirli dönemlerinde konaklamak için tercih edilen bir yer olduğu görülmektedir. Bu anlamda mevcut yaylaların konar-göçerlerin ihtiyaçlarını karşılar nitelikte olması buraların tercih edilmesinde etkin rol oynamıştır. Bu sebepten dolayı farklı dönemlerde çeşitli yerlerden Besni ve çevresine göç hareketleri yapılmıştır. Bu nüfus hareketleri, bölgeyi sosyo-ekonomik açıdan etkilemiştir. Konar-göçerlerin bazıları yerleşik düzeni tercih etmiş, tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır.

1.2. Aşiretlerin İskân Politikaları

Arşiv belgeleri bize, devletin aşiretler arası nizamı temin için göçebe aşiretlerin iskânına gayret gösterdiğini, iskân edilen aşiretlere geçimlerini sağlamak amacıyla toprak tahsisi dâhil her türlü yardımı yaptığını, eğitim ve öğretimleri için okullar açtığını göstermektedir. Ayrıca, aşiretlerin yerleştirilmesinde aşiret reislerinin şehir ve kasabalara yerleştirilmesine özen gösterilmiştir. Bunun dışında aşiretler, ayrı ayrı yerlere ve dağınık hâlde yerleştirilmiştir (Karpat, 2003: 19). Yine aşiretlerin iskânları sırasında devletle bağlarının zayıflamamasına da dikkat edildiği anlaşılmaktadır (Öke, 1995: 17). Devletin bu konudaki genel politikası, hâkim coğrafyada yer alan eyalet

ve sancaklarda da kendini göstermiştir. Örneğin; XIX. Yüzyılda Hısnımansûr kazasındaki (günümüzdeki Adıyaman ili) aşiretlerin iskânında, güzel hizmetler sergilediği ve gayret gösterdiği için Kaymakam Halil Efendi'ye beşinci rütbeden "mecdî" nişanı verilmiştir (BOA, A. MKT. MHM 420/96-1, 1285(1868). Yine, aşiretlerin yerleştirilmeleri konusunda aşiretlerin bağlı buldukları vilâyet makamların da uygun görüşleri alınmıştır. Bu konuda Harput Valiliğinin 15.Z.1264 (1867) tarihli yazısına burada yer vermekte yarar görülmektedir. Harput Valisi, Harput'ta bulunan aşiretlerin iskânları konusunda 1264(1867) tarihinde padişahlık makamına bir yazı yazmıştır.

Harput Valisi, 15.Z.1264(1867) tarihli yazısında; Dalyanlı Rüşvan aşiretinin 600 hanesinin bulunduğunu belirterek, bu aşiretin Ayıntab kazası ile Harput Vilâyetine bağlı Behisni kazasının Urban Ovası denilen yerde iskân edilmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Şeyhbızınlı aşiretinin Malatya kazasında, Biricanlı oymaklarından Zinanlı Oymağının yine Malatya kazasının Kızılkeçi adlı yerde, Selür oymağının Erguvan kazasına bağlı Atakan köyünde, Gerülü Oymağı'nın yine Erguvan kazasına ait Cemiş denilen yerde iskân edilmeleri gerektiği yönünde görüş beyan etmiştir. Buna karşılık Harput Valiliğine verilen 8.1.1265(1848) tarihli cevabî yazıda Harput'taki aşiretlerin nerelere yerleştirilmelerinin daha uygun olacağı gerekçeleriyle birlikte belirtilmiştir. Buna göre; Urban Ovası'nın mevki olarak yol üzerinde bulunduğu, bu ovanın bir tarafında Zeytun⁵ Nahiyesinin olduğu, ayrıca bu yerlerin henüz yoluna konulmadığı belirtilerek, aşiretlerin buralara yerleştirilmeleri durumunda, bu aşiretlerin doğuştan gelen sahip oldukları mizaçları dolayısıyla yerlerinde pek rahat bir şekilde duramayacakları, etrafta bulunan köy halkına kötülük yapabilecekleri, ayrıca Kozan ve Gâvur dağları da yakın olduğu çin buralara firar edebilecekleri vurgulanmıştır. Ayrıca Afşar aşiretlerinin ne derece sıkı kontrol altında tutuldukları hatırlatılarak bu aşiretlerin yerleştirilmesi için zamana ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Bunun yanında, Diricanlı Oymaklarının Malatya ve Erzurum kazalarına yerleştirilmesinin uygun olacağı açıklanmıştır (BOA, A. MKT, Dosya No: 162, Vesika No: 8, Belge no:1-2, 1265(1848).

2. XIX. Yüzyılda Adıyaman İlinde Bulunan Aşiretler

Adıyaman ilinde söz konusu dönemde bulunan aşiretlere geçmeden önce, il hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Günümüzde Adıyaman, En eski yerleşim yerlerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan bir ildir. Çeşitli dönemlerde Artuklu, Eyyubî ve Selçuklular'ın hâkimiyetine giren Adıyaman, Yavuz Sultan selim döneminde 1515'te Osmanlı topraklarına katılmıştır (Halaçoğlu, 1988: 377). Eski adıyla Hısn-ı mansûr olarak bilinen ve 1926'da "Adıyaman" olarak değiştirilen bu il, deniz seviyesinden 725 m. yükseklikte kurulmuş, yüzölçümü 7.614 km²'dir.

⁵ Zeytun, bahse konu tarihlere Maraş'a bağlı bir nahiye olup dağlık bir bölge idi.

Adıyaman, XIX. Yüz yılın sonlarına doğru, Elbistan, Maraş gibi çeşitli sancaklarda bir kaza statüsünde kalmış (BOA ML. MSF. 17817:2), 1923'ten 1954 yılına kadar Malatya'nın bir ilçesi olmuş, 1954'te il durumuna getirilmiştir (Uzunçarşılı İ, Büyük Osmanlı tarihi:276).

XIX. Yüzyılda Adıyaman'da bulunan aşiretlerin isimleri Osmanlı Devleti'nin nüfusu konusunda önemli bir kaynak niteliğinde olan "Devlet Salnameleri"nden çıkarılmıştır. Bilindiği gibi Devlet salnameleri, Osmanlı nüfusu konusundaki ikinci önemli bilgi kaynağı yıllıklardır. Kısaca "Salname" olarak da bilinen imparatorluk yıllıkları, düzenli olarak yayınlanmış 66 ciltten oluşmaktadır. 1847'den 1918 yılına kadar yayımlanmış salnameler yalnızca Birinci Dünya Savaşı sırasında yayımlanmamıştır. Vilayet Salnameleri ise, 1868'den itibaren yayımlanmıştır. Bu açıdan söz konusu salnameler, Osmanlı toplumsal ve ekonomik hayatına ilişkin son derece değerli kaynaklardır. İşte biz de aşiretlere ilişkin bilgileri bu salnamelerden elde etmeye çalıştık. 1310/1892 tarihli Ma'muretül-aziz salnamesine göre Hısnımansur'a 235 köy bağlıydı. Bu köylerin ekserisi Kürt aşiretlerinden meydana gelmekteydi (Ma'muretül-Aziz Salnamesi, tarih 1310/1892, s.82; BOA, A. MKT, Dosya No: 161, Vesika No: 55, Belge no:1). 1308/1890 tarihinde Ma'muretülaziz Vilâyeti'nin muhtelif yerlerinde Kürt aşiretlerinin olduğunun bilinmesi yukarıdaki bilgiyi doğrulamaktadır (BOA, Y.MTV 51/99, Belge No:2, 1308/1890).

Adıyaman, 19. Yüzyılda Harput ve Diyarbakır Vilâyetine bağlı bir kaza idi. 1288 (1871) tarihinde Diyarbakır Vilâyetinde 8 aşiret bulunmaktaydı. Bunların dördü Araplaşmış aşiret olarak bilinirdi ki kayıtlarda "aşâyir-i müsta'reban" olarak geçmektedir. Bunların dışındaki diğer 4 aşiret ise "aşâyir-i Urban" olarak bilinmektedir. Urban aşiretler, Şems Aşireti, Tay Aşireti, Şerabil Aşireti ve Bekârâ Aşiretidir. Araplaşmış aşiretler ise, Meyilli Aşireti, Geyri Aşireti, Dekor Aşireti ve Karakeçi Aşireti idi (Diyarbakır Salnamesi, tarih 1288(1871),: 186).

1303(1885) tarihi itibarıyla Hısnımansûr kazasında 6 aşiret vardı. Bu aşiretlerin nüfusu 4650 idi. Bu nüfusun % 8'i Yerli Hazrasorlu, % 5'i Göçer Hazrasorlu, % 32'si Samur Kâvisi, % 22'si Paşa Kâvisi, % 16'sı Kalyon Kâvisi, % 17'si İçel Kâvisi'ne aittir.

<u>Aşiret adı</u>	<u>Nüfusu</u>	<u>Yüzdelik Oranı</u>
Yerli Hazrasorlu ⁶	350	% 8
Göçer Hazrasorlu	250	% 5
Samûr Kâvisi	1500	% 32
Paşa Kâvisi	1000	% 22
Kalyon Kâvisi	750	% 16
İçel Kâvisi	800	% 17

⁶ AŞS, numara 238: 61

Toplam 4650 100

Görüldüğü gibi, aşiretlerden nüfusu en fazla olan aşiret, Samûr Kavisi Aşiretidir. Göçer Hazrasorlu Aşireti ise en az nüfusa sahip olduğu görülmektedir (Ma'muretül-aziz Salnamesi, tarih 1301/1883:119). Sosyolog Orhan Türkdoğan, yaptığı araştırmada (Türkdoğan, 2008: 16) günümüzde Adıyaman ilinde 48 aşiret ve kabile bulunduğunu, bu aşiret ve kabilelerin salt Kürtçe konuştuğunu, Zazaca-Kürtçe ortak dili konuşanların sayısının 14 kadar olduğunu belirtmektedir.

Günümüzde Adıyaman'ın bir kazası olan Kâhta'da 1301/1883 tarihinde 9 aşiret bulunmaktaydı. Bu aşiretler, Bayey, Poskılan, Gerger, Cihanbeyli, Zevgan, Hamsik İzolisi⁷, Kâvdizi, Nohutlu ve Beybol aşiretidir.

Gerger Aşireti %32 ile en fazla nüfusa sahip aşiret olarak görülmektedir. Beybol %13 ile ikinci ve Zevgan %11 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Cihanbeyli ile Kâvdozi, Nohutlu ile Poskılan aşiretleri aynı nüfusa sahiptir.

<u>Aşiret adı</u>	<u>Nüfusu</u>	<u>% oranları</u>
Bayek, Mea Tepehan	500	% 11
Poskılan	350	% 8
Gerger	1500	% 32
Cihanbeyli	300	% 6
Zevgan	500	% 11
Hamsik İzolisi	250	% 5
Kâvdozi	300	% 6
Nohutlu	350	% 8
Beybol veya Bibol	600	% 13
Toplam	4650	100

Hamsik İzolisi Aşireti %5 nüfusu ile en az nüfusa sahiptir (Ma'muretül-aziz Salnamesi, tarih 1301/1883, s.120).

Diğer taraftan Adıyaman ilinin Besni kazasında ise 1264/1847 tarihinde bulunan aşiretler, Hasnani, Mihmanlı, Horanlı, Atmalı (BOA, ML. VRD. CMH 930, s.1, 1264/1847;BOA, ML. MKT 143, 1263/1847, s. 88), Müheykân, Rüşvan (BOA, ML. MKT 143, 1263/1847, s. 88), İzoli⁸, Çakallı (BOA, ML. MKT 143, s.89, 1263/1847;Ma'muretül-aziz Salnamesi, tarih

⁷ Türkdoğan, araştırmasında, Kâhta İzoli'lerinin Malatya'nın Kalecik ilçesi Derbent yöresinden buralara göç ettikleri belirtilmektedir (Türkdoğan, 2008: 56).

⁸ İzoli aşiretinin köken itibarıyla ilk yerleşim anlarının Güneydoğu olduğu ve bunların 15-16. Yüzyıllarda şekavet ve benzeri nedenlerden dolayı Osmanlı Hanedanı tarafından Rakka, Diyarbakır ve Mardin yöresinden Pütürge (Şiro), Harput, Adıyaman ve yörelerine sürüldüğü ve Kürtleştiklerini aktaran Türkdoğan, İzoli aşiretinin esas yatağının Adıyaman, Kâhta ve Besni yöreleri olduğunu belirtmektedir (Türkdoğan, 2008: 55-56).

1301/1883, s.120)⁹, Habiretdi (BO, ML. VRD. CMH 930, 1264/1847, s. 1), ve Haydar Aşiretidir (BOA, A. MKT. UM 362/71, 1276/1859).

Ayrıca, Besni şer'iyye sicillerinden Çakallı Aşireti (B.Ş.S, Sicil No: 190, 167/87; BOA, A.MKT. MHM, 7/93–1, 1264/1847), Kör Osman Aşireti (B.Ş.S, Sicil No: 190, 167/88), Köseyanlı Aşireti (B.Ş.S, Sicil No: 190, 142/38) ve Karalar Aşireti (B.Ş.S, Sicil No: 190, 128/20) tespit edilmiştir.

Kısaca, XIX. Yüzyılda bir kaza olan Adıyaman ilinde 28 aşiret olduğu, bunların 13'ü Behisni (Besni kazası)'de, 9'u Kâhta kazasında ve 6'sı Adıyaman merkezde bulunduğu görülmektedir. Bu aşiretlerin toplam nüfusu 9300 idi.

3.3. 19. Yüzyılda Adıyaman Aşiretlerinde Sosyal Hayat

XIX. Yüzyılda Adıyaman ilinde bulunan aşiretlerin sosyal hayat tarzlarına bakıldığında bu aşiretlerin genel olarak yerleşik bir hayat sürdükleri görülmektedir. Bu aşiretlerin geçim kaynakları genellikle hayvancılık olduğundan, yaz aylarında hayvanlarını otlatmak için "yayla" denilen yüksek dağlara, serin tepelere çıktıkları, bu yönüyle sadece yaz aylarında bile olsa "haymenişin (çadır halkı)" olarak yaşadıkları görülmektedir. Yaz aylarını geçirdikten sonra köylerine dönen aşiretler, diğer yaz mevsimine kadar köyden dışarı çıkmazlardı (Ma'muretül-aziz Salnamesi, tarih 1301/1883, s.120). Sıcak bir yaz gününde Adıyaman'a varan Moltke, "Kürtler çok defa yazın köylerinden ayrılır ve sıcak mevsimi sürüleriyle birlikte serin dağlarda geçirirler; karların eriyip yeşil yaylakların meydana çıkmasını izleye izleye gittikçe daha yükseklere tırmanırlar" demiştir (Işık, 1998:67).

Adıyaman ilinde bulunan yaylaların burada yaşayan aşiretler arasında daha önceden dağılımının yapılmış olması ilginçtir. Öyle ki, bölgede yaşayan aşiretlerin hangi yaylaya gideceği önceden belliydi. Örneğin, Behisni'deki aşiretlerden sadece Rüşvan Aşireti, Bulam Nahiyesindeki yaylaya, diğer aşiretler ise Bulat, Sürgü yakınındaki Beydağı Yaylası'na gidebilirdi. Aynı şekilde Hısnımansûr'daki aşiretler Akdağ'daki yaylaya, Kâhta'daki aşiretler ise Nohutlu Dağı'ndaki yaylaya gitmek durumundaydı (Ma'muretül-aziz Salnamesi, tarih 1301/1883, s.120).

---

⁹16. yy. kaynaklarında Çakallı Cemaati olarak geçmektedir. 1519'da 89 hane18 mücerred, 1524'te 97 hane 9 mücerreddir. 1536 yılında görülmeyen cemaatin 1536 yılında kendisine bağlı diğer cemaatleri görmekteyiz. Çakallı cemaatinin 1530 yılında Başanlı taifesine bağlı cemaatler arasında yer aldığı ve bu tarihte 98 hane nüfusu olduğu kayıtlıdır (Taşdemir, Behisni, Hısn-ı Mansûr, Gerger ve Kâhta Kazalarının Sosyal ve İktisadî Durumu (1519–1563) (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994: 130); (BOA, ML.VRD.CMH 930, s.1, 1264/1847).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin aşiretlere bakış açısı ve XIX. Yüzyılda Adıyaman'da bulunan aşiretler konulu bu makalede, Osmanlı Devleti'nin aşiretlere özgü bir takım politikalar geliştirdiği, izlenen bu politikalar gereği aşiret reislerini diğer devletlerin baskınlarına karşı bir baskı unsuru olarak örgütlediği görülmüştür. Bununla birlikte Devletin gözü daima özellikle Kürt aşiretlerinin yoğun olarak yaşadıkları yerlerin üzerinde olmuştur. Bu politikaların gereği olarak aşiretler birbirinden uzak yerlere yerleştirilmiş, aşiret reislerinin çocuklarının eğitimi için İstanbul'da okullar açılmıştır. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin aşiretlere bakış açısı sürekli onları kontrol ve denetimle birlikte onların nüfuzundan yararlanma şeklinde olmuştur.

Diğer taraftan, XIX. Yüzyılda Adıyaman'da 28 aşiret olduğu tespit edilmiştir. Çadır halkı ya da "heymenişin" olarak da bilinen bu aşiretlerin tipik Osmanlı dönemindeki göçebeler gibi konar-göçer oldukları ve yerleşik bir hayat tarzı sürdürdükleri saptanmıştır.

Kaynakça

I. Arşiv Vesikaları

1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi

A. Defter Tasnifleri

1. Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî (Odası) Belgeleri

(A.MKT.MHM):

Dosya No:420 , Gömlek No:96, Belge No:1

Dosya No:420 , Gömlek No:96, Belge No:1

2. Sadaret Mektubî Kalemî Belgeleri (A.MKT.):

Dosya No:162 , Gömlek No:8, Belge No:1

Dosya No:162 , Gömlek No:8, Belge No:2

3. Masârifât Muhasebeciliği Defterleri (ML.MSF.): 17817

4. Dosya No:51, Gömlek No:99, Belge No:2, Tarih:30.Za.1308

5. Cizye Defterleri (ML.VRD.CMH): 930

6. Mektubî Kalemî Defterleri (ML.MKT.): 143

B. Belge Tasnifleri:

Sadaret Mektubî Kalemî Umum Vilâyet Yazışmalarına Ait Belgeler

(A.MKT.UM.): Dosya No:362, Gömlek No:71

C. Salmeler:

1. Diyarbekir Salnâmesi, tarih 1289/1872; 1286; 1287; 1288; 1292;

2. Ma'muretül-Aziz Salnamesi, tarih 1301; 1302; 1310; 1312

2) Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM):

a)- Adıyaman Şer'iyye Sicilleri: Nr. 238, 260, 262

b)- Besni Şer'iyye Sicilleri: Nr. 190, 200

II. Kitaplar

CAROLİNE, Finkel (2007), Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü 1300–1923, 2. baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.

EMECEN, Feridun M (2003), İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

HALAÇOĞLU, Yusuf (1988), İslâm Ansiklpedisi (Cilt I), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

HALAÇOĞLU, Yusuf (2007), Ermeni Tehciri (12 b.), Bab-ı âli Kültür Yayıncılığı, İstanbul .

KARPAT, Kemal H. (2003), Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Çev., B. Tırnakçı, İstanbul.

KESKİN, T. U. (2007), Alfabetik Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, Karma Kitaplar Yayınlar, İstanbul.

LİNDNER, R.P. (1983), Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia, Bloomington.

ÖKE, Mim Kemal (1995), Musul- Kürdistan Sorunu 191-1926, İz Yayıncılık, İstanbul.

ÖZOĞLU, Hakan (2005), Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği, Çev., N. Ö.- A. Gündoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul.

ŞAHİN, Hüseyin (2002), Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

TABAKOĞLU, Ahmet (2003), Türk İktisat Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul.

TEZEL, Yahya S. (1986), Cumhuriyet Döeminin İktisadî Tarihi (1923–150), Yurt Yayınevi, Ankara.

TÜRKDOĞAN, Orhan (2008), Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler, Timaş Yayınları, İstanbul.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Büyük Osmanlı Tarihi (6.b. b., Cilt IV), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri

Yrd. Doç. Dr. Abdullah Takım

Bartın Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü
atakim@bartin.edu.tr

Özet: Gelişmiş ülke yatırımcılarının yüksek kazanç beklentisi, gelişmekte olan ülkelerin ise tasarruf açığı dolayısıyla yabancı tasarrufları kullanma arzusu sermaye hareketlerinin bir ülkeden başka bir ülkeye yönelmesine neden olmaktadır. Yüksek büyüme hızı ve kalkınmanın finansmanına çözüm arayan gelişmekte olan ülkeler dış borç, yabancı sermaye alternatiflerinden yabancı sermayeden yana tercihlerini kullandıkları gözlenmektedir. Yabancı sermaye akımları gittiği ülkedeki makro ekonomik koşullardan hem kendileri etkilenmekte hem de o ülkedeki büyüme, yatırım, döviz kuru, faiz oranı, bankacılık, tasarruf ve tüketim hacmini etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, yabancı sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelerde, makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Sermaye, Makroekonomik Etki, Gelişmekte Olan Ülke, Ekonomik Kriz.

Macroeconomical Effects of Foreign Capital Movements for Developing Countries

Abstract: High gain expectations of investors in developed countries and the desire to use foreign savings because of saving deficits in developing countries lead capital flows from one country to another. It is seen that developing countries choose to get the foreign capital rather than foreign debt in order to grow by high rates and finance the development. Foreign capital is effected from macroeconomic conditions in a country and also effects the growth, investments, exchange rates, interest rates, banking, savings, and consumptions in that country. The purpose of this paper is examining the macroeconomic effects of foreign capital movements in developing countries theoretically and analyse the effects of foreign capital flows into a country on the macroeconomic variables.

Keywords: Foreign Capital, Macroeconomic Effect, Developing Country, Economic Crisis.

Giriş

Gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik kalkınmalarının finansmanında ortaya çıkan sermaye yetersizliği dış kaynakların kullanılmasına neden olmaktadır. Bu kaynaklar, geleneksel ve alternatif dış finansman kaynakları olarak sınıflandırılmaktadır. Geleneksel dış finansman kaynakları; uluslararası mali kuruluşlardan sağlanan fonlar, devletlerarası finansmanlar ve uluslararası ticari banka kredilerinden oluşurken, alternatif dış finansman kaynakları; doğrudan yabancı sermaye hareketleri, uluslar arası portföy yatırımları ve diğer yabancı yatırımlardan oluşmaktadır (DPT, 2000: 2).

Dünya ekonomisinde sermaye hareketleri kapitalizmin gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan bir olgudur. Gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımlarını da bu sürecin bir parçası olarak değerlendirmek gerekir (Berksoy ve Saltoğlu, 1998: 26). Son yıllarda birçok gelişmekte olan ülkede finansal serbestleşmenin ekonomik gelişmeyi sağlayacağı beklentisiyle, sermaye girişlerinde artış söz konusu olmakta, ilgili ülkeler büyümelerini bu kaynaklarla finanse etmek istemektedirler. Başlangıçta uzun vadeli doğrudan yatırım şekline ortaya çıkan yabancı sermaye hareketleri, sonraları kısa vadeli portföy yatırımları şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak söz konusu yabancı sermaye akımlarının gittiği ülkede makroekonomik büyüklükleri hangi yönde etkilediği konusunda literatürde fikir birliği oluşmamıştır. Yapılan teorik ve ampirik çalışmaların bir kısmı, sermaye hareketlerinin yöneldikleri ülke ekonomisine olumlu katkılarının yanı sıra olumsuz etkilerinin de olabileceğini iddia etmektedirler. Yabancı sermaye, gittiği ülkede üretimin artmasına, yeni teknoloji ve yönetim bilgisinin gelmesine, rekabeti geliştirerek ülke ekonomisinin dinamizm kazanmasına, portföy çeşitlendirmesine, döviz girişinin sağlanmasına, ihracatın artmasına ve finansal piyasaların entegrasyonunu sağlayarak bu piyasaların gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Todaro, 1989; Loungani ve Razin, 2001). Diğer bazı çalışmalar ise, yabancı sermaye hareketlerinin çoğu ülkede ekonomik krizlerin nedenleri arasında gösterildiğini ortaya koymaktadır. Yapılan eleştirilerde, kontrolsüz ve zamansız bir biçimde gerçekleşen yabancı sermaye girişlerinin ekonominin denetimi üzerinde yabancılarının etkisinin artması, yerli firmalara karşı haksız rekabet üstünlüğü, teknolojik bağımlılık ve ekonomik bütünlüğün bozulma ihtimali noktalarında yoğunlaşmaktadır (Lopez-Mejia, 1999).

Bu yüzden gelişmekte olan ülkelerin finansal liberalleşme ile birlikte sermaye hareketlerini serbest bırakmaları sıkça tartışılan bir konudur. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini savunanlara göre, serbestleşme sayesinde teknolojinin, gelişmiş ülkelere düşük gelirli ülkelere yönelerek olumlu dış ilişkiler meydana gelecektir. Karşı olan düşüncelerin odak noktası ise sermaye hareketlerinin mali krizlere neden olacağı düşüncesidir (Durham, 2003: 34–35). Krizlerle ilgili yapılan çalışmaların çoğunda sermaye hareketleri kriz nedenleri olarak gösterilmektedir. Bu yüzden gelişmekte olan

ekonomilerde yakın geçmişte yaşanan finansal krizler, büyük miktardaki kontrolsüz sermaye girişlerinin makroekonomik dengelerde bozulmalara neden olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu etkiler, söz konusu ülkelerin ulusal paralarının reel olarak değer kazanması, reel faiz oranlarındaki yükselmenin süreklilik göstermesi, enflasyonist baskılar ve cari açığındaki yükselme olarak sıralanmaktadır (Yeldan ve diğerleri, 2002).

1990'lı yılların başlarında yoğunluk kazanan finansal serbestleşme hareketleri sonucunda, sermaye hareketlerini sınırlayan yasal düzenlemeler ortadan kaldırılmıştır. Finans piyasaları üzerindeki denetimlerin zayıflaması, bir yandan yeni finansal araçların ve yöntemlerin geliştirilmesine neden olurken, diğer yandan sermayenin ülkeler arasında serbest şekilde hareket etmesi sonucunu doğurarak, finansal piyasalar ve kurumların birbirleriyle bütünleşmesine imkan sağlamıştır. Bu süreçte, sermaye hareketlerindeki hızlı artış daha kısa vadeli ve spekülasyonist bir niteliğe bürünmüş ve resmi kanallardan özel piyasalara kaymıştır. Sermaye hareketlerinin, finansal sistemlerindeki zayıflıklar ve kırılgan makroekonomik yapıları nedeniyle en fazla gelişmekte olan ekonomiler üzerinde etkili olmuştur.

1990'lı yıllarda birçok gelişmekte olan ülkenin ekonomik ve mali krizle karşı karşıya kalması, bu ülkelerin uluslararası sermaye hareketlerini serbestleştirmesiyle aynı döneme rastlamaktadır. Bu bağlamda sermaye hareketleri ile makroekonomik büyüklükler arasındaki ilişkiyi açıklamak birçok çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

Yabancı sermaye hareketleri başta ekonomik büyüme olmak üzere enflasyon, döviz kuru, faiz oranı, yatırım düzeyi, kredi hacmi, firmalar, sermaye piyasası, bankacılık kesimi ve oradan da genel ekonomiye olan etkileri dikkate alındığında denetleyici ve düzenleyici önlemlerin alınmadığı ekonomilerde istikrarsızlığa yol açabilmektedir (TCMB, 2006: 17).

1. Yabancı Sermaye Hareketleri

Yabancı Sermaye hareketleri, ödemeler dengesi metodolojisine uygun olarak doğrudan yabancı sermaye hareketleri, yabancı portföy yatırımları ve diğer yabancı yatırımlar olmak üzere üç başlık altında incelenebilir.

1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketleri

Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketleri bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir şirket için kuruluş sermayesi sağlamanın yanı sıra, mevcut bir şirketin sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan şirketler tarafından diğer ülkede bulunan şirketlere yapılan ve kendisi ile birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraber getiren yatırımlardır (Karluk, 2001: 100).

Gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye hareketleri özellikle 1980'lerle beraber hızlı bir biçimde artmaya başlamıştır.

Bu durumun en önemli nedenlerinden birisi 1980'li yıllarda yaşanan borç krizleridir.

Yabancı sermayeye karşı, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan olumsuz tavır 1980'li yıllarda ortadan kalkmış ve yabancı sermayeye karşı çekingenlik kaygısı gündemden kalkarak ülkelerin yabancı sermayeyi nasıl çekebilecekleri konusu gündeme girmiştir. Günümüzde ülkeler doğrudan yabancı yatırımları ülkelere çekebilmek için yoğun çaba harcamaktadırlar. Doğrudan yabancı yatırımların çekilmesi noktasında kurumsal ve yasal altyapı oluşturularak, yatırım ortamını iyileştirmek için ülkeler adeta yarış içerisine girmişlerdir.

Doğrudan yabancı yatırımlar belirli bir fiziki sermaye şeklinde yatırıma yöneldiğinden ekonomik koşullardaki bozulma dönemlerinde yatırım yapılan ülkeyi kolayca terk edemezler. Çünkü dalgalanma dönemlerinde fiziki sermayenin anında likiditeye dönüşmesi zor, hatta imkânsızdır. Doğrudan yatırımların ev sahibi ülkelerde kalıcı olabilmesi, diğer yabancı yatırımlara göre daha çok tercih edilmesine neden olmaktadır. Portföy yatırımlarının ekonomik krizlere karşı gösterdiği duyarlılık, daha istikrarlı olan doğrudan yatırımların önemini daha da artırmaktadır. Bu tür yatırımlarda planlar uzun vadeli. Yatırım yapılan ülke ile yatırım/yatırımcı arasında organik bir bağ oluşmuştur.

Doğrudan yabancı yatırımlar gittiği ülkede ekonomik kalkınmaya, istihdama, teknolojik gelişmeye, sermaye birikimine ve ihracata önemli katkı yapmaktadır. Bu yüzden ki, çoğu ülke yerel yatırımcılara tanıdığı avantajları yabancı yatırımcılara tanımışlar, hatta yabancı yatırımcıların daha çok desteklendiği görülmüştür. Böyle olmasına rağmen, yabancı sermayeyi ülkeye çekmenin aracı olan çok uluslu şirketlerin, gün geçtikçe dünya pazarlarında hâkimiyeti artarken, ürün fiyatları ve ücretlerin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu durum teknolojik gelişme sürecini tamamlayamamış ekonomileri olumsuz yönde etkilemektedir.

Doğrudan yatırımların etkisi, yöneldiği sektöre, piyasanın büyüklüğüne, ekonominin dışa açıklık derecesine ve yatırımın türüne göre farklı olmaktadır. Kuşkusuz doğrudan yabancı yatırımları yönlendirenler çok uluslu şirketlerdir ve bunların yatırım stratejisini belirlerken en önemli kriterlerinden biri de gidecekleri ülkeden elde edecekleri getirinin kendi ülkelerinden elde edecekleri getiriden büyük olmasıdır. Çok uluslu şirketler elde edecekleri karı maksimize etmek için gittikleri ülkeler için hazırlık çalışmaları yapmakta ve en uygun ortamı seçmektedirler.

Dünyadaki mevcut konjonktür, yabancı sermaye konusundaki çekinceleri ortadan kaldırıp, ulusal egemenliği zayıflatacağı yönündeki endişeleri azaltarak, yabancı sermaye yaklaşımında ekonomik görüşlerin siyasi görüşlerin önüne geçtiğini göstermektedir. Daha önce yabancı sermaye girişlerini engelleyen ülkeler bile yabancı sermayeyi ülkeye getirmenin yollarını araştırmaktadırlar.

Ekonomik büyümenin devam etmesi ile birlikte şirket karlarındaki artış, doğrudan yabancı yatırımların gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere yönelerek, kalkınmanın finansmanı için etkili bir kaynak olarak devam edeceğini göstermektedir.

1.2. Yabancı Portföy Hareketleri

1980'lerde yaşanan borç krizleri nedeniyle gelişmekte olan ülkelere yönelen özel sermaye hareketleri 80'li yılların sonuna kadar önemli bir artış olmamıştır. Böyle olmasına rağmen finansman temininde yaşanan zorluklar yeni finansal araçların arayışı sonucunda uluslararası portföy yatırımları ortaya çıkmıştır (Delice, 2000:9).

Dolaylı yabancı sermaye hareketleri de denilen yabancı portföy yatırımları kısaca menkul değerlere yapılan yatırımlar olarak bilinmektedir. Dolaylı yatırımlar, fon arz edenlere bir kısım riskleri de göze alarak, uluslararası piyasalarda faiz, temettü kazancı sağlamak amacıyla hisse senedi ve tahvil alıp satmaları işlemidir.

Döviz piyasalarında ve sermaye piyasalarında bonolar, tahviller, hisse senetlerine mali yatırımlar, kısa vadeli banka kredileri gibi yatırımlar portföy yatırımları sayılırlar. Kayıt dışı fonlar da bu tür akımlar içinde değerlendirilebilir (Kazgan, 2005: 228). 1960'lı yıllardan itibaren uluslararası para piyasalarında çığ gibi büyüyen bu fonlar doğrudan yatırımlardan farklı olarak son derece akışkan bir yapıya sahiptirler.

Portföy yatırımlarının ülkeye giriş ve çıkışı elektronik ortamda gerçekleştirildiğinden, işlemler oldukça kısa süreli olabilmekte ve yatırımcılar risk gördükleri anda kolaylıkla portföylerini boşaltabilmektedirler.

Portföy teorisine göre belirli bir sermayeye sahip olan yatırımcılar mevcut fonlarını farklı menkul değerler arasında paylaştırırken, kabul edilecek bir risk düzeyinde portföyden elde edeceği gelirin maksimum olmasını tercih ederler. Bu amacı gerçekleştirmek için yatırımcılar portföylerini oluştururken her menkul kıymet için risk ve getiri oranını dikkate alarak portföyünü oluştururlar. Bu aşamada sadece menkul kıymetin getirisini değil, riskini de dikkate alarak seçimini yaparlar (Seyidoğlu; 2001: 375).

Doğrudan sermayeyle bazen karşıt bazen birlikte hareket eden portföy yatırımları hızlı mobilite özellikleri nedeni ile yüksek getirili gelişmekte olan ülke sermaye piyasası araçlarına yönelmektedirler. 1989–93 döneminde ABD faiz oranlarındaki gerileme ile birlikte gelişmekte olan ülkelere girme cesareti gösteren portföy yatırımları öncelikle enflasyonu düşük, kamu açıkları yüksek olmayan ve yapısal reformları gerçekleştirmiş ekonomileri tercih etmektedirler. Ancak portföy yatırımlarının yüksek mobilite özelliği girdiği ülkelerin makro ekonomilerinde ani iyileşmelerin yanında çıkışları da ani çöküntülere neden olabilmektedir (SPK, 2007:13).

Portföy yatırımlarının bu özellikleri dolayısıyla ekonomi çevrelerince sıkça tartışılmaktadır. Kazgan'a göre bu tür yatırımların amacı, para

üzerinden para kazanmaktır. Üretime doğrudan katkı yapmadıkları için var olan gelirden pay alma biçiminde ortaya çıkarlar. Yazara göre yapılan işlem, bilinen bir ifade ile sıfır toplamlı bir oyundan başka bir şey değildir (Kazgan, 2005: 227).

Yabancı portföy yatırımları hareketliliğinin yüksek olması nedeniyle dikkatle takip edilmesi gereken göstergelerden biri haline gelmiştir. Türkiye’de portföy yatırımlarının özellikle 32 Sayılı Karar sonrası hareketlilik kazandığı, 1995 yılına kadar hisse senedi ve eurobond ağırlıklı finansal varlık kompozisyonunun, bu tarihten itibaren yabancıların devlet iç borçlanma senetlerine yönelmeleriyle değiştiği gözlenmektedir (SPK, 2007:83).

1.3. Diğer Yabancı Sermaye Hareketleri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları dışında kalan diğer tüm sermaye hareketleri bu bölümde yer almaktadır. Diğer yatırımlar da vadelerine göre uzun vadeli ve kısa vadeli sermaye hareketleri olarak sınıflandırılmaktadır.

1.3.1. Diğer Uzun Vadeli Yabancı Sermaye Hareketleri

Diğer uzun vadeli sermaye hareketleri, portföy yatırımları içinde yer almayan, vadesi bir yıldan daha fazla olan yurtiçi borçlanmalar, borç geri ödemeleri ve borç vermelerdir. Bu kalemdeki borçlar, sermaye piyasası araçlarıyla olan borçlanmalar değildir. Kamu ve özel sektöre ilişkin krediler, banka mevduatları ve diğer alacak ve borçlar bu kapsamda değerlendirilmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2002:224).

1.3.2. Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri (Sıcak Para Hareketleri)

Sıcak para hareketleri de denilen kısa vadeli sermaye hareketleri, vadesi bir yıla kadar olan özel ve resmi nitelikteki uluslararası sermaye hareketleridir.

Sıcak para kavramı ekonomi literatürüne, 1974 yılında petrol fiyatlarının yükselmesiyle petrol üreten ülkelerin gelirlerinin önemli ölçüde artması sonucu söz konusu ülkelerin kontrolündeki petro dolarlar ile girmiştir (SPK, 2007: 38). Petrol fiyatlarının yükselmesi sonucu petrol üreticisi ülkelerdeki fon fazlası, üçüncü dünya ülkelerinin dış açıklarının önemli bir kısmını oluşturan petrol faturalarının finansmanı için söz konusu ülkelere yönelmesi için önemli bir neden ortaya çıkmaktaydı. Öyle ki ilgili dönemde petrol ihracatçısı ülkelerin fon fazlası ile petrol ithal eden ülkelerin dış ticaret açığı neredeyse biri birlerine yaklaşmaktaydı. Örneğin, 1974–1980 yılları arasında petrol ihraç edenlerin fon fazlası 300 Milyar dolar, az gelişmiş ülkelerin dış ticaret açığı 300 Milyar dolara yükselmisti (Başkaya, 2005:134). Bu durum çok uluslu ticari bankaların petrol fazlalarını dış ticaret açığı veren az gelişmiş ülkelere yönelmesini sağlamaya zemin hazırlarken, az gelişmiş ülkeler de bu fonlarla ithalatlarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

Kimi yazarlara göre, daha önceleri uluslar arası finans kuruluşları ve sanayileşmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelere açılan kredilerin yerini alan petro dolarlar daha sonraları gelişmekte olan ülkelere hisse senedi ve tahvil alımına yönelmiştir. Sağlanan fon transferi uluslar arası özel bankaların olduğu kadar, sanayileşmiş ülkelerin de işini kolaylaştırmış, kriz ortamında dahi ihracatlarını sürdürebilme imkânını bulmuşlardır (Başkaya, 2005:135).

Sonraları sıcak para olarak nitelenen bu tür sermaye akımları, kısa dönemde hareket kabiliyeti yüksek, akışkan ve spekülatif amaçlı bir finansal işlem olarak bilinir. Ancak iktisat yazınında tam anlamıyla tanımı da yapılmamıştır. Konuyla ilgili ilk çalışmalarda Corbo ve Hernandez, 1986–1993 verilerini kullanarak gelişmekte olan ülkelere giden sermaye akımlarını bütüncül bir biçimde ele almaktadırlar (Corbo ve Hernandez, 1996; 65–85).

Sıcak para kavramı genel kabul görmüş bir tanım olmamakla birlikte, beklenen getiri oranları ve risklerdeki değişmelere hızlı tepki veren sermaye akımları olarak bilinir. Dolayısıyla sıcak paranın miktarından ziyade ani hareketi önemlidir. Bu bağlamda kısa vadeli sermaye hareketleri genellikle sıcak parayı ikame eden bir veri olarak kullanılmakta ise de aralarında önemli farklılıklar vardır. Kısa vadeli sermaye akımları reel sektör kredi işlemlerini de kapsamakta, ticari kredi benzeri kalemler sıcak para tanımına girmemektedir.

Boratav, sıcak parayı arbitraj fırsatları arayan sermaye hareketleri olarak tanımlamakta, bu kategoriye giren mali araçları şöyle sıralamaktadır (Boratav, 2005: 250).

- Hisse Senetleri,
- Kısa vadeli borç senetlerine yönelen portföy yatırımları,
- Ticari krediler hariç, bankalara ve özel sektöre açılan kısa vadeli krediler,
- Banka mevduatları,
- Banka dışı diğer mevduatlardaki değişmelerdir.

Merkez Bankası Türkiye’de sıcak paranın büyüklüğünü hesaplarken, portföy yatırımları, kısa vadeli sermaye akımları ve net hata ve noksan kalemlerini dikkate almaktadır. Kısa vadeli sermaye akımları ise bankaların yurt dışında kullandıkları kısa vadeli krediler, yurt içinde yerleşik bankaların ve bankacılık dışı özel sektörün yurt dışından kullandıkları kısa vadeli krediler ve yabancıların yurt içinde yerleşik bankalarda tuttıkları kısa vadeli mevduatlardaki değişmeleri ifade eder.

Sıcak paranın ayrıştırılması yapılırken kaynağına bakılarak, yerli ve yabancı kökenli oluşuna göre sınıflandırmak mümkündür. Sıcak paranın belirleyicisi yabancı kökenli sıcak para olduğuna göre bu guruba giren mali varlıkların belirlenmesi konunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Yabancı kökenli sıcak para şu şekilde sınıflandırılmaktadır.

—Yabancıların hisse senedi ve kısa vadeli borç senetleri için yaptıkları portföy yatırımları.

—Yerli bankalara açılan kısa vadeli krediler.

—Özel sektöre açılan kısa vadeli krediler.

— Yabancıların yurt içinde açtıkları mevduat hesapları da yabancı kökenli sıcak para kapsamında değerlendirilir.

Yabancılar ve yerleşikler ellerindeki dövizleri çok karlı olduğu için bozdurup, Türk Lirası enstrümanlara yatırması ve risksiz saydıkları bir vade sonunda yeniden dövize dönerek, döviz bazında çok yüksek karlar elde etmektedirler (Törüner, 2002). Bir ülkeye kısa vadeli amaçla girip, elde ettiği karı ülke dışına taşıyan bu tür spekülatif sermaye akımları özellikle kırılgan ekonomilerde mali bunalımlara neden olmaktadır. Kazgan'a göre bu akımlar dışarıdan içeriye veya içeriden dışarıya sınır tanımaksızın hareket ederken, giriş sırasında ekonomi yapay bir biçimde büyürken, çıkışı sırasında krizlere yol açmaktadırlar. Bu yüzden sıcak para hareketleri, ülke ekonomileri üzerindeki etkileri bakımından uluslar arası finansal sistemin işleyişinde en zayıf halka olarak kabul edilebilir (Kazgan, 2005: 229).

Ekonomi politikalarını bu sıcak paraya dayandıran ülkelerin döviz kurları aşırı değerlenmekte, ihracatı azaltıp, ithalatı artırmakta, ekonominin rekabet gücünü azaltmakta ve sonunda milli gelirin düşmesine neden olmaktadır.

Sıcak para hareketlerinin az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkilerini inceleyen Gabriel Palma, sıcak para hareketlerinin biri birleriyle etkileşim içinde olduğu çeşitli değişkenlerden söz eder. Yazar bu etkileşimi şöyle açıklamaktadır. Portföy yatırımları ve yerli bankalara verilen kısa vadeli kredilerin inanılmaz derecede büyümesi, faizlerin düşmesi, reel döviz kurunun hızlı bir biçimde değerlenmesi, tüketim patlaması, borsa içerisinde yapay büyüme, tasarrufların azalması, cari işlemler dengesinin bozulması, dış borcun büyümesi ve vadesinin kısılması, sonunda krizin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu olguyu gerek Latin Amerika ülkelerinde, gerekse Güneydoğu Asya ülkeleri örneklerinde görmek mümkündür.

Sıcak para hareketlerinin, 1980–1997 yılları arasında 21 ülkede ekonomik performansını inceleyen Eichengreen'in ulaştığı sonuç, ekonomik çalkantı dönemlerinde sıcak para hareketlerine kısıtlama getiren ülkelerin bunu yapmayanlardan daha yüksek bir performans yakaladığı şeklindedir (Eichengreen, 2006: 34). Eichengreen, Türkiye'nin kısa vadeli sermaye hareketlerine sınırlama getirmesinin zor olduğunu, piyasaları bozacağını söylerken, Türkiye'nin Malezya'yı değil, Şili'yi örnek alması gerektiğini bildirmektedir. Çünkü Şili modelinde sıcak parayı kontrol altına almak için yabancı yatırımcılara faizsiz bir hesapta karşılık tutma zorunluluğu getirmişti. Bu düzenleme katı bir uygulama değil, uygulanabilirliği olan basit bir vergi işlevi görmektedir.

Türkiye gelişmekte olan piyasalar içerisinde sıcak para olarak adlandırılan ülkeler içerisinde kısa vadeli spekülatif sermaye

hareketlerinin getirisinin en yüksek olduğu ülkelerden birisidir. Kazgan'a göre 2002–2003 yıllarında ülkeye giren her 10 Doların 15 Dolar olarak geri çıkışı yaşanmıştır (Kazgan, 2005: 278).

Türkiye'de sıcak paranın ne kadar olduğuna dair bir konsensus oluşmamıştır. Bu hesaplamayı yapan taraflar aynı yöntemi uygulamalarına rağmen asıl sorunun nelerin sıcak para kapsamına dâhil edileceğidir. Bir kısmı sadece kısa vadeli sermaye hareketlerini değil, finansal kesimdeki birçok enstrümanı sıcak para kapsamında değerlendirmişlerdir. Bunlar:

- Bankalar da dâhil, özel kesimin döviz pozisyon açıkları sıcak para niteliğindedir.

- Sıcak para kapsamında değerlendirilen, yurt dışında yerleşiklerin portföyündeki hisse senetlerinin önemli bir kısmı yıllardır Türkiye'dedir. Bunların tümü sıcak para kapsamında değerlendirilmeyebilir.

- Yurt içinde yerleşikler tarafından bankalara ve özel finans kurumlarınca açılan YTL ve Döviz Tevdiat Hesapları kriz ortamında ani hareketler sergilediğinden bunları sıcak para kapsamında değerlendirmek gerekir.

- Türkiye'de yerleşiklerin faizlerin yükselmesi halinde, değeri düşen tahvil ve bonoları elden çıkarmak istemeleri gözlenmiştir. Bunları da sıcak para kapsamında değerlendirmek gerekir.

- Ödemeler Bilânçosunun Net Hata ve Noksan kalemindeki tutarların tümü sıcak para kabul edilmemelidir.

Merkez Bankası Türkiye için kısa vadeli sermaye akımlarını sıcak para kapsamında değerlendirmektedir. Sermaye hesabının liberalize edilmesinin sonucu olarak ortaya çıkan bu akımlar sermaye akımlarının belirleyicisi olarak görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğu yurt içi finansal liberalizasyonu gerçekleştirdikten sonra sermaye hesabını tedricen libere etmişlerdir. Yakın dönemde yapılan çalışmalar sermaye giriş ve çıkışları ile farklı sermaye türleri arasında önemli bir fark olduğunu ortaya koymuşlardır. Örneğin, kısa ve uzun vadeli sermaye akımlarının liberalize edilmesinin yansımaları da farklı olmaktadır (Williamson ve Mahar, 2002: 56). Son yıllarda sermaye akımlarının çoğu istikrarsız kısa vadeli akımlardır. Spekülatif nitelikli oluşları ters yönde hareket etmelerine neden olmaktadır. Bu yüzden kısa vadeli sermaye hareketlerinin sürekliliği olmayıp, değişkenliği yüksek sermaye akımları olarak değerlendirilir. Gelişmekte olan ülkelerde en çok tartışılan konulardan birisi kısa vadeli sermaye hareketlerini engelleyen önlemlerin alınmasına yöneliktir. Kısa vadeli sermaye hareketleri, literatürde bir kısmı liberal, bir kısmı da ihtiyatlı olmak üzere birçok tartışmayı da beraberinde getirmektedir.

Tartışmanın merkezi ise özellikle kısa vadeli sermayenin ülkeden çıkışının engellenmesi ile ilgili noktada düğümlenmektedir. Kumcu'ya göre kısa vadeli sermaye hareketlerine kısıtlama getirme düşüncesi yanlıştır. Çünkü çıkışın engellendiği bir piyasada dolaylı olarak giriş de engellenmiş

demektir. Yazara göre kısa vadeli sermaye hareketlerinin serbest olmadığı bir ülkede uzun vadeli sermaye hareketleri de serbest olamaz. Kaldı ki giderek derinleşen ve genişleyen piyasalarda vadeler biri birine karışmıştır. Hangi finansal aracın kısa vadeli, hangisinin uzun vadeli olduğunu belirlemek çok da kolay olamamaktadır. Örneğin otuz yıl vadeli çıkarılmış bir bono ikinci el piyasada işlem görerek kısa vadeli sermayenin etkilerine benzer bir etki oluşturur. Son dönemde IMF'nin yapmış olduğu tespitler de bu düşüncüyü destekler niteliktedir.

2. Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri

Günümüzde iktisadi terminolojide en çok tartışılan konulardan birisi, finansal serbestleşme sürecine paralel olarak önemli boyutlara ulaşan sermaye hareketleridir. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan finansal krizler, sermaye hareketlerini serbestleştirmenin makroekonomik etkilerinin daha fazla sorgulanmasına yol açmıştır. Sermaye hareketlerini serbest bırakmanın zamanlaması, sermaye hareketleri üzerindeki denetimlerin kademeli bir biçimde kaldırılması gerekliliği ve uygulanacak makroekonomik politikalarla uyumu sıkça tartışılan konulardandır. Bu tartışmalardan hareketle sermaye hareketlerinin farklı ülkelerde farklı etkileri olmakla birlikte genel olarak sermaye hareketlerini serbestleştirmenin özünde istikrarsızlık unsuru taşıdığı ve makroekonomik istikrarsızlığa neden olduğu savunulmaktadır.

2.1. Yabancı Sermaye Hareketlerinin Tüketim ve Tasarruflar Üzerindeki Etkileri

Sermaye girişleri gittiği ülkedeki makroekonomik gelişmelerden hem kendileri etkilenmiş hem de söz konusu ekonomilerin makroekonomik gelişmelerinden etkilenmişlerdir. Sermaye hareketlerinin makroekonomik etkilerinin başında yurtiçi üretim-tüketim ve yatırım - tasarruflardan oluşan ve dış denge ile tamamlanan ekonominin genel dengesi gelmektedir. Ekonominin genel dengesi yurtiçi gelirlerin ne ölçüde tüketilip tasarruf edildiği, tasarrufların da yatırımları ne ölçüde finanse ettiğini gösterir. Buradan hareketle bir ülkede yatırım-tasarruf açığı söz konusu ise bu açığın ne ölçüde dış kaynaklarla finanse edildiğini ve sağlanan dış kaynağın milli geliri ne kadar artırdığını gösterir (Uzunoğlu, Aklin ve Gürlehel, 1995: 64).

Sermaye hareketlerinin ülkeye girişi sonucu tüketici kredileri hızla artmaktadır. Özellikle bu kredilerden faydalanan belirli bir kesim için gelir kısıtını ortadan kaldırarak, gelirden daha fazla harcama yapmaya yönlendirmektedir (Uzunoğlu, Aklin ve Gürlehel, 1995: 65). Yoğun sermaye girişi gelişmekte olan ülkelerde iç talebi artırıcı etki yapmaktadır. Kredi artışının körüklediği iç talep artışı bazı ülkelerde yatırımlar lehine bir durum ortaya çıkarsa da, bu artış ticarete konu olmayan sektörlerin lehine yaşandığı söylenebilir (Yentürk, 2005:164).

Yentürk tarafından 1970–1993 yıllarını kapsayan ve Türkiye, Arjantin, Şili ve Meksika'yı konu alan ampirik çalışmalarında yabancı tasarruf ile yurt içi yatırımlar arasında bir ilişki bulunamamıştır. Yine Ulengin ve Yentürk tarafından yapılan bir çalışmaya göre yabancı tasarrufların yurt içi tüketimi artırdıklarını ortaya koymuştur (Yentürk, 2005: 487).

Türkiye örneğinde yaşandığı gibi sermaye girişlerindeki artışlar ilk aşamada TL'nin değerlenmesine ve faizlerin düşmesine neden olmaktadır. Yurt içinde faizlerin düşmesi iç talebin canlanmasına, kredi stokunun artmasına ve hazinenin düşük maliyetle uzun vadeli borçlanması zincirleme reaksiyonunu başlatmaktadır. TL'nin değerlenmesi ise enflasyonun düşmesine yardımcı olurken, ihracatın ithalata bağımlılığının ve kısa vadeli dış borçların artmasına neden olmaktadır. Yine bu alt kalemler arasında dinamik ve sürekli bir ilişkinin de var olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Şöyle ki enflasyonun düşmesi, faizlerin gerilemesi iç talep artışını, iç talep artışı kredi ve ithalat artışlarına neden olmaktadır. Bu süreç yüksek büyüme, borç stoku ve cari açıkla sonuçlanmaktadır (SPK, 2006: 24–25).

2.2. Yabancı Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri

Sermaye hareketlerinin farklı türlerinin kendilerine özgü fayda ve maliyetleri vardır. Ülkelerdeki farklı politika uygulamaları, farklı sermaye türlerinin tercih edilmesini de beraberinde getirmektedir. Finans piyasalarındaki serbestleşmeyi henüz tamamlamamış veya tamamlamak üzere olan ülkelerin sıklıkla tercih ettiği sermaye hareketleri, göreceli olarak daha az riskli ve daha istikrarlı olan doğrudan yabancı yatırımlar niteliğindeki sermaye hareketleridir. Doğrudan yabancı yatırımların kısa vadeli sermayeye tercih edilmesinin nedenlerinden biri, bu yatırımların beraberinde yabancı teknolojiyi ve yönetim becerilerini getirmesi ve böylece verimliliği artırarak, ekonomik büyümeyi desteklemesidir. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırımlar, gelişmekte olan ülke koşulları kötüleştiğinde meydana gelen sermaye çıkışlarından daha az etkilenmektedir ve büyümeye katkıda bulunma olasılıkları daha yüksektir (Glick, 1998: 22).

Bir ülkedeki üretim kapasitesindeki artışı ifade ekonomik büyümenin, son yıllarda birçok gelişmekte olan ülkeye sermaye girişi dolayısıyla, büyümelerini bu kaynaklarla finanse etmeye başlamışlardır.

Sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştıran çalışmaların bir kısmı (Papanek (1973), Dowling ve Hiemenz (1983), Bhagwati(1998), Fisher (1999), McLean ve Shrestha (2002), Waheed (2004) sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisini savunurken; bir kısım çalışmalar (Mosley (1980), Rodrik (1998), Moreno, Kaminsk ve Reinhart (1996), Demirgüç-Kunt ve Detragiache (1998) ,Durham (2003) ekonomik büyüme ile sermaye hareketleri arasında negatif bir ilişkinin olduğunu ileri sürmektedirler. Diğer bazı çalışmalar ise (Razin,

Sadka ve Yuen 1999), gerçekte bu iki değişken arasında her hangi bir ilişkinin olmadığını ortaya koymaktadırlar.

Durham 1977–2000 yıllarını kapsayan 88 ülkenin verilerini kullanarak yaptığı ampirik çalışmasında doğrudan yabancı yatırımlarının aksine, portföy ve diğer yabancı yatırımların ilgili ülkelerin ekonomik büyümesine hiçbir katkı yapmayıp, aksine olumsuz etki yaptığını ortaya koymaktadır. Durham'a göre yabancı sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin olumlu ya da olumsuz olması büyük ölçüde gittiği ülkenin, yabancı sermayeyi mali ve kurumsal olarak içselleştirebilmesine bağlıdır. Örneğin Blomstrom ve diğerleri (1994), Borensztein ve diğerleri (1998), tarafından belirtildiği gibi yatırım yapılan ülkenin kalkınma ve dışa açıklık düzeyi sermaye hareketlerinin başarısını artırmaktadır.

2.3. Yabancı Sermaye Hareketlerinin Faiz Oranları ve Döviz Kuruna Etkisi:

Sermaye hareketlerinin en çok etkilediği değişkenlerden birisi faiz oranlarıdır. Yabancı sermaye ülkeler arasındaki faiz farklılıklarından etkilenmektedir. Faiz oranları yükseldiği ölçüde sermaye girişi artmakta, düşmesi halinde ise ülkeden sermaye çıkışı hızlanmaktadır. Bir ülkede yurtiçi faiz oranı ile uluslararası piyasalardaki faiz oranları arasındaki fark, sermaye girişini teşvik eden en önemli faktörlerden birisidir. Yurtiçi faiz oranları, uluslararası piyasalara göre ne kadar yüksekse, sermaye girişi de o kadar fazla olmaktadır.

Teorik olarak gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye girişlerindeki artış, iç piyasada likidite bolluğu yaratarak, faiz oranlarının düşmesine yol açmaktadır. Ancak sermaye girişinin faiz oranlarına olan duyarlılığı dikkate alındığında faiz oranlarının yükselmesi yönünde baskı yaptığı söylenebilir (Uzunoğlu, Aklin ve Gürlesel, 1995: 71). Yentürk'e göre faiz oranlarının düşmemesinin nedeni dışarıdan gelen sermayenin reel sektöre yönelmek yerine spekülatif alanlara yönelmesinden kaynaklanmaktadır. Sermaye hareketleri beklenenin aksine birçok ülkede yatırımları finanse etmek yerine spekülatif kazançlara yönelmektedir. Neoklasik teörinin öngördüğü "sermaye hareketleri getirisi düşük olan ülkeden, getirisi yüksek olan ülkeye yönelerek her iki piyasada getiri farkı ortadan kalkıncaya kadar devam eder", önermesi gerçekleşmemektedir.

Diğer yandan sermaye akımları gittiği ülkede dolarizasyonu artırması para politikasının etkinliğini azaltmaktadır. Bu durum ulusal paraya olan güveni azaltmakta ve faiz oranlarını yükseltmektedir. Faiz oranlarının yükselmesi ise yatırımları caydırıcı etki oluşturmaktadır. Yüksek faiz oranları ve değerli döviz kuru gelen sermayeye arbitraj alanı oluşturmakta ve yatırımları negatif yönde etkilemektedir. (Yentürk, 2005: 159–161). Gelişmekte olan ülkelerde, artan sermaye girişlerine karşın faiz oranlarının yüksek düzeylerde seyretmesinin diğer bir nedeni de, sermaye girişlerinin

devamlılığının sağlanabilmesi için kamu otoritesinin yüksek faiz politikası uygulamasıdır.

Sermaye hareketleri ve döviz kuru etkileşimi konusunda yapılan birçok çalışmada, sermaye hareketlerinin döviz kuru üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Sermaye hareketleri ve reel döviz kuru etkileşiminin ele alındığı birçok çalışmadan çıkan ortak sonuç, kısa vadeli sermaye hareketleri ile ulusal paranın reel değeri arasında pozitif bir bağlantı bulunduğuudur.

Finansal serbestleşme ile birlikte faiz oranlarının sermaye akımlarının etkisine açık hale geldiği tartışmasız bir gerçektir. Teorik olarak sermaye akımlarının, gelişmekte olan ülkelerin fon ihtiyaçlarını karşılayarak, tasarruf arzını artırdığı, sabit fon talebi altında, tasarruf arzının artmasının faiz oranlarını düşüreceği öne sürülmektedir. Neoklasik finansal serbestleşme teorisine göre, sermaye girişi, para piyasalarında likiditeyi genişleterek, daha düşük faiz oranına neden olacaktır. Bu süreç ise, gelişmekte olan ülkelerdeki faiz oranları, uluslararası faiz oranı düzeyine gelinceye kadar devam edecektir (İnandım, 2005: 30).

Sermaye hareketlerinin en çok etkilediği değişkenlerden birisi uygulanan kur sistemine bağlı olarak döviz kurlarıdır. Sermaye akımlarının yaşandığı ülkelerde uygulanan döviz kuru sistemi ister dalgalı, ister sabit olsun, gittiği ülkenin parasını değerlendirir. Döviz kurundaki değer kaybı dış ticaret dengesini ülke aleyhine bozmakta, bu bozulma yüksek faiz düşük kur sisteminin çekiciliği artırmakta, sermaye hareketleri cari işlemler açığının finansmanında kullanılmaktadır (Uzunoğlu, Aklın ve Gürlesel, 1995: 73). Sermaye girişleri sonucu yurtiçine giren fonlar faiz arbitrajı yoluyla döviz cinsinden yüksek getiri sağlamakta, beklentilerde bozulma olduğu zaman da tersine hareket etmektedir. TL'den dönüş yaşanırken de kriz ortaya çıkmaktadır (Kazgan,2005: 278).

2.4. Yabancı Sermaye Hareketlerinin Bankacılık Sektörüne Etkileri:

Sermaye akımlarının yaşandığı ülkelerde tahsili geçmiş alacak miktarı yükselmekte, borçların geri dönüşüm oranı düşmektedir. Diğer yandan yüksek kamu açığının yaşandığı ülkelerde yüksek faiz, bankaları kamuya borç vermede motive edici bir unsur olmakta, bankalar asli fonksiyonlarının dışına çıkarak ekonomide kaynak dağılımı bozulmaktadır. (Yentürk, 2005:162). Bankacılık sektöründeki bu dönüşüm süreci doğal olarak finansal sistemde kırılmalıya yol açmaktadır. Özellikle kamu harcamalarının önemli bir bölümü iç borç ile finanse ediliyorsa, bankalar geleneksel fonksiyonlarını bir tarafa bırakıp, kamuyu fonlayan bir mekanizmaya dönüşmektedir (Çolak, Ardor ve Tunçay, 2001: 708).

Öte yandan düşük döviz kuru bankaların yurt dışından borçlanmasına ve yurt içi kredilerini arttırmasına neden olurken, dövize olan talebin yükseldiği dönemlerde açık pozisyonla çalışan bankalar bu riski

hedge etmek amacıyla döviz talep etmeleri banka krizlerinin ortaya çıkmasının nedenlerinden sayılır. Ayrıca sermaye hareketlerinin yaşandığı ülkelerde düşük kur-yüksek faiz olgusunun sonucu olarak bankaların verdiği krediler ağırlıklı olarak tüketici ve gayrimenkul kredilerinde yoğunlaşmakta, reel yatırımlara yönlendirilmemektedir (Yentürk,2005: 162).

Yabancı sermayenin önemli bir kısmı bankalar aracılığıyla ekonominin diğer ünitelerine aktarılmaktadır. Bankalar gerek yabancılardan elde ettikleri, gerekse Döviz Tevdiat Hesaplarında topladıkları dövizleri Merkez Bankasına satarak Türk Lirası likidite temin etmektedirler. Merkez Bankası ise döviz alımı sonucu piyasaya verdiği likiditeyi amaçlanan para politikası çerçevesinde sterilize etmek zorunda kalmaktadır. Çünkü yoğun sermaye girişlerinin yaşandığı dönemlerde hızlı ve etkin uygulanabilmesi, uzun vadeli sonuç vermesi nedeniyle parasal genişlemenin kontrolü için uygulanacak en iyi politika sterilizasyon politikasıdır. Bu durum faizlerin yükselmesine ve yeni yabancı fonların girişine ortam hazırlamaktadır.

Öte yandan sermaye hareketleri ile döviz rezervleri arasında güçlü bir ilişki olduğu savunulmaktadır. Sermaye hareketleri ile döviz rezervleri arasındaki ilişkinin niteliği uygulanan kur sistemine bağlıdır. Sermaye girişlerinin ortaya çıkardığı döviz arzı artışının kurları düşürücü yönde baskı yapması nedeniyle, sabit kur sisteminde merkez bankası kurun istikrarını korumak için, ulusal para karşılığında döviz satın alarak piyasaya müdahale eder. Bu durumda, merkez bankasının döviz rezervleri, satın alınan döviz miktarı kadar artar. Döviz kurlarının oluşumunun tümüyle arz ve talep güçlerinin işleyişine bırakıldığı tam esnek kur sistemlerinde ise, ilke olarak merkez bankasının piyasaya herhangi bir müdahalesi olmadığından, sermaye girişi nedeniyle merkez bankasının döviz rezervlerinde herhangi bir değişme ortaya çıkmamaktadır (Seyidoğlu, 2001: 396).

2.5. Yabancı Sermaye Hareketlerinin Kamu Açıklarına Etkisi:

Teorik olarak, sermaye akımlarının gelişmekte olan ülkelerin tasarruf-yatırım düzeyi üzerindeki etkileri konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Daha önce açıklandığı gibi Neoklasik finansal teori, yabancı sermaye girişlerinin gelişmekte olan ülkelerin tasarruf açığını gidereceğini ve finansal serbestleşmenin, hem ulusal hem de uluslar arası alanda, fonların dağılımını düzenleyeceğini iddia etmektedir. Buna göre, sermayenin serbest hareket ettiği bir dünyada yatırılabılır fonlar, tasarrufların yüksek düzeylerde olduğu ülkelere doğru olacaktır (Balkan vd., 2002 : 2).

Kamu kesiminin sürekli artan açıkları yüksek finansman maliyetini ortaya çıkarmakta, yalnız bu kesimi tahrip etmekle kalmayıp, özel kesimin de üretkenliğini ve rekabet gücünü ortadan kaldırmaktadır. Sürekli yükselen finansman maliyetleri sayesinde kamu kesimi adeta ponzifinansmana yönelerek, bütçe disiplini kaybetmektedir.

Sermaye girişlerinin yaşandığı ülkelerde uygulanan maliye politikasının önemi daha da artmaktadır. Sermaye girişlerinden beklenen fayda uygulanan sıkı maliye politikasının başarısına bağlıdır. Yurtdışından gelen sermayenin ülkede tutulmasının önemli bir koşulu olan yüksek faizler kamunun iç borç yükünü artırmaktadır (Alp, 2002: 249).

Spekülatif sermaye girişleri sonucu yüksek faiz-düşük kur kısır döngüsü kamunun borç alma hevesini artırırken, kamu açığını artması ve faiz ödemeleri kamunun transfer harcamalarını yükseltmektedir. Bu durum yatırıma ayrılacak fonların azalmasına neden olmaktadır (Yentürk, 2005: 162). Kısa vadeli sermaye girişleri kamunun borç yükünü daha da artırmaktadır. Yurtdışından gelen dövizlerin kurda meydana getireceği yükselmeyi önlemek amacıyla uygulanan sterilizasyon politikasının kamunun tahvil ihracını artırdığı için bu şekilde bir müdahalenin bütçeye önemli bir yük getirdiği gözlenmiştir.

Kamuda iç borçların finansmanında gerekli kaynağın bulunması teminindeki güçlükler, kaynak ihtiyacının temini için dış piyasalara yönelmeyi gerektirmiş, bu fonun temini de düşük kur yüksek faiz sürecini hızlandırmıştır (Enç, 2001: 31).Yüksek borçluluk gelişmiş ülkelerde önemli bir sorun oluşturmaya da gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizlerin derinleşmesine neden olmaktadır. Her ne kadar Maastricht ekonomik kriterlerine göre Kamu borçlarının GSMH'ya oranında optimum sınır %60 olarak kabul edilse bile, söz konusu ülkelerin borçlanma olanaklarının sınırlılığı bu oranın bile yüksek olduğu iddia edilebilir. Söz konusu ülkelerde kamu açıklarının ekonomideki dengeleri bozmaması için faiz dışı bütçe fazlası oluşturulması zorunluluk halini almaktadır. Bu durum kamu yatırımlarının azalmasına yol açmaktadır. (Yentürk, 2005: 133).

2.6. Yabancı Sermaye Hareketlerinin Dış Ticaret ve Ödemeler Bilançosu Üzerindeki Etkileri

Yabancı sermaye yatırımlarının hangi türü olursa olsun, ev sahibi ülkenin dış ticaretini etkilemektedir. İşgücü verimliliğine, ücret dengesine, ihracatta sağlanan teşviklere duyarlı olan doğrudan yabancı yatırımların, dış ticaret dengesi açısından ihracatı artırıcı özelliğinden dolayı, gittiği ülke ekonomisine katkısı olduğu söylenebilir.

Sermaye hareketlerinin yöneldiği ülkelerde cari işlemler hesabının açık vermesi durumunda, net sermaye girişlerinin büyük bir bölümü cari açığın finansmanı için kullanılmaktadır. Yani, sermaye girişlerinin artması, cari açığın finansmanını kolaylaştıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Ancak günümüzde sermaye akımlarının hacminde meydana gelen artışlar, cari açığı aşan boyutlarda sermaye girişlerine neden olmaktadır.

Sermaye akımları ile finanse edilen cari açığın, hacmi kadar , hangi sermaye akımları tarafından finanse edildiği de büyük önem taşımaktadır. Sermaye hareketleri içerisinde, doğrudan yatırımlar dışındaki kalemler, doğası gereği borç yaratıcı özelliktedirler. Bu nedenle cari açığın, portföy

yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri yerine, borç yaratmayan sermaye kalemi olarak nitelendirilen doğrudan yatırımlar ile finanse edilmesinin daha az sorunlu olduğu genel kabul görmektedir.

Sermaye akımlarının, ekonominin dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi döviz kuru aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere sermaye girişlerinin döviz kurları üzerindeki etkisinin neler olabileceği incelenirken, ülke içine yabancı sermaye girişlerinin, yerli paraların reel olarak değer kazanmasına neden olduğu vurgulanmıştır. Yerli paraların yabancı paralar karşısında değer kazanmasının en büyük etkisinin ise, ithalatın artması ve buna bağlı olarak net ihracatın azalması yönünde oluşacağı söylenebilir. Sermaye girişleri sonucunda ortaya çıkan, yurtiçi paraların reel olarak değer kazanmasına bağlı olarak, bir yandan ihraç malları fiyatları uluslararası fiyatlara göre yükselmekte, diğer taraftan ithal malları fiyatları ucuzlamakta ve bu ucuzlamaya bağlı olarak yurtiçi talebin bir bölümünün yabancı mallara kaymasına bağlı olarak dış ticaret açıkları yükselmektedir (Kar vd., 2004: 19).

Sermaye girişleri likiditeyi artırarak, yurtiçi nominal faiz oranlarını düşürmekte, bunun sonucunda da yurtiçi harcamaları ve dolayısıyla toplam talebi artırmaktadır. Toplam talepteki artışın dış ticarete konu olmayan mallara yönelmesi, dış ticarete konu olan mallara göre daha sınırlı bir arzı olan dış ticarete konu olmayan malların fiyatları üzerinde bir baskı oluşturarak bu malların görece fiyatını artırmaktadır. Dış ticarete konu olmayan malların görece fiyatları arttığı için harcamalar dış ticarete konu olan mallara yönelmektedir. Bu durum, dış ticarete konu olan mal ve hizmet fiyatlarının dış ticarete konu olmayan mal ve hizmet fiyatlarına oranı olarak tanımlanan reel döviz kurunun artmasına neden olmaktadır (Gürgün, 2003:24).

Sermaye akımlarının yaşandığı ülkelerde uygulanan döviz kuru sistemi ister dalgalı, ister sabit olsun, gittiği ülkenin parasını değerlendirir. Döviz kurundaki bu değer kaybı dış ticaret dengesini ülke aleyhine bozmakta, bu bozulma yüksek faiz düşük kur sisteminin çekiciliği artırmakta, sermaye hareketleri dış ticaret ve cari işlemler açığının finansmanında kullanılmaktadır.

Sermaye hareketlerinin uzun dönemde belirleyicisi olan cari işlemler dengesi o ülkenin tasarruf ve yatırım oranlarındaki dengeden etkilenmektedir. Dolayısıyla uluslararası sermayenin belirleyici unsuru ülkelerin tasarruf ve yatırım oranlarıdır. Tasarruf ile yatırımlar arasındaki dengesizlik faiz oranlarında değişmelere neden olmaktadır. (Uzunoğlu, Aklin ve Gürlesel, 1995: 50–73). Gelişmekte olan ülkelere sermaye akımlarının dış ticaret dengesi üzerinde olumlu etki yapabilmesi için, sermaye girişlerinin büyük ölçüde ihracata yönelik yatırımları finanse etmesi gerekmektedir. Sermaye girişlerinin ihracata konu olmayan yatırımlara yönelmesi durumunda ise ülkenin döviz yaratma kapasitesinde bir daralma ortaya

çıkacak, sermaye akımlarının dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi olumsuz olacaktır (Özgen, 1998: 63).

2.7. Yabancı Sermaye Hareketlerinin Sermaye Piyasalarına Etkileri

Yabancı yatırımcılar bir ülkenin sermaye piyasasında yatırımcı tabanının genişlemesinin yanı sıra, sermaye akışının sağlanmasında önemli bir kaynaktır. Yabancı yatırımcıların varlığı bir ülkede sermaye piyasasına duyulan güvenin bir göstergesi olarak da algılanabilir.

Sermaye girişlerinin ülke ekonomisi üzerinde etkilerinden birisi finansal piyasalar üzerinde olmaktadır. Sermaye girişleri finansal piyasalarda yoğunlaşmaya neden olmaktadır. Şayet finans piyasaları yeterince derinleşmemiş ise, yüksek miktarda fon girişi ekonomide olumsuz etkiler yaratır. Ülkeye giren fonlar etkin kullanılmayıp, verimli yatırımlara yönlendirilmezse geri ödeme sürecinde iflaslar meydana gelir. Bu fonlar spekülâtif nitelikte olduğu zaman finansal krizlere ortam yaratır. Ülkenin para ve sermaye piyasalarının işleyişi sermaye hareketlerinin ekonomiyi etkilemesinde iyi ya da kötü bir etkidir. Ülke iyi işleyen sermaye piyasasına sahip ise kaynakların daha iyi kullanılmasını sağlar. Sermaye piyasalarında beklentilerin önemli bir yeri vardır. Fiyatların yükseleceği bekleniyor ise döviz kuru yükselince sermaye girişi meydana gelir. Fiyatların düşeceği beklentisi var ise sermaye çıkışı meydana gelmektedir (Kaya, 1998: 40).

Özellikle gelişmiş ülkelerdeki düşük faiz oranları nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek getiri imkânlarından yararlanmak isteyen yatırımcıların, dış piyasalarda dalgalanmanın olması halinde bu ülkelerden çıkmak için hisse senedi satışlarını artırarak, gelişmekte olan ülkelerdeki dalgalanmanın hızını artırmışlardır (BDDK, 2006: 25).

Gelişmekte olan ülkelere yönelen portföy yatırımları risk içermesine rağmen, bu piyasalar yatırımcılara önemli avantajlar sağlamaktadır. Her şeyden önce gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere nazaran yüksek büyüme potansiyeline sahiptir. Bu büyüme yatırımcılar için önemli ölçüde kazanç sağlayabilir. Ayrıca bu tür piyasalarda yoğun rekabetin olmaması yatırımcılara önemli kar fırsatları sunmaktadır. Bu avantajlara rağmen bu piyasalarda derinlik sağlanamadığından fiyat hareketlerinde dalgalanma olmadan fon giriş ve çıkışları düşük seviyede seyretmektedir.

Menkul kıymetlere yönelik sermaye girişlerinin bir bölümü hisse senedi fiyatlarına ilişkin beklentilerden kar etmek amacıyla, bir bölümü de tahvil ve bonoların sağladığı yüksek faiz gelirinden yararlanmak amacıyla gelmektedir. Hisse senetlerine yönelik sermaye girişleri, hisse senetlerine olan talebi arttırarak, hisse senedi fiyatlarını ve buna bağlı olarak borsa endekslerini yükselterek, getirinin artmasına neden olmaktadır. Ayrıca yabancı yatırımcıların girişiyle birlikte işlem hacmi artmakta, bu da borsanın gelişmesine ve derinleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki hisse senedi piyasalarında yaşanan dalgalanmaların benzeri gelişmeler tahvil piyasalarında da görülmektedir. Bu durum yüksek global likidite dönemlerinde sorun oluşturmazken, ucuz finansman dönemi bittikten sonra makro ekonomik kırılganlık sürecini hızlandırmıştır. Dikkat çeken diğer bir nokta da hisse senedi ve tahvil satışlarının aynı anda yapılması, gittiği ülkede yabancı paraya olan talebi artırmıştır. Bu da döviz piyasasında dalgalanmalara neden olmaktadır (BDDK, 2006: 25).

Kazgan'a göre, sermaye kaçışlarının krizi ortaya çıkarma etkisi önce mali piyasalarda ulusal paranın dış değerinin düşüşü, rezerv azalışıyla birlikte para arzının daralması ve faiz haddinin yükselmesi, borsadan paraların çekilip mali plasmanların döviz ve faize kayması; bunu izleyerek de borsanın çöküşüyle ortaya çıkar. Döviz spekülasyonu durdurmak için devlet faiz haddini daha da yükseltici önlemler almaktadır. Mali piyasalardaki bu sarsıntılar, iç piyasada yarattığı daralışla birlikte, talep daralması yoluyla hemen reel üretim kesimlerini ve devleti etkisi altına almaktadır. Şirketler iç ve dış borç yükleri oranında faiz haddi ile döviz fiyatının yükselmesinden; borsa açıklıkları ölçüsünde de borsa çöküşünden; ayrıca iç piyasaya bağılılıkları ölçüsünde de bunun daralışından doğru orantılı olarak etkilenir, üretimi ve istihdamı daraltırlar. Bankalar dış borçlulukları (açık pozisyonları) oranında devalüasyondan; riski artan dış alacaklıların yükselttikleri faiz hadleri yanında şirketlere verdikleri kredileri geri alamamaktan; işsizlik artarken tüketim kredilerinin geri dönmemesi söz konusudur. İlk dönemde şirket ve banka çöküşleri, ikinci turda bunlarla bağlantılı olan diğer kuruluşlar etkilenirken üretim tekrar daralır ve işsizlik daha da artar; daralma kümülatif bir sürece döner; iç piyasada talep daralışı sürerken bunlara yenileri eklenir (Kazgan, 2004:3).

Türkiye'de kısa vadeli sermaye giriş ve çıkış işlem hacminin büyüklüğü karşısında ulusal mali piyasaların göstergeleri bağımsızlığını yitirmekte, kendine özgü gelişim imkânları ortadan kalkmaktadır. Örneğin Türkiye'de IMKB endekslerinin gelişim seyri incelendiğinde borsadaki dalgalanmalarla, spekülasyon kısa vadeli sermaye girişinin hacmi arasında yakın bir korelasyon olduğu görülür. IMKB'de gözlenen bu işlem artışı reel üretimden kaynaklanmayıp, doğrudan doğruya dış kaynaklı spekülasyon hareketlere bağılı ve yapay büyüme süreci özelliklerini taşır (Yeldan, 2004: 139).

Sonuç ve Öneriler

Mali küreselleşme ile birlikte hızlanan sermaye hareketleri içinde, faiz-kur arbitrajına dayanarak yüksek reel getiri elde etmek amacıyla bir ülkeden diğerine kolaylıkla yönelen, spekülasyon amaçlı, sermaye hareketlerinin payı giderek artmış, ülke ekonomileri üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri yoğun olarak tartışılmaya başlanmıştır.

1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerde ard arda meydana gelen finansal krizlerin uluslararası sermaye hareketliliğindeki artışlarla eş zamanlı olarak gerçekleşmesi, krizlerle sermaye hareketleri arasındaki ilişkilerin ön plana çıkmasına ve yoğun olarak tartışılmasına neden olmuştur.

Yabancı sermaye yatırımları, getirisi az olan bir bölgeden getirisi daha yüksek olan bir bölgeye hareket ederken yatırımlara kaynak oluşturarak başta ekonomik büyüme olmak üzere, dış ticaret üzerine, faiz oranlarına, döviz kuruna, tüketim harcamalarına, sermaye piyasalarına, kamu açıklarına ve bankacılık sektörüne etkilerinden dolayı ekonomi literatüründe çok fazla tartışılan konuların başında gelmektedir. Geline noktada bu tartışmalar henüz bitmiş değildir. Bundan sonraki dönemlerde de yoğun bir biçimde tartışılacağı benzetilmektedir. Özellikle farklı yabancı sermaye yatırımlarının vade yapıları ve yöneldikleri alanlara göre genel ekonomik etkileri de farklı olmaktadır. Teknoloji ve bilgi birikimi ile birlikte gittiği ülkelerde uzun süreli kalarak büyüme performansını artırıp, istihdamın artmasına katkı sağlayan doğrudan yabancı yatırımların, ülke ekonomilerine sağladığı fayda genel kabul görmektedir. Yüksek faiz güdüsüyle likit kısa vadeli fonların ülkeye girişi ise ekonomide geçici bir iyileşmeye neden olmakta, tersine dönüşler Türkiye, Meksika, Güneydoğu Asya ve Rusya deneyimlerinde yaşandığı gibi makroekonomik dengeleri bozarak bir çok ülkeyi krize götürebilmektedir. Son yıllarda sermaye hareketleri ile ilgili ülke deneyimleri üzerinde yapılan bir çok çalışmadan elde edilen sonuçlar, gelişmekte olan ülkelere yönelen sermaye hareketlerinin, kısa vadeli ve spekülatif nitelikli bir görünüm arz ettiğini ortaya koymaktadır.

Bütün bu olumsuz etkilerine rağmen, sermaye hareketlerinin, Türkiye gibi dış finansmana ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkelere, ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için büyük ölçüde sağladığı döviz girişi nedeniyle vazgeçilmez bir kaynak olduğu da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir.

Bu bağlamda, ekonomik büyümenin, yalnızca kısa vadeli finansman sağlayan sermaye hareketlerine bağımlı olmaktan çıkarılarak verimlilik artışlarından kaynaklanan reel üretimi artırmak ve ihracata dayalı bir yapıya kavuşturmak büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- BALKAN, Erol., G. Biçer ve E. Yeldan (2002), Patterns of Financial Capital Flows And Accumulation In The Post-1990 Turkish Economy, http://academics.hamilton.edu/economics/home/Workpap/02_02.pdf, Erişim Tarihi: 10.10.2005.
- BAŞKAYA, Fikret (2005), Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, 5.Baskı, Maki Basın Yayın, Ankara.
- BDDK(Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu) (2006), Finansal Piyasalar İstikrar Raporu, Mart- Haziran, Ankara.
- BORATAV, Korkut (2004), Yeni Dünya Düzeni Nereye, İmge Yayınları, Ankara.
- CORBO V. ve N. HERNANDEZ (1996), Macroeconomic Adjustment To Capital İnflows:Lessons From Recen Latin American and East Asien Experience, The Workd Bank Research Observer,No:1, Vol:11, February.
- ÇOLAK, Ö. F., H. N. ARDOR ve M. Tuncay (2001), Finansal Kriz ve Bankalar, Yeni Türkiye Dergisi Kriz Özel Sayısı, Cilt 1, Yıl,7, Sayı,41, Ankara.
- DELİCE, Güven (2000), Uluslararası Sermaye Hareketlerine Tarihsel Bir Bakış, Banka, Maliye ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl:39, Sayı 9.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (2000), Sekizinci Beş yıllık Kalkınma Planı, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- DURHAM, J.Benson (2003), Foreign Portfolio Investment, Foreign Bank Lending and Economic Growth, International Finance Discussion Papers,No: 750, U.S.
- EĞİLMEZ, Mahfi ve Ercan Kumcu (2002), Ekonomi Politikası, Teori ve Türkiye Uygulaması, 3. Baskı, Om Yayınevi, İstanbul.
- EICHENGREEN Barry (2006), Sıcak Para İle Kalkınmak Mümkün mü?, Turkishtime, Ağustos, Sayı 52, İstanbul.
- GLICK, Reuven (1998), Capital Flows and Exchange Rates in the Pacific Basin, Federal Reserve Bank of San Francisco Economic Letter 1998 – 22, <http://www.frbsf.org/econsrch/wklyltr/wklyltr98/el98-22.html>, (Erişim Tarihi: 11.00.2005).
- Gürgün, G. (2003), 1990'lı Yıllarda Sermaye Hareketleri ve Krizler, Uzmanlık Yeterlik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.
- İNANDIM, Şeyda (2005), Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri İle Reel Döviz Kuru Etkileşimi: Türkiye Örneği, <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/seydainandim.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.02.2006).

KAR, M., M. A. KARA ve M. KAPLAN, (2004), "Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:1, Sayı:1, Kahramanmaraş.

KARLUK, Rıdvan (2001), Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı, Ekonomik İstikrar Büyüme ve Yabancı Sermaye TCMB Yayınları, Ankara.

KAYA, Y.T. (1998), Sermaye Hareketleri ve Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Modellenmesi Türkiye Örneği, İstanbul.

KAZGAN, Gülten (2004), Türkiye'de Ekonomik Krizler 1929-2001 Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme, Bilgi Üniversitesi, İstanbul.

KAZGAN, Gülten (2005), Türkiye Ekonomisinde Krizler, 1929-2001, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.

LOPEZ-MEJIA, Alejandro (1999), Large Capital Flows: Causes, Consequences, and Policy Responses, Finance and Development, Volume 36, Number 3.

LOUNGANI, Prakash ve Assaf Razin, (2001), How Beneficial Is Foreign Direct Investment for Developing Countries?, Finance and Development, Volume 38, Number 2, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/06/loungani.htm>, (Erişim Tarihi: 27. 01. 2009).

ÖZGEN, Ferhat Başkan (1998), "Globalleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Finans Piyasaları", Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir.

SEYİDOĞLU Halil (2001), Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama,14.Baskı, İstanbul.

SPK(Sermaye Piyasası Kurulu) (2007), 'Küresel Fon Akımlarının Gelişmekte Olan Ekonomilere ve Türkiye Ekonomisine Etkisi', Araştırma Raporu, Ankara.

TCMB(Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası) (2006), Enflasyon Raporu,2006-IV, Ankara.

TODARO, Michael P. (1989), Economic Development in The Third World, 4.Ed.,Logman, London.

TÖRÜNER, Yaman (2002), Sıcak Para Kazanı Yeniden Isıtılıyor, Akşam, 15.01.2002, İstanbul.

YELDAN, Erinç (2004), Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İletişim Yayınları, İstanbul.

YENTÜRK, Nurhan (2004), Finansal Sermaye Akımlarının Yatırımlar Üzerindeki Etkileri, Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler.

WILLIAMSON, John ve M. MAHAR (2002), Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme, Çev., Güven Delice, Liberte Yayınları, İstanbul.

Türkiye’de Siyaset Alanının Yeniden Tanziminde İki Önemli Olay: Tan Gazetesi Baskını Ve Mareşal Fevzi Çakmak’ın Ölümü

Yrd. Doç. Dr. Ensar Yılmaz

Bartın Üniversitesi

İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

ensar43@gmail.com

Özet: İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye dış ve iç dinamiklerin etkisiyle siyaset alanını yeniden tanzim etmek durumunda kaldı. Sınırları yeniden belirlenecek olan siyasi alan için tehlikeli görülen ve bu alan dışında bırakılması gereken siyasi ve sosyal talepler söz konusuydu. Bu süreç içerisinde ortaya çıkan bazı siyasi içerikli sosyal olaylar, siyaset alanı dışında hangi taleplerin kalacağını göstermesi açısından da önem kazanmaktadır. Tan Gazetesi Baskını ile Mareşal Fevzi Çakmak’ın cenazesinde çıkan olaylar bu anlamda örnek olma özelliğini göstermektedir. Bu olaylar sonrasında yeniden tanzim edilen siyaset alanında sol siyasal ve toplumsal taleplerle, İslami veya dinsel siyasal ve toplumsal taleplerin dışarıda bırakıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Siyaset Alanı, Tan Gazetesi Olayı, Mareşal Fevzi Çakmak’ın Ölümü

Redrafting Political Domain in Turkey Two Important Cases: Raid on Tan Newspaper and Marshal Fevzi Çakmak’s Death

Abstract: Being face-to-face with the pressures of the internal and external dynamisms, Turkey had to redraft her political domain in post World War II era. It was all about the political and social demands that should be taken out of the political domain since there were considered hazardous for the political domain does be drafted again. The socio-political events occurred in this process was crucial for their virtue of being indicator on which demands would be taken out of the political domain. The raid on Tan Newspaper and the chaos occurred in Marshal Fevzi Çakmak’s funeral were the examples in this regard. After these events, it is clear that the leftist political and social demands as well as Islamic or religious political and social demands were taken out of the political domain redrafted.

Keywords: Policy, Political Domain, Raid on Tan Newspaper, Marshal Fevzi Çakmak’s Death

Giriş

Siyaset alanı toplumsal taleplerin kendisini ifade edebildiği, karşıt taleplerle uzlaşarak toplumsal sorunların çözüme ulaştırıldığı bir alanı ifade etmektedir. Buna mukabil siyaset alanının bürokrasi marifetiyle devlet alanına dönüştürülmesi, toplumsal taleplerin ne olması gerektiği ve bu doğrultuda üretilen çözümlerin topluma sunulduğu bir alan haline dönüşmesini ifade etmektedir. Siyaset alanının, devlet alanına dönüşmesi diğer açıdan da devletin toplumda fiili durumlar yaratarak siyasi sosyalleşmenin demokratik bir zeminde oluşmasının önünü tıkaması anlamına gelmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin içinde yer almayı tercih ettiği uluslar arası platform, Türkiye'nin siyasal yapısında bir dizi değişikliği gerektirmektedir. Türk devlet adamları, mevcut dünya şartları içinde tek partili bir rejimin Batılı demokrasiler içinde yaşama şansı bulunmadığına kesin olarak inanmışlardır. Türkiye ya demokratik sistemi benimseyerek, Batılı devletlerin yanında yer alacak, onlarla siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirecek, ya da tek partili otoriter bir rejim içinde ve üstelik Doğu komşusunun sürekli tehditleri altında yaşayacaktır (Albayrak, 2004: 42).

Değişimin yönü dış dinamiklerin etkisiyle şekillenirken kurulmakta olan yeni yapının oluşmasında iç dinamiklerin etkisi ön plana çıkmaktadır. Savaşın hemen sonrasında 1946'da DP kurulurken iktidar partisi CHP'nin desteği açıktır. DP dışındaki partiler ya iktidar tarafından kapatılmakta ya da kamuoyu iletişim araçlarında kendilerine yer bulamayarak toplumla iletişim kuramamaktadırlar. Diğer yandan DP'nin kuruluşunda ilan ettiği programında da açıkça görüleceği gibi DP de CHP'den büyük farklar taşımamaktadır. Demokrat Parti'nin temeli CHP'ye dayanmaktadır. Kurucuları da CHP'lidir. Siyasal hayatımızın o günlere kadar geliştirdiği esas felsefeye tamamen sadık kişilerdir. Hiçbiri ne din devletini, ne de komünizmi istemekle suçlanamayacak niteliklere sahiptir. Rejime, milli mücadeleye, laikliğe bağlılık açısından CHP'lilerden farklı değildir.

İktidardaki CHP tarafından, Cumhuriyetçi Serbest Fırka'nın 1930'da ve Bağımsız Grup'un Savaş sırasında davrandığı gibi, DP'nin de meşruluğuna fiilen meydan okumadan hükümeti uyanık tutacak sembolik bir muhalefet olarak davranacağı umulmaktadır. Bu nedenle başlangıçta DP halk tarafından bir "denetim partisi," halktan gelen düşmanca duyguları giderecek ve bir halk ayaklanmasını önleyecek bir emniyet vanası olarak görülmektedir (Ahmad, 2002: 136). DP'nin bir muhalefet partisi olarak doğması, çok partili siyasi bir yapılanmaya geçen Türkiye'de muhalefet anlayışının kurumsallaşmasına katkı sağlamış olsa da DP'nin yönetim, siyasi iktidar anlayışı konusunda önündeki örnek tek parti yönetimidir.

Türkiye, yerleştirmeye çalıştığı yeni bir siyasi rejimin kendini koruma mekanizmalarını kurumsallaştıramadan, rejimi tehdit edebilme potansiyeli taşıdığına inanılan siyasal ve sosyal taleplere açık bir hale gelme ikilemiyle karşı karşıya kalmıştır. Hem uluslararası meşruiyetini oluşturmak hem de

kurulan cumhuriyet rejiminin yeni olmasından kaynaklanan otoriter yöntemleri bu yeni süreçte dengelemek zorundadır. Bu nedenle oluşturulacak siyaset alanının sıkı bir denetim altında olması gerekmektedir.

Bu siyaset alanının sınırlarının ne olacağı, bu alan içinde hangi toplumsal taleplerin temsil edileceği veya meşru olacağı o dönemde gerçekleşmiş olan siyasal içerikli sosyal olayların yeniden ele alınmasıyla ortaya koyulabilir. Veya tam tersten bir okumayla bu siyasal içerikli sosyal olaylar daha yakından incelenerek oluşturulmakta olan siyaset alanında hangi toplumsal taleplerin temsil edilemeyeceğinin, hangi taleplerin siyaset alanı dışı bırakılacağı yine böylesi toplumsal hadiselerden hareketle söylenebilir. Bu bağlamda, Türkiye’de siyaset alanının yeniden tanziminde iki olay bu siyasal olguyu anlamamıza yardımcı olmaktadır.

1. Tan Gazetesi Baskını: Sol Toplumsal Taleplerin Siyaset Alanı Dışında Bırakılması

Celal Bayar, İş Bankasını kuran kişi olarak iş çevrelerinin temsilcisi gibi görülüyor, İsmet Paşa’nın devletçilik politikasından farklı bir politikayı savunuyordu. Bu çevreler, liberalizmi savunmak için İş Bankasının yardımıyla gündelik bir gazete çıkarmayı kararlaştırdılar ve Babiâli’deki eski Mihran Matbaasını satın alarak “Tan” gazetesini çıkardılar. Gazetenin başyazarlığına Siirt Milletvekili Mahmut Bey getirildi. Böylece İsmet Paşa ile Celal Bayar arasında bir “doktrin” kavgası başladı (Sertel, 1977: 199-200).

Fakat Tan gazetesinin bu liberal kimliği uzun sürmedi. Zekeriya Sertel, “Son Posta” gazetesinden ayrıldığı zaman yeni bir gazete çıkarmayı düşünmektedir. İstiklal Mahkemesinde yargılanan ve bir daha gazetecilik yapmayacağına yemin eden gazeteci Ahmet Emin Yalman da kendisini Atatürk’e affettirmiştir. O da Babiâli’de bir gazete çıkarma olanağı araştırmaktadır. Biri liberal biri sosyalist iki gazeteci aynı gazetede buluşur. Gazeteyi beraber çıkarmaya karar verirler. O sırada İstanbul’da yayınlanan “Tan” gazetesi, satılığa çıkarılmıştır. İş Bankasınca özel sermayeyi savunmak için kurulan bu gazete, halk tarafından beğenilmemiş, başarısızlığa uğramıştır. Banka zararlı bir iş görmektense gazeteyi ve matbaayı satmayı daha kârlı bulmuştur. Bu iki gazeteci fırsatı kaçırmak istemezler. Tan gazetesini bütün tesisleriyle, hatta bütün teşkilatıyla, olduğu gibi satın alırlar (Sertel, 1977: 209-210). Sertel ve Yalman’ın yolları daha sonra ayrıldı. Daha sonraki günlerde Yalman, Sertelleri komünizm propagandası yapmakla suçlarken; Serteller de Ahmet Emin Yalman’ı milli mücadele sıralarındaki mandacılığı ile suçluyor ve onu savunma durumuna sokuyorlardı (Goloğlu, 1974: 407).

İkinci Dünya Savaşı’nın katı sansür uygulanan yıllarından sonra 1945’te sansürün gevşemesinden yararlanarak, basın dünyasında birçok solcu yayın gözükmeğe başladı. Bunların ilki, bir kapatılma fasılasından sonra Mayıs’ta yeniden çıkan ve Zekeriya Sertel’in başyazarlığında sosyalist fikirler ileri sürmeye başlayan günlük Tan gazetesiydi. Yılın sonuna doğru

daha açık bir şekilde Sovyet yanlısı olan gazeteler, özellikle haftalık Görüşler ve günlük Yurt ve Dünya çıktı (Lewis, 1993: 308).

DP'nin program hazırlıklarının yapıldığı günlerde, Türk basınında demokrasi mücadelesinde önde gelen iki yayın organı vardı. Bunlardan birincisi liberal eğilimli Vatan gazetesi, ikincisi de sol eğilimli Tan gazetesiydi. Her iki gazete de DP'yi destekliyordu. 1945 sonlarına doğru Tan gazetesi sahibi Serteller'in yayınladığı Görüşler adlı yeni bir dergi, ikinci sayısında Bayar, Menderes ve Çakmak'ın yazı yazacağını ilan etmekteydi. Tan'cı Serteller, DP yöneticileriyle yakın bir işbirliğine girmişler ve bu işbirliğinin ürünü olarak çıkan Görüşler dergisine DP liderleri sermaye yardımı, makale ve söyleşi vaat etmişlerdi (Timur, 2003: 112–113).

İnönü açısından Bayar, kendisine cephe alan Atatürk'ün öteki tüm yakın arkadaşlarına göre, muhalefet liderliği için en uygun adaydı. Sorun, Bayar'ın girmiş olduğu ilişkilerde toplanmaktaydı. Bunun için çözüm, İnönü için tehlikeli bulunanların etkisizleştirilmesiydi (Gevgilili, 1987: 39). Solcular Eski Dışişleri Bakanı Rüştü Aras aracılığı ile Demokrat Parti kurucularının arasına katılmak istiyorlardı. Zekeriya Sertel ile Cami Baykurt Demokrat Parti kurucuları ile tanıştılar, onlardan Tan Gazetesi için yazılar istediler. Solcular, kurulacak partiyi kendi ideolojilerinin gerçekleşmesinde kullanmak hevesinde idiler (Goloğlu, 1982: 130).

Falih Rıfki Atay'a 3 Aralık 1945'te yazdırdığı yazıda Bayar'a liderliği konusunda en açık güvenceyi verdiren İnönü, Tan ve Dr. Aras için bambaşka şeyler düşünüyordu. O geceyi Tanin başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'la birlikte bir dost toplantısında geçiren Sertel, neler olacağını ancak ertesi günü anlayacaktır. Yalçın "Kalkın Ey Ehli Vatan..." demiş ve parmağıyla Tan'ı göstermiştir. Bu yazıların ardından İstanbul Üniversitesi'nde CHP Gençlik Kolları'nın öncülüğüyle bazı gençler komünistlere karşı büyük bir gösteriyi başlattılar ve Babiâli'ye inerek Tan'ın basıldığı tesisler de içinde olmak üzere sol yayın yapan çeşitli yerleri tahrip ettiler. (Gevgilili, 1987: 40–41) Tan'la birlikte Görüşler, Yeni Dünya, Gün, La Turguie gazete ve dergileri de aynı topluluklarca basılarak her şey yıkılıp parçalandı (Yetkin, 1983: 219).

4 Aralık 1945'te komünizm ve muhalefet aleyhtarı pankartlar taşıyan kalabalık grup Tan gazetesi önünde toplanmıştı. Olay sırasında güvenlik güçlerinin olayı önleyememesi, bu sırada İstanbul'da sıkıyönetimin sürmesi ve olayın emniyet müdürlüğüne çok yakın bir yerde cereyan etmesi, bu hareketin hükümet tarafından düzenlendiği, en azından göz yumulduğu kanısını güçlendirmektedir. Kolluk güçleri saat 15: 00'e dek süren olaylar sırasında etkili hiçbir önlem almamıştı (Yetkin, 1983: 220). Zekeriya Sertel olay gününü şöyle anlatıyordu: "Ertesi gün sabah gazetelerini açtım. Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Kalkın ey ehli vatan* başlığı ile halkı bize karşı kışkırtan bir yazısı vardı. Tan gazetesini ve Tancıları komünistlikle suçluyor ve halkı matbaamızı yıkmaya çağırıyordu. Demek ki, bu sabah

yapılacak gösteri önceden hükmet tarafından hazırlanmıştı ve Hüseyin Cahit'e de böyle bir yazı yazması için emir verilmişti" (Sertel, 1977: 258).

"4 Aralık 1945 gününün sabahı üniversiteli faşist gençler ellerinde önceden hazırladıkları baltalar, balyozlar ve kırmızı mürekkep şişeleriyle matbaaya saldırdılar. Orada bekleyen polisler olup bitene seyirci kaldılar. Görevlerini yapmaya kalkmadılar. Göstericiler, baltalarla matbaa kapısını kırıp içeri girdiler. Makinaları balyozlarla kırdılar. Binanın camlarını indirdiler. İçindeki eşyayı kırıp döktüler. Elleri ne geçtiyse yakıp yıktılar. Sonra ellerinde kırmızı boya şişeleriyle 'Serteller nerede?' naralarıyla bizleri aramaya koyuldular. Amaçları, bizi çıplak soyup üzerimize kırmızı boya dökmek ve sonra önlerine katıp sokaklarda 'İşte kızıklar' diye gezdirmektir. Bütün bunlar polisin gözü önünde oluyordu. Göstericiler bizleri bulamayınca vahşi naralarla yollara düştüler. Beyoğlu yakasına geçtiler, orada Sabahattin Ali ile Cami Baykurt'un çıkardığı 'La Turquie' gazetesinin matbaasına gittiler. Orasını da kırıp döktükten sonra vapurla Kadıköy'e geçip bizi evimizde basmaya teşebbüs ettiler... Bu işin İnönü'nün bilgisi içinde (Başbakan) Saraçoğlu'nun verdiği emir üzerine polis tarafından tertiplenip yürütüldüğünde şüphe yoktu. Gösteri yapan ve matbaaya saldıran gençler arasında birçok sivil polis vardı" (Sertel, 1977: 260).

Gösteri sonunda göstericiler değil, Serteller mahkemeye sevk edildiler. Aslında göstericiler, İnönü'nün "Osmanlı liberali" olarak nitelediği Vatan gazetesine de saldırmak istemişlerdi. Ancak "nümayişin muhalefete karşı değil, sadece komünizme karşı olduğu intibasını uyandırmak maksadı ile Vatan'a hücum etmekten son dakikada vazgeçildi" (Timur, 2003: 113).

Tan saldırısının gerçek hedefi "solculuk" olmaktan çok "muhalefet"tir. Çünkü Tancılar, gazetelerinde aslında sosyalist değil, demokratik mücadele yapmaktalar ve Sabiha Sertel, kendilerine "komünist" suçlaması yapanlara şu yanıtı vermektedir: "Daha burjuva demokratik devrimi gerçekleştirmemiş bir memlekette, sosyalist bir devrim şartları gerçekleştirilmemiş bir memlekette, ne sosyalizmin ne de başkalarının temel tutacağına inanıyorum. Ben sadece demokrasi istiyorum. Bu demokrasiyi vermek istemeyenlerdir ki, Tan'ın bu mücadelesine karşı gerici bir mukavemet gösteriyorlar." İşte bu espriyle DP desteklenmektedir (Timur, 2003: 113-114).

Tan olayı, çok partili hayatı çeşitli zorunluluklar altında kabul eden siyasal iktidarın, muhalefeti baskı ve kontrol altında tutmak için değişik yollara başvurabileceğini de göstermektedir. Diğer yandan Tan olayı, yalnız sol basına karşı değil, muhalefete karşı gerçekleştirilmiştir. Çünkü bu gazeteler başından beri Demokrat Parti'ye de destek veren basın kuruluşları olarak bilinmekteydiler (Karpaz, 1967: 134). Tan olayı böyle değerlendirilebileceği gibi muhalefeti biçimlendirmek, ona mevcut rejimin meşruiyetine uygun sınırlar çizmek için gerçekleştirildiği de söylenebilir.

Tan gazetesi baskısıyla başlayan gelişmeler karşısında, Vatan gazetesinin sahibi Ahmet Emin Yalman temeli yeni atılan partinin kötü bir suikasta kurban olabileceğini düşünmüş ve dergiyle ilgilerinin olmadığını

hemen ilan etmeleri hakkında Menderes'e ikazda bulunmuştur (Yalman, 1970: 1328). Nitekim Menderes ve diğer arkadaşları, 5 Aralık günü *Görüşler* Dergisiyle hiçbir ilgileri olmadıklarını gazetelere ilan etmişlerdir (Sertel, 1977: 231). Demokrat partililer Tan gazetesi ve *Görüş* dergisi ile varmış gibi gösterilmek istenen ilişkiyi yalanladıktan sonra Moskova Radyosu da, sanki bu olayı bekliyormuş gibi, hemen ertesi günü Celal Bayar'ın aleyhinde yayına başlamış, onu Sovyet düşmanlığı ile suçlamıştı. Böylece, iktidarı değiştirmek için milli birlik kurmaya uğraşan solcular; Halk Partisi ve İsmet İnönü ile birlikte yeni parti kurucularını ve özellikle Celal Bayar'ı karşılarına aldılar (Goloğlu, 1974: 406–407).

Böylece oluşacak olan muhalefet partisinin siyaset bilimi açısından "sol" değerlerle ilişkisi kesilirken, sosyolojik açıdan da ücretli çalışan toplumsal kesimlerin taleplerinin siyaset alanına taşınmasının da önüne geçilmiş oluyordu. Böylece, ideoloji olarak, yeni muhalefetin iktidardan fazlaca farklılaşması da önleniyordu.

Tan olayı, Metin Toker'in deyişiyle, Demokrat Parti ile öteki muhalefet kesimleri arasındaki tehlikeli alakaların da sonunu getiren kesin darbedir, (Gevgilili,1987: 41) böylece DP, iktidardaki CHP'nin rejim için tehlikeli gördüğü siyasal/toplumsal kesimlerle ilişkisini devlet alanına sahip olan güçler doğrultusunda yeniden düzenliyordu.

Bu olaydan sonra, Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi sol görüşlere karşı ortak bir politika takip etmişler, sol görüşlü partiler ve sendikalar kapatılmış, son olarak da Türk Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddeleri bu dönemde üç kez (1946, 1949 ve 1951) değiştirilerek ağırlaştırılmıştır (Uzun, 1995: 77).

Tan Gazetesi baskınından sonra DP, gazetenin temsil ettiği siyasal ve toplumsal değerlerden uzaklaştı. Bu yöndeki toplumsal taleplere karşı, mevcut siyaset alanının çeperinden merkezine doğru çekilen refleksler üretti. Böylece sol toplumsal talepler ilan edilen siyaset alanının dışında bırakılmış oluyordu. Siyaset alanı yeniden tanzim edilirken sınırlar ortaya çıkmaya başlıyordu.

2. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Ölümü: İslami, Dini Toplumsal Taleplerin Siyaset Alanı Dışı Bırakılması

Fevzi Çakmak, 1898'de, tümen kurmay başkanı olarak ilk görevine atandı. 1910'da yarbay ve kolordu kurmay başkanı oldu. 1913'te albay ve tümen komutanı, 1915'de Çanakkale'de Anafartalar Grubu Komutanı, 1916'da Kafkas kolordu komutanı, 1917'de Diyarbakır ve Filistin'de ordu komutanı olarak görev yaptı. Sina Savaşlarındaki başarıları sonucu korgeneral (1918), ordu kıtaları müfettişi (1919) ve 3 Şubat 1920'de Harbiye Nazırı oldu. Bu arada Anadolu'daki Kurtuluş Savaşını türlü yollardan destekledi. Hakkında idam fermanı çıkarıldı. TBMM'ce, Milli Müdafaa Vekili ve Vekiller Heyeti Başkanı (1920) yapılan Çakmak, İkinci İnönü Zaferinden sonra orgeneral, Sakarya zaferinden sonra da mareşal oldu (Barutçu, 1977:

571-572). 1923'teki İlk Cumhuriyet Hükümeti'nde Genelkurmay Bakanı, 1924'ten 1944'e kadar da Genelkurmay Başkanı olan Çakmak, 12.01.1944'te emekliye sevk edilmişti (Goloğlu, 1982: 302). Emekliye sevk edilen Çakmak'la İnönü'nün arası açıldı. CHP'nin milletvekilliği teklifini kabul etmeyen Çakmak, İnönü'ye rakip olmak için yeni kurulan DP'yi destekledi. Bu partinin listesinden bağımsız aday olarak 1946 seçimlerinde İstanbul Milletvekili seçildi. Çakmak, İnönü'nün en çok çekindiği kişilerden biriydi. Çünkü Çakmak yıllarca ordunun başında kalmış ve halk tarafından sevilen biriydi. Öyle ki Çakmak, 1946 seçimlerinde İstanbul'da 194.833 oy alırken, DP'nin Genel Başkanı Bayar'ın oyu ancak 186.340'ı bulabilmişti (Gevgilili, 1987: 53-54).

İnönü, ordu üzerinde etkisi olabilecek tek kişinin Çakmak olduğunu söylüyor (Erim, 2005: 437) ve bu durumdan çekiniyordu. Demokratlar ise onu "bayrak" yapmışlar hatta Büyük Kongre sırasında evini bir "Kâbe" gibi ziyaret ederek, burada çay partileri düzenlemişlerdi (Toker, 1990: 37).

İnönü, Celal Bayar'ın Mareşal ile dayanışma ifade eden sözler söylemiş olmasına çok kızılıyordu. "Mareşal ile tesanüt yaparlarsa her şey biter" diyordu (Erim, 2005: 233). İnönü, DP'nin Çakmak'la birlikte hareket etmesi halinde iki parti arasındaki ilişkilerin kesilebileceğini ve çok partili siyasi sistemin kurulması için başka formüllere başvurulacağını ima ediyordu. Aslında Bayar ve diğer DP ileri gelenleri de Çakmak'ın DP'de hâkim olmasını kendi konumları itibarıyla tehlikeli buluyorlardı. Çakmak'ın DP listesinden milletvekili seçilmesinden itibaren DP'li yöneticilerde bir tedirginlik başlamıştı.

DP içindeki muhalif grup Mareşal'i bu partinin liderliğine getirmeyi planlamış ve nihayet bu plan, 1947 yılının ilk aylarında uygulamaya konulmuştu. Nitekim bu amaç doğrultusunda, önce 9 Şubat'ta İzmir İl İdare Kurulu üyesi Dr. Mustafa Kentli, DP'den istifa etti. İstanbul da ise, parti içi muhalefet Avukat Kenan Öner tarafından yönlendirilmeye başlanmıştı. Çakmak, DP'deki bölünme sürecinde muhaliflerin yanında yer aldı ve 1947'de bu partiden ayrılarak Millet Partisi'nin kurucuları arasına katıldı.

1950 seçimlerine doğru Cumhurbaşkanı ve Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü İstanbul'a gitti. Bu sırada, Millet Partisi Onursal Başkanı Fevzi Çakmak, İstanbul'da Teşvikiye Sağlık Yurdu'nda hasta yatıyordu. Devlet Başkanı İnönü, Mareşal Fevzi Çakmak'ı ziyaret için hastaneye gitti. Fakat Fevzi Çakmak kabul etmedi, Halk Partisi'nin yayın organı Ulus Gazetesi de Mareşal'in bu davranışını sert bir dille kınadı (Erer, 1966: 508).

Mareşal Çakmak 10 Nisan 1950 günü saat 07.35'te öldü. Toplum, Çakmak'ın vefatını büyük bir üzüntüyle karşıladı. Gazeteler siyah başlıklarla çıktı, dünya basını, Fevzi Çakmak'tan söz etti, Irak ve Suriye radyoları matem marşları çaldı, Millet Partisi ile Demokrat Parti ve Milli Türk Talebe Birliği birer bildiri yayımladılar. Halkevlerinin önünde toplanan sivil ve subay Türk gençleri tabutunun başında nöbet tuttu. Yalnız Halk Partisi ve Hükümeti olaya hiç ilgi göstermedi, radyo eğlenceli müzik yayını sürdürdü, hiçbir

bayrak yarıya indirilmedi. Bunun üzerine, Teşvikiye'de toplanan kalabalık halk topluluğu yürüyüşe geçerek Radyoevi önüne geldi, radyodaki yayın aleyhinde gösteriler yaptı, saygılı bir program yapılmasını istedi, fakat kabul ettiremedi. Tekrar yürüyüşe geçen kalabalık, bu kez daha etkili davranarak Taksim Belediye Gazinosu da dahil bütün eğlence yerlerini kapattırdı, bütün bayrakları yarıya indirtti (Goloğlu, 1982: 302).

Çakmak, cenazesine çelenk gönderilmesini istememişti. Hükümet, İstanbul valisine, cenazenin resmi merasimle kaldırılmasını söyledi. Cenazede Hükümet adına Milli Savunma bakanının bulunmasına karar verildi (Erim, 2005: 434). Fakat toplanan kalabalık Askerî tören yaptırmadı. Komutanlara, "Yuha!" ve "Satılmış ordu," diye bağırdı. Cenazeyi musalladan alıp eller üzerinde tekbir getirerek Eyüp'e götürdüler. Tören komutanı, Valiye, "Cenazeyi alıp götürüyorlar, karışma olanağı yoktur, bırakmaktan başka yol yoktur," demişti (Barutçu, 1977: 405). İstanbul'daki cenaze töreni kenti adeta baştanbaşa ayaklandıran bir siyasi protesto bildirisine dönmüştü (Gevgilili, 1987: 70). Bu durumda çıkabilecek olayların korkunç sonuçlarını gören İstanbul Valisi Dr. Fahrettin Kerim Gökay, resmi ve askeri törenin Beyazıt'ta bittiğini ilan etmişti. Böylece, yüz binlere varan cemaat de hükümet kuvvetleriyle karşı karşıya gelmeden, tabutu Eyüp'e kadar tekbirlerle eller üzerinde götürdü (Erer, 1966: 508- 517).

Cenazede çıkan olaylar nedeniyle 72 kişi gözaltına alındı. İstanbul'da Milliyetçiler Derneği ve Türk Kültür Ocağı'nda aramalar yapıldı. Gözaltına alınan gençler 'Mareşal'in ölümünü fırsat bilerek irticaya elebaşlık yapmakla' suçlanıyorlardı. CHP iktidarı bu olayları irticayı hortlatmak hareketi olarak nitelendirdi. Tekbir getirmeyi inkılap düşmanlığı olarak gördü (Bölükbaşı, 2005: 122). Üniversite gençliğinin kendiliğinden ortaya koyduğu tepki, ayaklanma olarak görüldü ve Ulaştırma Bakanlığı 20 Nisan 1950'de bir karar alarak, öğrencilerin toplu bir halde bir yerden bir yere gitmesini önlemek amacıyla bundan sonra grup halinde seyahat edecek öğrencilere yapılan otobüs bileti indirimini kaldırdı (Bölükbaşı, 2005: 123).

Hükümet çevrelerine göre İstanbul tam bir irtica günü yaşamıştı. Şimdiye kadar görülmemiş bir kalabalık (100.000 kişi tahmin ediliyor) sokaklara dökülmüş. Hafızlar, şeyhler, hocalar Arapça ezanlar, ilahiler okuyarak Nişantaşı'ndan Beyazıt'a ve oradan da Fatih ve Eyüp'e kadar tabutu götürmüşlerdi. Olayın dikkat çeken bir yönü de bu tezahürlerin önünde üniversite talebelerinin yer almasıydı. Bu olay 30 yıl sonra, laiklik inkılabımızın imtihanı olarak değerlendirilmişti. CHP'li Erim, "Garip tesadüf 1909 yılı Rumi tarihle 31 Martı (13 Nisan) ile bir gün farkla bu manzara 41 yıl sonra tekrar canlanıyor," diyordu (Erim, 2005: 435). Hüseyin Cahit Yalçın da, "Bugün 30 Mart'tır. Ünlü 31 Mart, 41 yıl sonra yineleniyor," dedi (Barutçu, 1977: 405).

Mareşalin cenazesi sırasında bazı grupların olay çıkarmasından Millet Partisi sorumlu tutuldu. Hem iktidar partisi hem de Demokrat Parti, Millet Partisi'nin din konusundaki tutumunu eleştiriyor ve laiklikten taviz

verdiği ileri sürülüyordu (Uzun, 1995: 119). CHP ve DP gelişen olaylar karşısında laiklik konusunda birlikte hareket etme kararı aldılar. Böylece Çakmak'ın ölümünün ardından gerçekleşen olaylara dayanılarak dini talepler, yeniden tanzim edilen siyaset alanı için tehlikeli görülüyor ve bu alanın kurucusu siyasi aktörler tarafından dışarıda bırakılıyordu.

Sonuç

Tan gazetesi olayından sonra Çakmak'ın cenazesi de 1946–1950 arasında kurulmaya çalışılan siyaset alanı için simgesel bir olay olma özelliği göstermektedir. Tan gazetesi olayıyla sol değerleri mevcut rejim için tehlikeli gören CHP-DP, Çakmak'ın cenazesindeki olaylar sonrası aşırı sağ olarak görülen değerleri, laiklik karşıtı olarak değerlendirdikleri hareketleri de rejim için tehlikeli bulmaktadır. Böylece toplumsal taleplerin ve/veya toplumsal değerlerin siyaset alanında temsil edilmesinin, rejimin henüz kendini koruyacak toplumsal reflekslerden uzak olması nedeniyle siyaset alanının daraltılması sonucunu doğurmaktadır. Yeniden tanzim edilecek olan siyaset alanı soldan gelecek olan toplumsal taleplerle aşırı sağdan gelecek toplumsal talepleri siyaset alanı dışında bırakarak bu taleplerin siyasi partiler aracılığıyla siyaset alanına taşınmasına izin vermemektedir.

Bu dönemde siyaset topluma endeksli olmaktan daha çok devlete endeksli bir hal ortaya koymaktadır. Siyaset hatta toplum, devlet içinde erimiştir, mündemiçtir. Siyasetin meşru kaynağı toplumsal talepler olmaktan çok devletin talepleri noktasındadır. Devlet topluma ilişkin tasarrufları uhdesinde toplayan yegâne güçtür. Siyasi sosyalleşme sürecinin referansı da toplumdan ziyade köklü bir geleneği olan devlettir. Dolayısıyla siyaset alanı toplumsal taleplerin doğrultusunda olmaktan ziyade devletin talepleri doğrultusunda belirlenmektedir.

1946 seçimleriyle siyaset alanı içerisinde meşruiyetini kazanmış yeni bir siyasi aktör olarak DP, ilk kongresinde iktidar karşısında bütün toplumsal taleplerin taşıyıcısı olarak görülmeye başlanmış ve bu algılama yeni siyasi sosyalleşme sürecine ivme kazandırmıştı. Oysa bu olaylar sonrası DP, siyaset ve toplum ilişkisinin farklılaşmasına pek de müsaade etmeyen, sınırları daraltılmış bir siyaset alanında var olmayı kabul ederek meşruiyetini sağlamak zorunda kaldı.

Bununla beraber DP'nin I. Büyük kongresinde toplumsal talepler sınır tanımaz bir şekilde ifade edilmişti. Bu talepler mevcut siyaset alanını tehdit eder bir hal almasına rağmen DP üst yönetimi bu talepleri süzüp sistemle uyumlu bir hale gelmesini sağlayarak kendini meşruiyet dairesinde tutarken toplum ve siyaset arasında oluşmakta olan doğrudan ilişki kanalının da açık kalmasını sağlamaktadır. Bu tutumundan dolayı daha iktidara gelmeden büyük bir bölünme yaşamamasına karşın mevcut siyaset alanı içinde kalmış olması DP'ye meşruiyet kazandırmış ve iktidara gelişinde devlet kurumlarının karşı koyma refleksiyle karşılaşmasını önlemiştir.

Toplumsal temsil kabiliyetleri açısından parlamenter demokrasinin en önemli kurumlarından biri olan siyasi partiler Türkiye’de uzun bir geçmişe sahip olmalarına karşın, Türkiye’nin kendine özgü koşullarından ötürü siyaset alanının dar tutulması, partilerin toplumsal temsil kabiliyetini zayıf kılmıştır.

Bu yeni siyasi sosyalleşme sürecinde CHP karşısında bir alternatifin varlığı ve seçim kanunda yapılan değişiklik siyasi sosyalleşmeyi hem canlandırmakta hem de hızlandırmaktadır. DP, artık toplum için siyasi sosyalleşmenin yeni aracıdır. Toplum ekonomik, siyasi ve sosyal taleplerini siyaset alanına DP üzerinden taşımak istemektedir. Fakat siyaset alanı, DP’nin de katkısıyla çizilen sınırları nedeniyle bütün toplumsal taleplere açık değildir. Bu durum siyaset-toplum ilişkisinde, bütün değişikliklere rağmen, tek yönlü (determinal) ilişki biçiminin devam ettirilme isteğinin tezahürü olarak görülebilir.

DP’nin siyasi sosyalleşmenin yeni aracı olarak ortaya çıkması, seçim kanundaki değişiklikler siyaset alanının darlığına rağmen tek yönlü olan siyaset ve toplum ilişkisinde bir değişime yol açmaktadır. Artık, toplum siyaset alanında yeni siyasi aktör olarak yer almaktadır. 1950 seçimleri bu anlamda büyük bir önem taşıyacaktır.

1950 seçimleri sonrası ortaya çıkan yeni durum siyaset ve toplum arasındaki ilişkinin değişmekte olduğunu göstermektedir. Toplumun bir siyasi aktör olarak siyaset alanında kendine yer açması siyaset-toplum ilişkisinin yönünü ve biçimini değiştirmiştir. Artık sadece belirlenen, pasif bir toplumsal ilişkiden değil, aynı zamanda siyaset alanına müdahale eden, etkin bir toplumsal ilişki biçiminden bahsedebiliriz. Fakat bununla birlikte rejim kaygılarından ötürü siyaset alanının dar tutulması da ortaya çıkan fonksiyonel siyaset-toplum ilişkisinin kontrolsüz olmayacağına işaret etmektedir. Bu noktada Bayar’ın cumhurbaşkanı seçilmesi de önem taşımaktadır.

Her ne kadar siyaset alanı CHP ve DP tarafından yeni iç ve dış koşullara göre tanzim edilmiş olsa da siyaset ve toplum arasındaki ilişkinin niteliğindeki değişim bundan sonraki süreci etkileyecek temel unsurlardan biri olacaktır.

Kaynakça

- AHMAD, Feroz (2002), Modern Türkiye'nin Oluşumu, Doruk Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara.
- ALBAYRAK, Mustafa (2004), Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- BARUTÇU, F. Ahmet (1977), Siyasi Anılar (1939–1954), Milliyet Yayınları, İstanbul.
- BÖLÜKBAŞI, Deniz (2005), Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası Osman Bölükbaşı, Doğan Kitap, İstanbul.
- ERER, Tekin (1966), Türkiye'de Parti Kavgaları, Çınar Matbaası, İstanbul.
- ERİM, Nihat (2005), Günlükler (1925–1979), Cilt I-II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ERYILMAZ, Bilal (2004), Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime, Alfa Yayınları, İstanbul.
- GEVGİLİLİ, Ali (1987), Yükseliş ve Düşüş, 2. Basım, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- GOLOĞLU, Mahmut (1974), Milli Şef Dönemi 1939-1945, Turhan Kitabevi, Ankara.
- GOLOĞLU, Mahmut (1982), Demokrasiye Geçiş 1946-1950, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- KARPAT, Kemal (1967), Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- KOMİSYON, (2001), Türkiye'de Toplumsal Mücadele Tarihi, Sosyalizm Ansiklopedisi, C.8., İletişim Yayınları, İstanbul.
- LEWIS, Bernard (1993), Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5.Baskı, Ankara.
- SERTEL, Zekeriya (1977), Hatırladıklarım, 2. Basım, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- TAŞDELEN, H. Musa (1997), Siyaset Sosyolojisi, Kocav Yayınları, İstanbul.
- TİMUR, Taner (2003), Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, 3.Basım, İmge Kitabevi, Ankara.
- TOKER, Metin (1990), Tek Partiden Çok Partiye, 2.Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- UZUN, Turgay (1995), Türkiye'de Tek Partili Yönetimden Çok Partili Yönetime Geçiş Sürecinde Türk Siyasi Hayatı (1946–1950), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, K.Y. Anabilim Dalı, İzmir.
- YALMAN, Ahmet Emin (1970), Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, Cilt III-IV, Rey Yayınları, İstanbul.
- YETKİN, Çetin (1983), Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930–1945), Altın Kitaplar.

Marksist Devlet Teorileri Çerçevesinde Elitler Teorisinin Marksist Yorumu Üzerine Bir İnceleme Marx ve Pareto

Arş. Gör. Yusuf Avcı

Bartın Üniversitesi

İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

yusufavci@bartin.edu.tr

Özet: *Ondokuzuncu yüzyıl tarih felsefeleri ve teorileri ile birlikte anılır. Marksizm ondokuzuncu yüzyılın önde gelen teorilerinden biridir. Marksizm genel bir teori olsa da devlet analizi kendi içinde farklılıklar ve zorluklar içerir. Marx devlet konusunda çelişkili görülebilecek eserler vermiştir ve mirasçıları, bu miras üzerinde anlaşılamamıştır. Vilfredo Pareto ise tarihteki elit dönüşümlerini analiz etmiştir. Devletin göreceli özerkliği bağlamında elitler teorisi ile Marksist analiz ile birlikte düşünülebilir*

Anahtar Kelimeler: *Karl Marx, Vilfredo Pareto, Marksist Devlet Analizi, Elitler Teorisi, Devletin Göreceli Özerkliği*

An Analyses on Elites Theories Marxist Version On the Base of Marxist State Theories Marx and Pareto

Abstract: *Nineteenth century is called with history philosophies and theories. Marxism is one of the main theory of nineteenth century. Although Marxism is a general theory Marxist state analyses' contains differenties and difficulties. Marx wrote potentially conflictive works on State and his heirs could not agreed on his inheritance. Vilfredo Pareto analysed elites transformations in history. As part of state's relative autonomy elite theories could be thinking with Marxist analyses.*

Keywords: *Karl Marx, Vilfredo Pareto, Marxist State Analyses, Elites Theory, Relative Autonomy*

Giriş

On dokuzuncu yüzyılın bir “tarih felsefesi” dönemi olarak nitelenmesi felsefe literatürü içerisinde yaygın bir eğilimdir. Tarihin hızlandığı, Avrupa'nın üzerinde bir değil, birden fazla “hayalet”in dolaştığı bir dönemde tarihin nereden geldiğini ve nereye gittiğini anlama çabasını şaşırtıcı görmemek gerekir.

Eliade'nin belirttiği gibi her sonbaharda yıkılan her ilkbaharda yeniden kurulan bir dünya tasarımına sahip olmak “an”ı öncesinden ve sonrasında bağımsız olarak ele almak anlamına gelir (Eliade, 1994). “An”ı bir tarih içerisinde anlamak, onu geçmiş ve gelecek arasında bir nokta olarak ve bugünü var eden bir gerçeklik olarak düşünmek demektir. Tarihin ilerleyen bir süreç olarak kavranması ise bu sürecin dinamiğini ya da failini düşünmek çabasından ayrılamaz.

On dokuzuncu yüzyılda tarihsel dönüşümün yasalarını bulmak konusunda birçok farklı teori geliştirilmiştir. Erken dönemden itibaren düşünüldüğünde tarih felsefesine katkı yapmış olan düşünürler arasında Condillac, Saint-Simon, Condorcet, Comte, Vico, Herder, Hegel ve Marx sayılabilir (Güçlü ve diğ., 2003: 1391-1394). Bu teoriler kendi içlerinde evrimci, teleolojik, idealist ya da materyalist olarak ayrışsalar da temel olarak tarihi anlamlandırma çabası olarak görülebilirler.

Marx (1818–1883, tarih felsefesini Manifesto'nun açılışındaki ünlü cümlesiyle “Şimdiye kadarki tüm toplum tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir.” diyerek açıklar (Marx, 2007: 11). Buna karşın, Vilfredo Pareto (1848–1923) iktidar seçkinlerinin tarihin yönünden bağımsız olarak her zaman var olacağı iddiasıyla bu zincire eklenmiştir. Pareto'nun analizinde tarihsel dönüşüme etki eden faktörlerden çok elitlerin tarihsel dönüşümüne yapılan vurgu dikkat çeker.

İşçi sınıfının ideolojisini yapan Marx ile “Burjuvaların Karl Marx”ı ünvanını taşıyan Pareto'nun çalışmaları doğal olarak birbirlerine karşı konumlandırılmıştır. Dolayısıyla öncelikle Marx ve Pareto'nun kuramları - çalışmanın gerektirdiği kadarıyla- aktarılmaya çalışılacak, daha sonra ise Marksist devlet teorisi ve bu konudaki tartışmalar incelenecek, ayrıca Marksist analizi, iktidar seçkinleri analizi ile birlikte düşünmenin mümkün olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmada Pareto'nun teorisinin yer almasının nedeni, özellikle “saf” bir elit teorisi örneği olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sayede Marksist analizle birlikte düşünülebilecek bir elit teorisinin “klasik” teorilerle nasıl farklılıklar/benzerlikler taşıdığı da ortaya çıkmış olacaktır.

1. Karl Marx: Düşünsel Kaynakları ve Kuramı

1818 yılında Prusya'da doğan Marx, kendisini Hegel'in (1770–1831) inşa ettiği “tarih” felsefesi ile karşı karşıya buldu. Hegel, Yunanlılardan bu yana gelişen Avrupa düşüncesinin kendinden önceki bütün hareketini sistemli ve anlamlı bir bütün haline getirmişti (Callinicos, 2007: 71).

Diyalektik yöntem yoluyla (maddedeki ya da düşüncedeki) çelişkiler ilerlemeyi ve gelişmeyi mümkün kılan bir anlam kazanır. Hegel'in diyalektik yöntemine göre her tarihsel gelişme ya da eğilim kendisini yıkan bir karşı eğilim doğurur ve sonra ikisi arasından her ikisini de aşan bir seviyede (daha akılcı bir noktada) uzlaşırlar. Dolayısıyla tarihin, akılcı bir hakikate doğru giden bir süreç biçiminde formüle edilebilmesi mümkün olur (Güçlü ve diğ., 2003: 649-654). Diyalektik yöntem, toplum ve tarih içerisindeki karmaşık ve bağlantısız gözükken gelişmeleri kendi iç mantığı ile tekrar kurmaktadır. Bu önemlidir zira Marx, diyalektiğin bu yönünü idealist içeriğinden arındırmak koşuluyla aynen kullanmıştır. Hegel'de olduğu gibi Marx'ta da diyalektik, toplum ve tarihteki bağlılık ve ilişkileri açıklığa kavuşturan yeni bir yöntem olmuştur.

Hegel, Alman felsefesi içerisinde birçok mirasçı bıraktı; bunlar içerisinde, Bauer ve özellikle Feurbach, Marx ve Hegel arasındaki konumuyla önemlidir. Feurbach, Hegel'in mirasını materyalist bir biçimde dönüştürmeye çalışması ve tarihin itici gücü olan Mutlak Tin yerine maddi güçleri geçirmesi yönüyle Marx'a düşünsel bir kaynak olmuştur (Sabine, 2000: 195).

Marx, insanı toplumsallığı içerisinde algılayarak Feurbach'ın, diyalektiği maddi bir temele oturtarak da Hegel'in ötesine geçmektedir (Marx ve Engels, 1976: 27-30). İnsan varlığının tarihsel/toplumsal bir yapıda belirlendiğini (Hegel), bu belirlemenin kaynağının ise maddi koşullar olduğunu (Feurbach) düşünen Marx, maddi koşullar ifadesini iktisadi sistem olarak okumuştur. "Araştırmalarım, devlet biçimleri kadar hukuki ilişkilerin de ne kendilerinden, ne de iddia edildiği gibi insan zihninin genel evriminden aşamayacağı, tam tersine, bu ilişkilerin köklerinin, Hegel'in 18. yüzyıl İngiliz ve Fransız düşünürlerinin örneğine uyarak "sivil toplum" adı altında topladığı maddi varlık koşullarında buldukları ve sivil toplumun anatomisinin de, ekonomi politiğin içinde aranması gerektiği sonucuna ulaştı." (Marx ve diğ., 1976: 607). Bu noktada Marx'ın düşünsel kaynaklarından bir diğeri olan ekonomi politik okulu devreye girmektedir. Marx, Ricardo'nun emek-değer kuramını ele alarak onu kapitalizm çözümlemesinin temeli haline getirir. Emek-değer kuramı bir metanın değerinin içerdiği emekle ölçülmesidir. Emek gücünün değerini ölçen emek miktarı ise emekçinin kendisini ve ailesini yeniden üretebilmesi için gereken malların miktarıdır. Ve son olarak emekçi, bir çalışma gününde genellikle kendi emek gücünün değerinden fazla bir değer üretir. Bu fazla değer "artı-değer"dir ve kapitalistin karşılığını ödmeden el koyduğu değerdir (Gouvernuer, 2007: 14).

Marx için "insanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan veri olan ve geçmişten kalan koşullar içinde yaparlar" (Marx, 2003b: 14). Bu veri ve koşullar, üretim biçimi ve üretim ilişkileridir. Marx için temel kavram "üretim biçimi"dir. Üretim biçimi geleneksel olarak üretim ilişkileri ve üretici güçlerin etkileşimi şeklinde; yani, üretim araçlarının mülkiyet sistemi ve

üretici güçlerin gelişim düzeyi olarak tanımlanır (Marshall, 1999: 778). Dolayısıyla üretim biçimleri arasında üretim araçlarının mülkiyetinden kaynaklanan üretim ilişkileri ve üretici güçlerin gelişmişliği temelinde bir farklılaşma vardır. Üretici güçlerin gelişmişliği terimi herhangi bir dönemde insanların ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıkları belli teknolojileri belirtir. Ayrıca bu teknolojik gelişim üreticiler arasında Marx'ın "emek süreci" dediği bir toplumsal işbirliğini de yansıtır (Callinicos, 2007: 135). Marx, üretim güçlerinin belli bir gelişmişlik düzeyinde üretim ilişkileri ile bir çelişki ortaya çıktığını söyler. Üretim ilişkilerinin mülkiyet ilişkileri ile çok yakından bağlantılı olduğu düşünülürse, üretici güçlerle, üretim ilişkileri arasındaki çelişki, üretici güçlerle, mülkiyet ilişkileri arasında bir çelişki anlamına da gelir (Aron, 1994: 113). Bu çelişkiler yeni üretim biçiminin gerektirdiği üretim ilişkilerini temsil eden bir sınıf tarafından yapılacak devrimle çözülecektir. "Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar." (Marx ve Engels, 1976: 607–612). Kapitalizm özelinde bu devrimci sınıf proletaryadır; üretim araçlarında sürekli gelişim olmasına rağmen gelir dağılımı konusunda bir iyileşme olmamakta ve sürekli yoksullaşma aşılammamaktadır. Kapitalistler arası rekabetin ortaya çıkardığı tekelleşme, sınıfsal karşıtlığı açıklaştıracak ve ara sınıfların peyderpey ortadan kalkmasıyla toplum proletarya ile kapitalistler arasında bölünecektir. Proletaryanın sınıfsal mücadelesi bu yüzden evrensel bir mücadeledir.

2. Vilfredo Pareto: Kuramı ve Elitler Teorisi

Vilfredo Pareto, istisnai aralıklar dışında insanların her zaman bir elit azınlık tarafından yönetildiğini söyleyerek elit kuramlarının öncü isimlerinden biri olmuştur. Gaetano Mosca'nın, *The Ruling Class* kitabıyla başlayan tartışmaya Pareto kendi karmaşık sosyolojisinin bir parçası olarak katkıda bulunur. Pareto aynı zamanda çoğunluğu yöneten azınlığı belirtmek için "elit" kelimesini kullanan ilk kişidir (Marshall, 1999: 511). Pareto'nun bu çalışma için önemi de elitler teorisi içerisindeki "klasik" niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı Pareto'nun kuramından kısaca bahsedilerek özellikle elit teorisi ile ilgili düşünceleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Pareto'da toplumsal eylem zihinsel birer rasyonelleştirme çabası olarak ortaya konan "türemler" yoluyla belirlenir. Türemler, ideoloji ve söylem olarak görülebilecek sözlü araçlardır. İnsanlar ya da gruplar, türemler yoluyla nesnel bir mantığa sahip olmayan tortuları meşrulaştırırlar denebilir. Dolayısıyla türemler asıl olarak altı temel "tortu" tarafından güdülenmektedir (Aron, 1994: 300). Tortular ise toplumsal eylemlerin temelinde yer alan ve içgüdüyü andırır biçimde değişmez biçimde insanlarda yer etmiş olan

eğilimlerdir. Tortular içerisinde cesaret-güç ve kurnazlık-uzlaşma tortuları Pareto'nun seçkinler teorisi açısından özellikle önemlidir. Pareto'nun teorisinde bireysel farklılıklar temel önemdedir zira Pareto seçkinler teorisini toplum içerisinde bulunan bu bireysel farklılıklar üzerine temellendirir (Kösemihal, 1989:321).

Pareto, tarihsel dönüşümü veri kabul ederek, önemli olanın her dönüşümün bir "seçkinler arası dönüşüm" olduğunun anlaşılması olduğunu savunur. Dönüşümlerin kaynağı ile öncelikli olarak ilgilenmez: "Bu büyük duygu akımlarının nasıl doğup nasıl geliştiğini soruşturmanın yeri burası değildir" (Pareto, 2005: 33). Teorisini ise Marx'ın "insanlık tarihi sınıf savaşımının tarihidir" sözüne atıfla "...insanlık tarihi seçkinlerin durmadan devam eden yer değiştirme tarihidir" (Pareto, 2005: 35) diyerek formüle eder.

Seçkin; güç, zenginlik ve bilgi gibi sosyal değer veya servet ('fayda') bakımından en yüksek başarıya ulaşmış kişi anlamında, değer yargılarından bağımsız bir birim olarak ele alınmalıdır (Pareto, 2005: 13). Bu seçkin tanımı oldukça geniş bir tanımdır, bu yüzden Pareto daha dar bir "yönetici seçkin" tanımlaması yapmak ihtiyacı duyar (Aron, 1994: 320). Seçkinler, geniş tanımlandığında, bir toplum içerisinde herhangi bir alanda en başarılı olan kimselerdir. Fakat bu genişlikte tanımlandığı takdirde seçkinlerin iktidar ile olan ilişkilerini incelemek mümkün olmaz. Seçkinlerin iktidarla ilişkisini anlamak için seçkinler arasında da bir hiyerarşi oluşturmak gerekmektedir. Dolayısıyla hükümet üzerinde dolaylı ya da dolaysız rol oynayan seçkinlere yönetici seçkin denilir ve seçkinler yönetici seçkinler-yönetici olmayan seçkinler olarak ikiye ayrılır (Vergin, 2008: 125).

Seçkinlerin dönüşümleri belirli dalgalar biçiminde tespit edilebilir. Bu dalgalanmaların dini ya da seküler bir nitelik taşımaları özde bir farklılık oluşturmamaktadır. Tarihi kitlelerin kendilerini kaptırdıkları irrasyonel duygusal dönüşümler üzerinden okumak konusunda Pareto yalnız değildir; örneğin Carl Schmitt de "siyaset ve devlet düşüncesinin tüm devirlerinde spesifik bir anlamda apaçık bulunan ve geniş kitlelerin, çok sayıda yanlış anlama ve efsaneleştirmelerle de olsa kolayca benimsediği böylesi tasavvurlar vardır" (Schmitt, 2006: 37-38) diyerek bu yoruma başka bir açıdan katkı sağlar.

Tarih içerisinde görülen tüm büyük duygu akımları "çoğunluğun iyiliğinin gerçekleştirilmesi" amacıyla hareket ettikleri iddiasında olmuşlardır. Cesaret-güç tortusuna sahip olan "aslan" karakterli yeni seçkinler enerji dolu ve saldırgandırlar. Eski seçkinler ise açgözlülüklerinden ve başkalarının mallarını gasp etme hırslarından bir şey kabul etmemekle beraber yumuşak ve ılımlıdırlar. Eski seçkinlerin sahip oldukları güç ile onu savunmak için seferber ettikleri güç arasında bir denge yoktur; kendi güçlerini kullanmama eğilimi gösterirler. Yeni düşün dalgasının çekiciliği eski seçkinlerin en yetenekli üyelerini de yeni seçkinlerin arasına kattığı için eski seçkinler daha da zayıf düşerler. Ve peyderpey yerlerini yeni seçkinlere terk etmek zorunda kalırlar. Sonuç olarak, Pareto'nun analizinin merkezinde elitlerin tarih boyu

süren dönüşümü yer alır ve tarih boyunca ortaya çıkan düşünsel/dinsel hareketler yeni bir elit yaratan ve eski elitleri tasfiye eden dalgalar olarak nitelendirilebilir.

3. Marx'ta ve Marksizm'de Devletin Niteliği Sorunu ve Elitler Teorisi

Marx'ın devletle ilgili yazıları farklı anlamlar çıkarılmasına izin veren, yer yer çelişen karmaşık bir miras oluşturur ve zaten, özelde devlet teorisi genelde ise siyaset teorisi Marx'ın ve Marksist analizin en zayıf olduğu alanlar olarak görülmektedir (Anderson, 2008: 168). Hatta Marx'ın bir devlet teorisi oluşturmadığı ya da oluşturmaya ömrünün yetmediği de söylenebilir (Miliband, 1989: 85). Buna karşın elbette, Marx'ın devlet, siyaset ve iktidar üzerine bıraktığı birçok kaynak vardır.

Marx, Komünist Manifesto'da "Modern devlet iktidarı, tüm burjuva sınıfın ortak işlerini yürüten bir komiteden başka bir şey değildir." diyerek devleti tamamen sınıfsal bir işlevle tanımlar (Marx ve Engels, 2007: 13). Ayrıca "Fransa'da İç Savaş'ta da devletin bu işlevsel yapısını vurgular: "Modern sanayi ilerlemesi geliştikçe, sermaye ile emek arasındaki sınıf karşıtlığı da genişliyor, yoğunlaşıyor, devlet iktidarı gitgide sermayenin emek üzerindeki ulusal bir iktidar, toplumsal kölelik ereklerine göre örgütlenmiş toplumsal bir güç, bir sınıf egemenliği aygıtı niteliğini kazanıyordu" (Marx, 2003a: 54). Yine Fransa'da İç Savaş'ta, bu kez, önceki ifadelerle karşıt biçimde, Komün deneyiminde devletin baskıcı organlarının ortadan kaldırılması ve devletin "haklı görevleri"nin toplumun sorumlu hizmetkârlarına devredilmesi için çalışıldığından bahsetmektedir (Marx, 2003a: 58). Devletin "haklı görevleri" terimi açık olarak devlet iktidarına sınıfsal bir enstrümandan fazla bir anlam yüklemekte ve toplumun genel çıkarına vurgu yapmaktadır. Marx'ın devlet analizi bizatihi Marx'ın yazdıkları bağlamında düşünüldüğünde çelişkili bir yapıya sahiptir. Marx'ın, özellikle devlet iktidarı ile ilgili somut tarihsel analiz yaptığı yerlerde (Fransa'da İç Savaş, Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i) devletin işlevselci –burjuvazinin yürütme aygıtı- analizinden farklı bir çerçeve kurduğu söylenebilir. Aslında bu, Marx'ın kendisinin de devletin "burjuvazinin yürütme aygıtı" olmaktan fazlası olduğunu fark ettiği biçimde yorumlanabilir, zira bu tanım somut analize sıra geldiğinde Marx'ın kendisine de –çelişkili ifadelerinden anlaşıldığı gibi- yetersiz gelmiştir.

Ortodoks Marksist devlet analizi son kertede devleti hâkim sınıfın bir aracı durumuna indirgemektedir. Ortodoks Marksist devlet analizi en açık haliyle Lenin'in şu sözlerinde ortaya çıkar: "Marx'a göre, devlet, bir sınıf egemenliği organı, bir sınıfın bir başka sınıf üzerindeki baskı organıdır; sınıflar arasındaki çatışmayı hafifleterek, bu baskıyı yasallaştırıp pekiştiren bir 'düzen'in kurulmasıdır" (Lenin, 2003: 15). Ayrıca devletin sınıflar arası bir uzlaşım yeri olduğunu reddeder ve devletin bizatihi sınıflar arasındaki uzlaşmazlığın bir sonucu olduğunu ifade eder.

Marx'ın devlet teorisinin tartışmalı niteliğini belirttikten sonra, Marx'ın devlet iktidarını, devletin özerkliği/araçsallığını ve özellikle devlet iktidarının kendi çevresinde yarattığı iktidar yoğunlaşmasının etkilerini nasıl analiz ettiğine daha yakından bakmak gerekir. "Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i'nde Marx, sınıf mücadelesinin karmaşık bir nitelik kazandığı, dahası burjuvazinin politik liderliği ele geçiremediği bir dönemde Louis Bonapart'ın yönetimi nasıl ele geçirdiğini açıklamaktadır. Marx'ın bu analizinden "Bonapartizm" terimi ortaya çıkmaktadır. Louis Bonaparte'ın iktidarı hem sınıflar arası savaşımın "pata" durumundan hem de genel oy hakkı sayesinde oy kullanabilen köylülerden kaynaklanmıştır (Marx, 2003b). Bonaparte iktidar olduktan sonra kendini tüm sınıflara karşı ve aynı zamanda tüm sınıfların yanında konumlandırmak zorunda olmanın dayanılmaz ağırlığını yaşamıştır. Bonapartizm kavramı Marx için sınıf savaşımını içerisinde istisnai bir anlam kazanmaktadır. Ekonomik olarak bir sınıf olmakla birlikte politik olarak bir sınıf oluştur(a)mayan köylülük, politik arenada kendini temsil edemediği için temsil edilmek zorundadır ve bu sayede Louis Bonaparte'a iktidar yolu açılmıştır. Kitle toplumu, kitle iletişimini mümkün kılan teknolojilerin gelişimi, sınıf kavramının belirsizleşmesi gibi gelişmelerle birlikte düşünüldüğünde "temsil edilme zorunluluğu" ve "genel oy" Bonapartizm için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Genel oy hakkının giderek yaygınlaşması ve kitle toplumuna eşlik eden bir bireycilik de göz önüne alındığı takdirde (Weber Sezarizm/Sezarçılık terimlerini kullanmıştır) Bonapartizmin istisnai bir nitelik taşımadığı, genel oy hakkının yayılmasıyla birlikte kalıcı bir yönetim biçimi haline geldiği söylenebilir.

Marx'ın analizleri çerçevesinde, Nicos Poulantzas tarafından geliştirilen Bonapartizmin sürekliliği teorisine göre, Bonapartizm kapitalist sistemde istisnai değil sürekli bir yönetim modelidir, ayrıca devletin bizatihi egemen sınıfın çıkarları gereği görece bir özerkliğe sahip olması gerekir. Devlet egemen sınıftaki çatışmalar için bir hakem pozisyonu üstlenmektedir. Ayrıca devletin görece bir özerkliğe ve sınıflar üstü bir görünüme sahip olması, onun sınıflar arasındaki gerilimi azaltmasını, sınıf savaşımının keskinliğini düşürmesini sağlamaktadır (Uzgel, 2004: 80). Poulantzas'ın bu analizi ile Marx'ın devleti burjuvazinin yönetim aygıtı olarak gören "ortodoks" yorumundan farklı bir çerçeve çizdiği açıktır (Poulantzas, 2000: 12). Ayrıca böyle kavrandığı oranda devlet iktidarını elinde tutan yöneticilerin bu iktidarı sınıfsal temelden tamamen bağımsız olmamakla birlikte belli bir özerklikle kullandıkları da söylenebilir (Clarke, 2004: 123).

Poulantzas'ın, Bonapartizmin sürekliliği ve devletin özerk yapısı tezlerinin karşısında ise Poulantzas'a göre daha "klasik" bir yerde duran Ralph Miliband yer alır. Miliband'ın devlete bakışı, klasik Marksist bir bakışla üretim araçlarına sahip olan hâkim sınıfın toplum üzerindeki egemenliğini sağlayan bir araç olduğudur (Barrow, 2008: 85–86). Miliband'a göre Bonaparte'ın iktidarı her ne kadar toplumdaki sınıf çatışmalarının üzerinde gibi gözükse de temelde statükonun ve sermayenin işçi sınıfı üzerindeki

iktidarının sürmesini sağlamıştır (Miliband, 1989: 92). Dolayısıyla devlet iktidarının özerklik kazandığını söylemenin mümkün olmadığını belirtmektedir.

Poulantzas-Miliband tartışması bağlamında, her iki teorisyen de en azından modern devletin bu olağanüstü iktidar yoğunlaşması konusunda ortaklaşmaktadır; tartışma da modern devletin bu niteliği nedeniyle analiz edilmesinin zorluğundan doğmaktadır. Marx'ın, "Askeri ve bürokratik muazzam örgütü ile, karmaşık ve yapma devlet mekanizması ile, yarım milyon insandan bir memurlar ordusu ve bir ikinci beş yüz bin askerlik ordusu ile, bu yürütme gücü, Fransız toplumunun bedenini bir zar gibi saran ve bütün deliklerini tıkayan bu korkunç asalak yapı..." (Marx, 2003b: 103) olarak nitelediği Fransız devleti için kendisinin de özerk (girişte de belirtilen, Marx'ın birbiriyle çelişen devlet kavrayışlarının bir diğeri) bir alan yaratmış olduğu söylenebilir. Modern devlet aygıtı kendi örgütlenmesi içinde ve kendi çevresinde yarattığı iktidar yoğunlaşması ile bir iktidar ve iktidar eliti kaynağı olarak ortaya çıkar. Sınıf savaşımını göz ardı etmeden iktidarın yoğunlaştığı bir birim olarak devlet analizi yapılabilir. Ayrıca en temel kabul olarak hem elit teorileri hem de Marksist analiz toplumun bölünmüşlüğüne daha da ötesi toplumun geri kalanına hükmeden bir hâkim sınıfı/grubu (burası ihtilafıdır) kabul eder. Marx'ın kapitalist toplumda hâkim sınıf olarak burjuvaziye görmektedir, buna karşın devlet iktidarı çerçevesinde hâkim sınıfla araçsallıktan öte bir ilişki geliştiren bir elit grubunun oluştuğu da söylenebilir. Bu çerçevede Marx'ı iktidar elitleri analizi çerçevesinde düşünmek mümkündür.

Devlet iktidarı çeşitli ağlarla şirketlere, uluslar arası kuruluşlara, diğer devletlere, vatandaşlara bağlanır. Buna karşın bunlara indirgenemez. Devletlerin gelişimi modern ulus devletin ortaya çıkışından itibaren genel olarak hep sermaye ve zorun artan biçimde yoğunlaşması yönünde olmuştur (Tilly, 2001: 62). Bu genişleme devletin çalışan sayısında, ekonomik gücünde, askeri yapılarında gözlenebilir (Skocpol, 2004: 338) ve sonuçları itibariyle devlet içerisinde Pareto'nun tanımıyla "yönetici seçkin" olarak nitelenebilecek bir grup ortaya çıkarmıştır. Pareto için elitlerin dönüşümü tarih boyunca süren ve sürecek olan bir olgudur, dolayısıyla süreklidir. Marksist analiz içinse komünist toplum aşamasında sınıflarla beraber bu karşıtlık (yöneten-yönetilen) yok olacaktır (Küçükaydın, 2009: 171). Dolayısıyla iki kuram bir noktada hem birleşmekte hem de ayrılmaktadır.

Sonuç

Elitler teorisi sosyal bilimler literatürü içerisinde genel olarak Marksist analizle çatışan bir analiz biçimi olarak görülmüştür. Buna karşın özellikle devlet iktidarının ulus devlet içerisinde aldığı biçim göz önüne alındığında elit teorilerini Marksist analizle birlikte düşünmek çözümlerinin derinliğini arttıracaktır.

Devlet iktidarını doğrudan kullanan siyasetçi, asker ve bürokratların sosyo-ekonomik gerçekliklerden bağımsız olduklarını düşünmek gerçekçi değildir. Yönetici elitler hâkim sosyo-ekonomik sistemin korunması ve yeniden üretilmesini sağlarlar. Kapitalist sistem açısından bunun anlamı, kapitalizmin yeniden üretimidir. Bu işlev gereği yönetici elitler, toplumun ekonomik (Gouverneur, 2007: 265–267) ve ideolojik (Kızılcılık, 2008: 353) olarak yeniden üretiminden birinci derecede sorumlu olurlar; bu sorumluluğun gerçekleştirilmesi noktasında hem baskı aygıtları ve hem de ideolojik aygıtlar kullanılır (Althusser, 2008: 127–128).

Devlet, yapısal bir özellik olarak toplumun tümü için ortak çıkarları gözetmek zorunda olduğu, üst sınıflara hizmete hem etkin olarak hem de edilgen olarak itildiği ve aynı zamanda yönetici elitlerin kendi çıkarlarını sürekli biçimde savunma zorunluluğu ile karşı karşıya olduğu için kendini toplum üstü, göreceli bir özerklik biçiminde kurar (Eroğul, 1999: 114). Özellikle ulusçuluk ideolojisi yoluyla devlet iktidarı üstün ve ayrıcalıklı bir yer edinir. Modern ulus devletin toplumun derinliklerine uzanan bir kamu yönetimi aygıtı kurmuş olması da onun sivil toplumdan ayrı bir birim olarak ortaya çıkmasına yardımcı olur. Modernitenin bir çıktısı olarak toplum bireyselleşirken ve kitle toplumu olarak pasifize olurken, rasyonelleşme yoluyla yönetici sınıfın iç ilişkileri güçlenmiş ve toplum üzerindeki hâkimiyet araçları gelişmiştir. Tüm bu olgular göz önüne alındığında devlet iktidarının göreceli özerkliğinin benimsenmesinin Marksist analiz açısından –en azından şimdilik- en açıklayıcı yöntem olduğu ve bu çerçevede de yönetici elitlerin göreceli bağımsızlığından söz edilebileceği görülmektedir. Yönetici elitlerin, sosyo-ekonomik temelleri gözden kaçırılmadan -dolayısıyla örneğin Pareto'nun analizinde yer alan psikolojist öğeleri dışarıda bırakarak- bir elit teorisi bağlamında değerlendirilmesi mümkündür.

Kaynakça

- ALTHUSSER, Louis (2008), Yeniden Üretim Üzerine, Çev., A. Işık Ergüden ve Alp Tümertekin, 2. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul.
- ANDERSON, Perry (2008), Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler, Çev., Bülent Aksoy, 3. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul.
- ARON, Raymond (1994), Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev., Korkmaz Alemdar, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- BARROW, Clyde W. (2008), Class, Power and the State in Capitalist Society, Editörler: Wetherly, Paul, C. W. Barrow, P. Burnham, Ralph Miliband and the Instrumentalist Theory of the State: The (Mis)Construction An Analytic Concept, Palgrave Macmillan, New York, s. 84–108.
- BOTTOMORE, Tom B. (1997), Seçkinler ve Toplum, Çev., Erol Mutlu, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- CALLINICOS, Alex (2007), Toplum Kuramı, Çev., Yasemin Tezgiden, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CLARKE, Simon (2004), Devlet Tartışmaları, Editör: Simon Clarke, Marksizm, Sosyoloji ve Poulantzas'ın Devlet Kuramı, Ütopya Yayınevi, 89–134.
- ELIADE, Mircea (1994), Ebedi Dönüş Mitosu, Çev., Ümit Altuğ, İmge Kitabevi, Ankara.
- EROĞUL, Cem (1999), Devlet Nedir?, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- GOUVERNUER, Jacques (2007), Kapitalist Ekonominin Temelleri, Çev., Fikret Başkaya, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- GÜÇLÜ, A., E. Uzun, S. Uzun ve Ü. H. Yolsal (2003), Felsefe Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- KIZILÇELİK, Sezgin (2008), Frankfurt Okulu, 2. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi (1989), Sosyoloji Tarihi, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KÜÇÜKAYDIN, Demir (2009), Bir Devrimcinin Teorik ve Politik Otobiyografisi, Köksüz Yayınlar, İstanbul.
- LENIN, V. I., (2003), Devlet ve Devrim, Eriş Yayınları, <http://www.kurtuluscephesi.com/orjinal/devletdevrim.pdf>, Erişim Tarihi: 09.06.2010
- MARSHALL, Gordon (1999), Sosyoloji Sözlüğü, Çev., Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- MARX, Karl (2003)a, Fransa'da İç Savaş, Eriş Yayınları, <http://www.kurtuluscephesi.com/orjinal/icsavas.pdf>, Erişim Tarihi: 09.06.2010
- MARX, Karl (2003)b, Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i, Çev., Sevim Belli, Eriş Yayınları, <http://www.kurtuluscephesi.com/orjinal/brumaire.pdf>, Erişim Tarihi: 09.06.2010
- MARX, Karl (1976), Seçme Yapıtlar, Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı Önsöz, Cilt 1, Sol Yayınları.

MARX, Karl ve Friedrich Engels (2007), Komünist Parti Manifestosu, Çev., Erkin Özalp, 5. Baskı, Yazılama Yayınevi, İstanbul.

MARX, Karl ve Friedrich Engels (2003), Alman İdeolojisi, Eriş Yayınları, <http://www.kurtuluscephesi.com/orjinal/alman.pdf>, Erişim Tarihi: 09.06.2010

MILIBAND, Ralph (1989), Marx and the State, Editör: DUNCAN, Graeme, Democracy and the Capitalist State, Cambridge University Press, s. 85–102.

PARETO, Vilfredo (2005), Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü, Çev., Merve Zeynep Doğan, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

POULANTZAS, Nicos (2000), State, Power, Socialism, Verso, London.

SABINE, George (2000), Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev., Özer Ozankaya, 4. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.

SCHMITT, Carl (2006), Parlamenter Demokrasinin Krizi, Çev., A. Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

SKOCPOL, Theda (2004), Devletler ve Toplumsal Devrimler, Çev., S. Erdem Türközü, İmge Kitabevi, Ankara.

TILLY, Charles (2001), Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu, Çev., Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara.

UZGEL, İlhan (2004), Ulusal Çıkar ve Dış Politika, İmge Kitabevi, Ankara.

VERGİN, Nur (2008), Siyasetin Sosyolojisi, 6. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul.

Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi Yayın İlkeleri

Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi, yılda iki defa yayımlanan hakemli bir dergidir.

Amaç, içerik ve Yazım Dili

Dergide genel anlamda sosyal bilimler, özelde işletme, iktisat ve yönetim bilimleri alanında, özgün araştırmaya dayanan makaleler başta olmak üzere, rapor, derleme ve benzeri bilimsel nitelikteki yazılar, konferans notları, örnek olay, kitap tanıtımı, ilginç olgu bildirimleri, editöre mektuplar, toplantı, haber ve duyuru v.b. makale dışı yazılara da yer verilir. Bu kapsamda, dergi; iktisat, işletme, kamu yönetimi, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, maliye ve yönetim bilişim sistemleri bilim alanlarından ve konuları, bu alanlarla ilgili olmak kaydıyla; felsefe, psikoloji, sosyoloji, hukuk, iletişim başta olmak üzere çeşitli disiplinlerden yazılara açıktır. Yazarlar, yayın kurulunun belirlediği yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmış, Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerindeki çalışmalarını dergiye katkıda bulunabilirler. Dergi, Yayın Kurulu'nun karar ve uygulamasıyla, aynı zamanda elektronik ortamda da yayımlanabilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yayımlanan makalelerin her türlü ortamdaki yayın hakları Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisine aittir. Değerlendirme için makale gönderen yazarlar bu kuralı peşinen kabul etmiş sayılır. Makaleler, aşağıda "Yazım Kuralları" başlığı altında belirtilmiş şartlara uygun şekilde ve adetteki nüshalar halinde gönderilmelidir.

Yayımlanmak üzere gönderilen bir makale, daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olmalıdır. Bu hususu içeren "Yayın Teslim Formu" tüm yazarlarca imzalanarak makale ile birlikte sunulmalıdır (Yayın Teslim Formu, yazısını yayımlatmak isteyen yazarların talebi doğrultusunda e-posta yoluyla gönderilecektir).

Dergiye gönderilen çalışmaların öncelikle Dergi Editörlüğü tarafından dergi yayın ilkelerine uygunluğu değerlendirilir. Bu aşamaya ilişkin değerlendirme sonuçları yazarlara çalışmanın dergi editörlüğünün eline geçmesini izleyen 15 gün içerisinde bildirilir. Dergiye gönderilen ve editör tarafından hakemlere gönderilmeye değer bulunan makale türündeki yazılar, ilgili alanda uzmanlaşmış en az iki hakeme gönderilir. Bu süreçte hakem ve yazar kimlikleri gizli tutulur. Dergi editörlüğü hakemlerden gelen bilgiler doğrultusunda son değerlendirmeyi yapar ve hakem raporlarını yazarlara en geç 15 gün içerisinde gönderir. Son değerlendirme aşamasında düzeltme isteminde bulunulan çalışmalar için değerlendirme süreci yeniden başlar.

Editör, hakemlerden gelen nihai raporları dikkate alarak, son değerlendirmeyi yapar. Dergiye gönderilen bir çalışmanın yayımlanması, hakem değerlendirme sonuçları ve dergi editörlüğünün görüşleri

doğrultusunda gerçekleşir. Hakemler açısından yayımlanabilir aşamasına gelen tüm yazılar için son değerlendirme, Yayın Kurulu tarafından yapılır. “Yayımlanabilir” kararı verildikten sonra yazı yayım sırasına alınır ve nihai aşama yazar(lar)a bildirilir. Yazısı yayım sırasına alındığı bilgisini alan yazar(lar)ın, Telif Formu'nu doldurup Dergi Editörlüğü'ne ulaştırması gereklidir. Aksi durumda ilgili yazı yayımlanamaz. (Telif Formu, yazısını yayımlatmak isteyen yazarların talebi doğrultusunda e-posta yoluyla gönderilecektir). Değerlendirme süreci için hedeflenen toplam süre 60 gündür.

Değerlendirme Kriterleri

- a) Çalışmanın ilgili bilim alanına özgün katkısı, çalışmada bu katkının ne ölçüde ifade edildiği ve gerekçelendirildiği
- b) Sorunun ve çalışma amacının ortaya konuluşu, nasıl gerekçelendirildiği, çalışmanın bu amaç doğrultusunda bir bütünlük oluşturup oluşturmadığı
- c) Çalışmanın kuramsal çerçevesinin bilimsel çalışma sistematiğine uygunluğu, çalışmanın amaçlarına ne derecede odaklandığı, temel kavram, değişken, süreç ve nedensel ilişkilerin ne ölçüde açıklandığı, çalışmanın temel varsayımlarını, varsa hipotezlerini ne ölçüde desteklediği
- d) Çalışmanın varsayımlarının, varsa hipotezlerinin ne şekilde ortaya konduğu, açık bir şekilde ifade edilip edilmedikleri, çalışmanın amaçlarına uygunlukları, yeterince ve güçlü argümanlarla desteklenip desteklenmedikleri
- e) Çalışmanın ilgili literatürden yararlanma, konu ile ilgili birincil kaynaklar olarak tanımlanabilecek kaynakları uygun ve yerinde kullanma derecesi, gerekli tartışmaları yeterince içerip, içermediği
- f) Çalışmanın temel varsayım/hipotezlerinin desteklenmesi amacıyla herhangi bir araştırma gerçekleştiriliyorsa bu araştırmanın yeterince açıklanıp, açıklanmadığı, kullanılan metodolojinin amaçları, temel varsayım ve varsa hipotezlerinin sınanması açısından uygunluğu
- g) Çalışma bulgularının yeterince açıklanıp açıklanmadığı, elde edilen bulguların ve yansımalarının ne ölçüde tartışıldığı, çalışmanın temel kısıtlarına ne ölçüde değinildiği, çalışma sonucunda bilimsel/uygulamaya yönelik çıkarımlarda bulunup bulunulmadığı
- h) Çalışmanın bilimsel çalışma sistematiğine uygun bir sistematik ile hazırlanıp hazırlanmadığı
- i) Çalışmanın özetinin yeterliliği, amaç, temel varsayım, yöntem, bulgu, sonuç vb. öğeleri ne ölçüde içerdiği, çalışmanın bütünü hakkında yeterince bilgi verip vermediği, kullanılan dilin açıklığı
- j) Çalışmanın bilimsel yazım kurallarına uygunluğu
- k) Yazının başlığı ile içeriğinin tutarlılığı
- l) Yazıda kullanılan dilin anlaşılabilirliği, yazım kurallarına uygunluğu

m) Kullanılan tablo ve şekillerin anlaşılabilirliği, çalışmanın amaçları açısından uygunluğu

Dergide, kitap tanıtım ve eleştirileri, yayın duyuru ve özetleri, önceden yazılmış bir makaleye getirilen ekler, eleştiri ve yorumlar, yanıtlar ve yanıtla yanıtlar da yer alabilir. Ayrıca konferans, kongre gibi toplantılar ve diğer bilimsel etkinlikler hakkında haberlerin yanı sıra, örnek olay incelemeleri ve raporlar da yayımlanabilir. Bu tür yazıların dergide yayımlanması ile ilgili karar, editörün önerisi ile Yayın Kurulu tarafından verilir. Dergiye gönderilen tüm yazılar önce editör tarafından ön değerlendirmeye alınır. Dergi kapsamında yer alması öngörülmuş konular ile doğrudan ilişkili olmayan ya da bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, editör veya Yayın Kurulu tarafından hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilebilir veya yazılarla ilgili değişiklik önerileri yapılabilir.

Dergi Yayın Kurulu, peşinen; TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun "*Bir çalışmanın hazırlanma ve yayımlanma aşamasında etiğe aykırı kabul edilecek*" aşağıdaki davranış tanımlarını aynen benimsemiştir. Bu tanımlara uyan davranışları reddeder, bu özelliklere sahip yazı ve çalışmalarını yayımlamayı kabul etmez.

- Uydurma (Fabrication): Araştırmada bulunmayan verileri üretmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak,
- Çarpıtma (Falsification): Değişik sonuç verebilecek şekilde araştırma materyalleri, cihazlar, işlemler ve araştırma kayıtlarında değişiklik yapmak veya sonuçlarını değiştirmek,
- Aşırma (intihal) (Plagiarism): Başkalarının fikirlerini, metodlarını, verilerini, yazılarını ve şekillerini sahiplerine atıf yapmadan kullanmak,
- Duplikasyon (Duplication): Aynı araştırma sonuçlarını, birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayımlamak,
- Dilimleme (Least Publishable Units): Bir araştırmanın sonuçlarını, araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve uygun olmayan biçimde parçalar ayırarak çok sayıda yayın yapmak,
- Desteklenerek yürütülen çalışmaların sonuçlarını içeren sunum ve yayınlarda destek veren kurum veya kuruluş desteğini belirtmemek,
- Araştırma ve makalede ortak araştırmacı ve yazarların yazılı görüş birliği olmadan, araştırmada ve makalede aktif katkısı bulunanların isimlerini çıkartmak veya yazarlıkla bağdaşmayacak katkı nedeniyle yeni yazar(lar) eklemek veya yazar sıralamasını değiştirmek.

Dergideki yazılar resmi değildir, makale sahibinin adıyla yayımlanır ve sahibinin düşüncelerini yansıtır. Fakültenin düşüncelerini yansıtmaz. İncelemede, imkân haricinde gözden kaçmış şekilde yukarıdaki özelliklere uyan (yani yayın etiğine uymayan) çalışmalar dergide yer alırsa, bundan da çalışmanın sahibi sorumludur.

Dergide yer alan yazılardan kaynak gösterilerek aktarma ve alıntı yapılabilir. Yazının içeriğinde olabilecek çarpıtmalardan alıntı yapan ve yayımlayan kişi ya da kuruluşlar yasalar karşısında sorumludur.

Yayın Kurulu, yazıda gerekli gördüğü sözcükleri değiştirebilir.

Dergide yayımlanan yazılar için herhangi bir ücret (telif) ödenmez. Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın ya da yayımlanmasın geri gönderilmez. Yayımlanan makale ve çalışmaların telif hakkı Dergi'ye, hukuki ve bilimsel sorumlulukları yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

Dergiye gönderilecek yazıların;

Sayfa Sayısı Ekler ve Kaynakça dahil 18 sayfayı geçmemesi gerekir.

Makale Adı: İlk harfler büyük diğerleri küçük Arial 13punto bold

Yazar adı: İlk harfler büyük diğerleri küçük Arial 10 punto bold

E-posta adresi: Tüm harfler küçük Arial 8 punto

Özet, anahtar kelimeler, abstract ve keyword 90-120 kelime arasında olmalıdır. Yazı tipi: Arial, 10 punto, italik

Ana yazıdaki Yazı tipi: Arial, 10 punto

Paragraf aralığı en az ve 12 nokta

Üst boşluk: 6 cm

Sol boşluk: 4,5 cm

Alt boşluk: 5 cm

Sağ boşluk: 4,5 cm

Dipnot Yazı Tipi: Arial, 8 punto

Yazıların iki adet basılı kopyası posta ile dergiye gönderilmelidir. Ayrıca yazının bir elektronik kopyasının posta ile ya da iibfdergi@bartin.edu.tr elektronik posta adresine ekli dosya olarak gönderilmesi gerekmektedir.

Makalelerin her biri ayrı bir sayfada başlamak kaydıyla aşağıdaki bölümleri içermelidir:

-Başlık sayfası (Yazar/ların tam adları ve çalıştıkları kurumlar, iletişim bilgileri, makale üst başlığı)

-90-120 kelime arası Türkçe özet ve 3-5 arası anahtar kelime

-90-120 kelime arası İngilizce özet ve 3-5 kelime arası anahtar kelime

-Ana makale metni

-Kaynaklar

-Ekler, tablolar, şekiller

Atıflar: Harvard usulü kaynak göstermenin benimsendiği dergimizde atıflar metinde parantez içerisinde yazar soyadı ve yayım yılı şeklinde verilmelidir.

Örneğin; Konuyla ilgili bazı çalışmalar (Balcı, 1998; Coskun, 2001; Yıldız 1999) Atıflarda noktalama işaretlerine ve alfabetik sıraya dikkat edilmelidir.

Doğrudan alıntı yapılan durumlarda, yayım yılı ve (:) işaretinden sonra sayfa numarası verilmelidir. Örneğin: (Taşdelen, 2001: 42) Eğer atıfta bulunulacak kaynak birden daha fazla yazarlı ise birinci yazarın soyadı ve diğerlerini ise

diğerleri anlamına gelen “ve diğ.” şeklinde verilmelidir. Örnek: (Altunışık ve diğ., 2001). Ancak, sözkonusu kaynak kaynakça bölümünde tüm yazarların isimleri verilerek yazılmalıdır.

Metnin içinde atıfta bulunulan kaynaklar, makalenin sonunda KAYNAKÇA başlığı altında toplanır. Kaynakçadaki kaynaklar, yazarın (ya da derleyenin) soyadı, çok yazarlıysa ilk yazarın soyadı, kaynak bir kuruma (örneğin, Merkez Bankası) ya da süreli yayına aitse (örneğin, Business Week), kurum ya da süreli yayının adının baş harfi dikkate alınarak alfabetik sıraya göre düzenlenir. Bir yazarın ya da yazar grubunun birden fazla yayınına atıfta bulunulmuşsa, bu kaynaklar yayım tarihi temel alınarak sırayla verilir (yayım yılı önce olan önce verilir). Bu kaynaklar aynı yılda yayımlanmışsa, yayım yılının yanına a, b, c gibi harfler konarak sıralanır. Kaynakça'da kitap veya dergi isimleri ya italik veya normal koyu olarak ilk harfler büyük olarak yazılır.

Kitaplar

Tek Yazarlı Kitaplar

ATAÖV, Türkkaya (1989), Bilimsel Araştırma El Kitabı, 2. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.

İki Yazarlı Kitaplar

TUNA, Orhan ve Nevzat Yalçıntaş (1976), Sosyal Siyaset, Filiz Kitabevi, İstanbul.

İkiden Fazla Yazarlı Kitaplar

ALTUNIŞIK, R., R. Coşkun, S. Bayraktaroğlu ve E. Yıldırım (2002), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Sakarya Kitabevi, Adapazarı.

Şayet kitap bir çeviri ise o taktirde şu şekilde yazılabilir:

DURKHEIM, Emile (1985), Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları, Çev., Celal Baki Akal, Bilim-Felsefe-Sanat Yayınları, İstanbul.

Eğer kitap editörler tarafından hazırlanmışsa (derlenmişse) ve kitabın içinden bir bölüme referansta bulunuluyorsa:

DEMİRKOL, Şehnaz (2002), Değişim Mühendisliği, Editörler: COŞKUN, R., ve R. Altunışık, Stratejik Boyutuyla Modern Yönetim Yaklaşımları , Beta, s. 163 (ya da ss. 163-176)

Yazar Adı Olmayan Kitaplar

Kurumlar tarafından hazırlanan rapor veya eserler yazarsız olabilmektedir. Bu durumda varsa kurum adı yoksa doğrudan kaynakça yazımına başlanır.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), (1984), Türkiye'de Sanayileşme Sorunları , DPT Yayınları-102, Ankara. veya Encyclopedia Britannica , Turkey, Vol. 22, s.125-140. SARÇ, Ömer Celal, (1973), ?Milli Gelir?, İktisat Ansiklopedisi , Cilt 2, Ak Yayınları, İstanbul.

Süreli Yayınlar

AHISKA, Yalçın (1990), Ticaret Bankalarının İşlevleri, Banka ve Ekonomik Yorumlar , Yıl 27, Sayı 12, Aralık, s.37-44.

NEILSON, G., P.A. Pasternack ve D. Mendes, (2000), The Four Faces of Organizational DNAs, Management, Vol. 45, No. 3, s.45-53.